

A black and white portrait of Celso Emilio Ferreiro, a man with dark hair and a mustache, wearing a suit and tie. The background is a dark, textured blue.

Roteiro polos espazos vitais e literarios de Celso Emilio Ferreiro

con Ramón Nicolás

Celanova, 21 de xaneiro de 2023 - Código en fprofe: G2103008

XUNTA
DE GALICIA

CONSELLERÍA DE
CULTURA, EDUCACIÓN
E UNIVERSIDADE

Ramón Nicolás Rodríguez

Licenciado en Filoloxía galego-portuguesa pola USC, exerce a docencia no IES Castela (Vigo).

Realiza crítica literaria desde o ano 1990 en diversas revistas, colaborou no programa *Libro aberto* da TVG... É padroeiro da Fundación CEF desde o 2011 e académico correspondente da RAG desde o 2021. Mantén, desde 2010, un dos blogs literarios máis veteranos de Galicia, o *Caderno da crítica*.

É autor das obras de ensaio *O soño sulagado. Guía de lectura* (1992), *Diccionario dos verbos galegos* (1993), *Manuel Luís Acuña* (2000), *Papeis de literatura. Dez anos de revisión crítica* (2001), *Manuel Lugrís Freire. Biografía e antoloxía* (2006), *Manuel Lugrís Freire. Vida e obra* (2006), *Conversas con Celso Emilio Ferreiro* (2009), *Onde o mundo se chama Celso Emilio Ferreiro* (2012), *Chorimas para Celso Emilio Ferreiro. Un memorial: 1979-2019* (2021) e *Francisco Fernández del Riego. Vida e obra dun obreiro do galeguismo* (2022).

Publicou as novelas *O espello do mundo* (2016), *Lapis na noite* (2018).

Outras obras súas son *Entrevistas a Álvaro Cunqueiro* (1994), *Materia prima. Narrativa galega contemporánea* (2002), *Derradeira escolma ferida, de Manuel Lueiro Rey* (2003), *O sol na crista do galo, de Manuel Lueiro Rey* (2003), *Celso Emilio Ferreiro: Poesía galega completa* (2004), *Celso Emilio Ferreiro: Semblanzas, crónicas e artigos* (2005), *O Grove: canción do sal e do vento, de Manuel Lueiro Rey* (2005), *Celso Emilio Ferreiro. Escolma poética* (2008), *Celso Emilio Ferreiro. Fotobiografía sonora* (2008), *Non debían medrar, de Manuel Lueiro Rey* (2016), *Novas crónicas dunha transición intransixente (1977-1988), de Manuel Lueiro Rey* (2016), *Irmandades da Fala: narrativa. Antoloxía* (2017), *Longa noite de pedra. Celso Emilio Ferreiro* (2021) e *Dicionario da nova literatura galega. 86 voces responden un inquérito, 1969* (2021).

Índice

Punto 0 — Val de Celanova	03
Punto 1 — Acevedo do Río	05
Punto 2 — Vilanova das Infantas	14
Punto 3 — Spórting de Celanova	16
Punto 4 — Casa natal de CEF	17
Punto 5 — Tenda da familia	22
Punto 6 — Casa de Curros	23
Punto 7 — Mocedades Galeguistas	25
Punto 8 — Praza Cervantes	28
Punto 9 — Rúa Castor Elices	31
Punto 10 — Teatro Curros Enríquez	33
Punto 11 — Tenda de retais na praza	36
Punto 12 — Fonte na praza	37
Punto 13 — Banda de Celanova	41
Punto 14 — Igrexa de San Rosendo	42
Punto 15 — Adiante	43
Punto 16 — Concello	44
Punto 17 — Mosteiro	50
Punto 18 — Estatua de Curros	68
Punto 19 — Estatua Pepe Velo	71
Punto 20 — Mestre con Pepe Velo	74
Punto 21 — A taberna do Galo	75
Punto 22 — Cemiterio	78
Punto 23 — Alto do Furriolo	85

Punto 0 – Val de Celanova

Poucas localidades hai en Galicia que contén cunha acta de nacemento tan nidia coma a que a historia lle legou a Celanova, pois aínda que de forma tradicional conviven dúas teorías en referencia ás posibles orixes desta denominación, un documento que se recolle no *Tombo do Mosteiro* fala de que as «antigas terras de Villare» -que así era como se denominaba a zona xeográfica onde está actualmente asentada a vila- pasarían a denominarse «Cella Nova». Trátase dun documento datado no ano 936 por medio do cal Froila, o irmán de San Rosendo, e a súa muller Sarracina, dóanlle a Rosendo o lugar de «Vilar», para que constrúa alí un mosteiro dedicado ao Salvador. No mesmo documento indícase algo así como «et dehic vocatur Cella Nova», que vén a querer dicir que a partir daquel momento pasará a chamarse Celanova.

Logo transcorrerían longos séculos nos que a omnipotencia do edificio impediría calquera construción nas súas inmediacións, que non foran edificios de servizo para este.

Isto, ata que, superado o primeiro terzo do século XIX, a Desamortización de Mendizábal provocou a exclaustración dos monxes bieitos, a concesión dunha gran parte do edificio á emerxente institución municipal promovida polo novo réxime, ademais da chegada da milicia nacional ao edificio e a paseniña incorporación de comerciantes, profesionais e xentes de oficios, que empezaron a decidir o seu asentamento familiar nas inmediacións do gran convento¹.

Texto 1

Ouh largasío val de Celanova
que o meu amor de neno alomiñache
con sombras de outos páxaros, e ventos
cantando polos boscos.

As mazairas,
os acebos i os pinos que te arrolan,
apréixanche a cintura tan galana,
tan cinguida de ríos namorados,
meu rumoroso val dos pitorreises,
das calandrias, das prgas, das papuxas

pola serán enriba
nun solpor de lonxanos hourizontes.

Val das campanas fondas, volvoretas,
feitas froles cheirosas nos curutos,
rosas de quente voz polas ladeiras.

Val das raposas loiras, das doniñas,
que entre carqueixas pasan fuxidoiras,
mentras as rás orquestran nas xunqueiras
noites mainas de luz estrelecida.

¹ Antonio PIÑEIRO, *Apuntamentos sobre a evolución urbana de Celanova, así como sobre os nomes das súas rúas (1840-2008)*, Departamento de Cultura do Concello de Celanova, 2008, pp. 7-8

Lémbrote a ti, terra dos meus abós,
berce dos mortos meus que están
durmindo brandamente
un soño de raigames e de nubes,
de brancas maus decindo adiós á neve.
en folerpas de pombas manseliñas.

Nunca en ningures houbo un sol tan morno
como o que a ti te aqueita gasalleiro
nas raxeiras do inverno baixo os olmos
ou rente os muros longos das tapadas,
meu querendoso val das silandeiras
mañás envoltas en pandeiros tristes
I en lizgairos marmurios de cantigas.

Nunca en ningures vin verdes mais puros,
tan vizosos outeiros, tantas mozas
de ollada azur, coma un espello limpa,
andando cun mecer de corvas novas.

¿Cándo, meu tempo, cándo levarásme
deica aquiles regatos choutadores
que van aos ríos cantando en romeiría
e chegan hasta a mar grande e lonxana
arrecendeno a toxos e ferrañas?

CEF, *O soño sulagado*, 1955.

Texto 2

—Qué siñifica exactamente pra ti esta terra, Celso.

—Celanova é a miña patria primordial, o marco das miñas primeiras vivencias, a fonte onde abrollóu, o meu inicial conceito do mundo e tamén o descubrimento, con todas as súas invencións fantásticas, da natureza: terra esgrevia de azúes lonxanías e douradas luces outonais, Celanova alumeóu os meus ollos de neno con imáxens fermosas e tenras.

Víctor F. FREIXANES, *Unha ducia de galegos*, Vigo, 1982, p. 138.

Punto 1 – Acevedo do Río - Xamirás

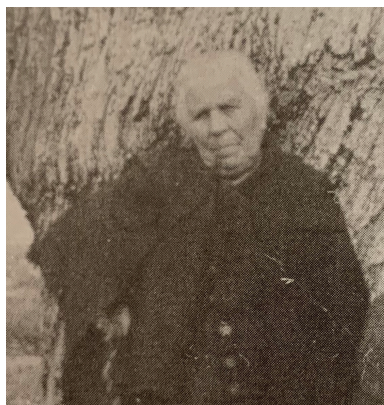

Familia materna

O antigo concello de Acevedo do Río, que comprendía ademais desta parroquia, a de Milmanda e Alcázar de Milmanda, contaba cunha extensión de 18 quilómetros cadrados e unha poboación que chegou a superar os 2.000 habitantes na primeira metade do século XIX. De aquí procedía a familia materna de Celso Emilio Ferreiro.

A paisaxe humana e natural de **Acevedo**, onde este neno ha pasar longas tempadas na casa familiar que antigamente posuía anexa unha curtiduría tradicional, influirá notablemente na conformación da personalidade do pequeno CEF; ademais alí tomará contacto coas lendas de meigas, trasnos, lobos, Santa Compañía...

Os **avós maternos** eran **José Miguez González** (nado en Xamirás, en Acevedo do Río, finado o 16 de setembro de 1916) e **Concepción Buján Fernández** (de Forxas finada o 8 de xullo de 1909)). A liñaxe dos Buján, de onde tamén procedía **Arturo Noguero Buján**, orientaba as súas raigames cara a Taramundi de onde procedían e dende onde importaron unha industria de ferranchos de cobre, sobre todo potes. A súa nai, **Obdulia Miguez Buján**, nacera en 1866 en Forxas das Viñas (A Merca)² a onde chegara dende a praza do Ferro ourensá na que se instalara a súa familia. A querenza polos Buján tamén quedou reflectida en «**Carta a Fuco Buxán**».

Obdulia Miguez Buján

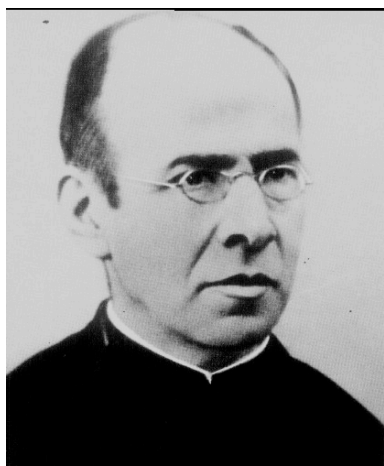
Tamén destaca o seu tío carnal, o padre escolapio **Faustino Miguez de la Encarnación**, tío avó **Manuel Miguez González** naceu en Xamirás (Acevedo do Río), o 24 de marzo de 1831 e finou en Getafe o 8 de marzo de 1925. Cursou estudos superiores no Santuario dos Milagres e vestiu a sotana escolapia o 5 de decembro de

Arturo Noguero Buján

(Ourense, 6 de maio de 1892 - asasinado en Serantes, Ferrol, o 12 de setembro de 1936)

² Finou o 23 de agosto de 1948.

Manuel Miguez González

1850. Seis anos despois é ordenado Presbítero. Foi *enviado* a Cuba, á casa dos escolapios, onde se formaban boa parte dos futuros mestres. Desde o colexio de Guanabacoa (Cuba), regresa en 1860, ao colexio de Getafe (1861) e Celanova. Será bibliotecario do Mosteiro de El Escorial, e pasará polos colexios de Monforte de Lemos, onde é reitor, e de Sanlúcar de Barrameda (1879). Neles foi profesor de latín, historia, álgebra, xeometría, retórica, xeografía, agricultura, física e química, historia natural, hixiene e francés. Destaca especialmente nas ciencias naturais e a súa didáctica. Aquí hai que salientar os libros de texto que escribe: *Nociones de historia natural*, *Nociones de física terrestre* e *Diálogos sobre las láminas de historia natural*. Aos 54 anos baixo o patrocinio do Papa Pío X funda o *Pío Instituto Calasancio de Hijas de la Divina Pastora* en Getafe e os *Laboratorios Míguez*³. Foi beatificado en Roma o 25 de

outubro de 1998 polo papa Xoán Pablo II.

Proba da querencia de CEF por Acevedo do Río atopámola, en:

- Cando está en Pontevedra a traballar na Fiscalía Provincial de Taxas, dá a coñecer traballos literarios, moi poucos do xénero poético e case todos en castelán, en publicacións de orientación franquista, unhas veces asinados co seu nome e outras con pseudónimos (Celso de Cela, C. de C., Emilio Acevedo ou Emilio Acevedo del Río).
- Nos capítulos de *A taberna do Galo* titulados «Onde se conta a historia dun burriño chamado Canuto», «Onde o Emiliño empeza a perder a inocencia» e «Onde o Emiliño perde a pouca inocencia que lle quedaba» o lugar de Acibeiro é unha representación ficticia da parroquia real de Acevedo do Río⁴.

Familia paterna

Outro devanceiro salientable é **don Emiliano**, tataravó por parte de pai e reitor dunha parroquia preto de Muíños. Personaxe autodidacta que gustaba de aprender idiomas dominando diversas linguas, entre elas o ruso. Coñecedor desta habilidades, o consulado ruso, cada vez que a escuadra do tsar arribaba ao porto de Vigo, mandaba chamar por don Emilio, dende Mugueimes ou Entrimo, para exercer de tradutor convertido así nun curioso intérprete do almirante imperial e dos oficiais dos barcos⁵.

Os avós paternos, **José Ferreiro Feijoo** e **Baltasara Reinoso Blanco**, procedían, o primeiro de Magarelos (Allariz) e a segunda do propio Olás (A Merca). José Ferreiro era íntimo amigo e compadre do pai de Curros: «Os dous eran notarios e os dous eran tremendamente dereitistas».

³ P. Anselmo del ÁLAMO, Sch. P., *Biografía del siervo de Dios P. Faustino Miguez, Escolapio, fundador de la congregación «Hijas de la Divina Pastora» calasancias*, Madrid, 1975.

⁴ José Ángel GARCÍA LÓPEZ (2012) «Notas arredor de A taberna do Galo de Celso Emilio Ferreiro» en *Madrygal*, 15, pp- 57-66.

⁵ Ramón Nicolás, *Onde o mundo se chama Celso Emilio Ferreiro*, Xerais, 2012, p. 17.

**Venancio Ferreiro
Reinoso**

O pai, **Venancio Ferreiro Reinoso**, era un home cultivado, de familia con recursos económicos, propietaria de diversas terras e orixinaria preto de Allariz, en Olás (A Merca), onde nacera o 8 de xullo de 1860. Con todo, en cuestión de bens, non acadaba compararse coas propiedades e facendas dos Miguez. Venancio era galeguista e íntimo amigo de Luís Porteiro. En outubro de 1893 formaba parte do comité de unión da xuntanza directiva dos republicanos celanoveses en calidade de vocal.

Texto 3

— ¿Cál é a imaxe máis antiga que tes?
— Lembro, por exemplo, unha remota serán de vran baixo a sombra dun carballo, rente da casa dos meus devanceiros maternos, e ao meu abó, xa moi velliño, que me sostiña a cachapernas e simulaba o gallope dun cabalo. Cantaba aquilo de:

cataplín cataplán xa morréu o capitán
cabanelas e pinga subelas
os da corredoira nadia os enfoira...

Lémbrome da letra pola miña nai, que me contaba cousas da miña nenez cunha grande memoria que tiña.

— ¿De ónde era a túa nai, Celso?

— De Acebedo do Río, perto mesmo de Celanova.

Víctor F. FREIXANES, *Unha ducia de galegos*, Vigo, 1982, p. 138.

Texto 4

—¿E cántos érades na casa?

—Sete irmáns. Tres varóns e catro femias. Cos meus pais éramos nove. Eu cheguéi un pouco serodio, ¿sabes?, a miña nai xa tiña cincuenta anos e o meu pai sesenta. Coido que é un caso extraordinario de fecundidade. Os meus irmáns eran bastante máis vellos ca min e emporiso criéime practicamente como se fora fillo único, cousa que debéu repercutir tanto pra ben coma pra mal na miña conformación sicolóxica. A miña mestra de primeiras letras, que aínda vive en Celanova, acostuma a decir que eu adeprendín a ler cáseque pola miña conta. Penso que o di porque me aprecia moito e quer falagarme diante da xente xa que a triste verdade é que eu nunca fun un bó estudante. Adeprendín as primeiras letras e, dono dun castrapo perfecto, entréi no colexio que os padres Escolapios tiñan en Celanova, un dos mellores da Galicia daquel entón. Alí botéi perto de dez anos. Paséinas moradas. Ao comenzo porque o meu castelán mingoadado non era capaz de enxergar que as volvoretas chamábanse mariposas e dempóis porque a disciplina docente estaba baseada no pau e tente teso, e pouco máis había. De todos xeitos, pra qué o vou negar, gardo unha boa lembranza daquela xente.

—Polo que vexo eras un neno feliz, a pesares do que se ten dito por ahí.

—Tiven unha nenez feliz dentro do que esta expresion equívoca ten sempre de relativo. Un crítico galego, ao falar do meu libro *Onde o mundo chámase Celanova*, ou millor: *Onde o mundo se chama Celanova* aludíu á miña nenez infeliz pensando cicáis nun poema que escomenza ese decindo: «*en Celanova había un neno triste...*», pero non, ese neno non son eu senon Curros, tamén de Celanova, que sí tivo unha infancia sofrinte e disgraciada.

Víctor F. FREIXANES, *Unha ducia de galegos*, Vigo, 1982, p. 138.

Texto 5

As Raigames

Empúxanme as raigames.
Os lonxanos avós das carballeiras,
as misteriosas nais que cavilaban
á luz do sol nas albas precursoras.

Cando a miña voz era aínda un silencio
de tarde solermiña, latexaban
seus nomes xa correndo polo aire.

Podedes non creelo, pero eu lembro
como nasceu a estirpe do meu sangue
no bosque dunha noite remotísima
arrombada de pombas e de ríos.

Eu son tamén raigame, pai de cousas
que dormen sobre o tempo
e agardan florecer, calquera día,
baixo o mapa impasíbel diste ceo»

CEF, *Longa noite de pedra*, 1962.

Texto 6

Paisaxe con figura

E véxome rubir, neno que eu era,
montado nun burriño, costa enriba,
camiño de Acebedo onde mouraba
toda a infancia miña.

No outo de Penagache branqueaba a neve
e morría o outono.

A serán e a paisaxe, irmás xemeas,
esvaíanse nos bosques de ouro.

CEF, *Onde o mundo se chama Celanova*,
1975.

Texto 7

O medo

Cando o corvo da noite se pousaba
nas derradeiras luces do solpor,
os meus ollos de neno
enchíanse de bágoas e de lóstregos.

O vento que fungaba nas vereas
era un home langrán envolto en brétema
cun fol ó lombo pra levar meniños.

Os albres semellaban
pantasma de cabalos desbocados
agallopando os eidos.

Un medo que me viña das
raíces do mundo
tremíame no sangue.

Pasaba o xornaleiro asubiando
con dous luceiros prendidos na eixada,
i eu tiña medo.

Pasaba o cazador
con bafexantes cans

arrecendendo a toxos e carqueixas
i eu tiña medo.

Pasaban de ruada os fortes mozos
que voltaran da guerra tan contentes,
i eu tiña medo.

Ao pasar ó meu lado e verme os ollos,
alporizados, pasmos, decíanme:
«Non teñas medo»,
i eu tiña medo

Soio cando chegaba ós meus ouvidos
a doce voz de mel da miña vella,
xa non tiña medo.

Agora non comprendo
como aquil ser cativo,
aquela vella nena tan endébel,
(nos eus ollos azures
había luces de amenceres novos)
podía escorrentar tan grande medo.

CEF, *O soño sulagado*, 1955.

Texto 8

Onde se conta a historia dun burriño chamado Canuto

Todas estas disquisicións veñen a conto de que o Emiliño, cando era neno pediulle ós reises magos, polo tempo de Nadal unha bicicleta, pero os magos, cicáis porque non dispuñan dun artiluxo tan moderno, puxéronlle en troques un burriño roán, cumprido de alzada, con dúas fitas negras nas ancas, unha estrela na testuz, orelas ergueitas, fortes cascos andadores e rabo bulidor. Un burriño coa súa montura aparelhada da que penduraban os estribos labrados en pau de freixo, con cravos e febillas douradas, cabezada garnida tamén de cobres, na que se afianzaba o bocado ferreño coas rendas de coiro enriba do seu pescozo de ciño. Semella que aínda o estóu vendo. Era unha beleza. O pai de Emiliño púxolle ó burro de nome Canuto, non se sabe moi ben por qué anque o boticario da vila, home enteirado, decía que o alcume víñalle do Frai Canuto, persoaxe rixoso dunha famosa zarzuela.

O Canuto era certamente (coma o seu homónimo da zarzuela) un padrote incansable, montador de asnas en sazón de apareamento. O Emiliño, pra darlle satisfacción a estas apetencias solía levalo, nos días de feirón, á tapada do bouzal onde os feirantes deixaban as cabalgadutas. Burra ou mula, e incluso algunha égoa, que alí estivese en tempo de ser cuberta, axiña era montada polo Canuto, en funcións de garán gratuito. Unha vez cumprida a súa misión, tornaba á vila con paso ledor e o Emiliño acabalo.

Co aquel burriño lanzal, que sabía trotar a xeito e tiña un paso de andadura soave coma o voo dunha anduriña, o Emilio percorrreu toda a bisbarra, fixo excursións, asistiu a feiras e romerías, rubiu ás serras, camiñou polas chairas, visitou as aldeas máis remotas, foi de caza e de pesca, e incluso se atrevu a ir un día a Ourense onde, nunha praza de touros improvisada no campo de San Lázaro, toreaban Cagancho e Nicanor Villalta.

A estampa do Emiliño acabalo do seu burro era familiar na vila, pola que cruzaba a diario pra levalo beber no pilón da praza, ou ó trasquilador que lle dibuxaba nas ancas, a punta de tixeira, unhas grecas barrocas que daba gusto velas. Lembrando cicáis estes tempos, dixo, anos dempóis, nun poema:

E véxome rubir, neno que eu era,
montado nun burriño, costa enriba,
camiño de Acibeiro onde mouraba
toda a infancia miña.
No outo do Penagache
branquexaba a neve
e morria o outono.
A serán e a paisaxe,
irmás xemeas,
esvaíanse nos bosques de ouro.

Nos seus primeiros versos, lémbrome dun que decía:

O meu burriño branco
semella un potranquiño
coas días súas fitas
negras e un luceiriño.

En Acevedo do Río.

CEF, *A taberna do Galo*, 1978.

Texto 9

Onde o Emiliño empeza a perder inocencia

O Emiliño tiña problemas. Estaba pasando as vacacións na casa dos seus abós, nos agros de Acibeiro. Vivía desacougado polas esixencias eróticas, cada día máis imperiosas, da súa carne moza, decote pexada polo medo ó pecado. A cousa non era nova. Dous anos antes (agora tiña 16), comenzara aquel desvivir misterioso, aquela chamada da especie reclamando os seus dereitos.

Tiña ollado i escoitado cousas que o abraiaban e, ó mesmo tempo, o ateigaban de curiosidá. Sería certo o que lle ouvira decir ó Racha, vello mandadeiro da casa do abó, respecto a que si *cona e carallo son de lei, mandan máis que El Rei?* Entón a sensualidade é o centro das angueiras humás, algo así coma o boi que arrastra o carro da especie dende que o home e a muller habitan no mundo, pro que, noustante, a sociedade hipócrita consira a custión coma unha cousa vergoñenta e ouscena.

—Desengáñese, miña señora; a custión da godienda non lle ten enmienda —dixéralle o Racha á vinculeira do pazo de Sancibráu, escandalizada porque a sobriña solteira do crego de Sanín estaba preña de cinco meses.

A vinculeira era unha solteirona de máis de oitenta anos, con sona de virtuosa. Nunca lle pasara o sol pola porta, cicáis norque en toda aquela terra, e arredores, non tificia habido home que se estrevera a pretender a súa man de fidalga activa. Sin amores nin noivados, chegara a vella coa virxindá intacta.

Un día o Emiliño, xogando ás escondedelas cos seus primos meteuse de rondón no pazo da solteirona, prúsimo á casa do abó, e poido presenciar algo verdadeiramente insólito. A vinculeira, dona Xustina, estaba na cama, onde solía pasar cáseque todo o inverno. Sentado nun escano, pé da cabeceira do seu leito, facíalle compañía un vello xubilado, Xacobiño, que nos seus tempos fora carabineiro de fronteiras. Ambos e dous rezaban o rosario con parsimonia monótona. O Erniliño, asexaba a escea acobillado detrás do cortinón dunha sala que daba ó dormitorio da vella. De sópeto, ésta, interrompíu a súa ladaífia nun pater noster:

—Xacobe, douche dez pesos se me ensañas o carallo.

Xacobiño pousóu con lentitude as doas do rosario na mesiña de noite, e púxose a desabrochar a bragueta da que foi sacando unha cousa visgosa, cun pirollo esmirriado coma un pírifol, que ficóu pendurado da entreperna. Dona Xustina púxose a ollar atentamente aqueles materiais sin atreverse a tocalos. Estaba como en éstase. Dempóis ordenóu:

—Garda as túas partes, Xacobe, e sigamos rezando pra que Dios nos perdoe este grandísimo pecado. Os dez pesos xa chos daréi, que o prometido é débeda. (...)

CEF, *A taberna do Galo*, 1978.

Texto 10

Eramos nenos

Meu neno: éramos nenos,
ous neniños pequenos, ledizosos,
engatuñando polo galiñeiro
a brincar escondidos entre a palla.

Remedábamnos aos galos
cando pasaba a xente:

—«kikiriki»— todos coidaban
que aquil cantar era de certo.

As tullas do palleiro
afermosábamnos con froles
e alá dentro morábamnos xuntiños
coma nun fogar garimoso.

O vello gato do veciño
viña a visitarnos a miudo
e nós facíamoslle garanduxas,
reverenzas e cumpridos,
preguntándolle pola súa saúde
con aquela fineza;
e dende entón o mesmo temos dito
a moitos gatos vellos.

Outras veces remedábamos ós homes
xuiciosos e graves,
laiando que as rnellore cousas

non fosen destes tempos;
que o amor, a lealtade, a fe
houberan xa fuxido do mundo
que a vida estivera tan desarranxada
que o diñeiro andivera tan escaso.

Pasaron xa os xogos da nosa infancia
—todo ten pasado—
pasou o diñeiro, e cmundo, e os tempos,
e a fe, e o amor, e a lealtade.

CEF, *Musa alemá*, 1951.

Texto 11

O lobicán

O húmido ámbar dos seus ollos
fitame tristemente cun antigo queixume
coma si sofrira porque non entendo
seu corazón montesío.
Eu fálolle garimoso
i el endereita a orela, pecha as pálpebras
e con dozura sente
coma si mans de anxos o acariiiaran.
Agora, cando en silencio falo
do noso mesmo orixe,

chora a súa ialma ladrando xordamente
ao tempo que unha bágoa lle brila nos ollos.
Sua ialrna de can está cansa de pensar
i eu entonces cálome.

Mais de novo
hai nos seus ollos o loito firme
daqueixa primitiva.
Tristemente remela a sua ollada
i ouserva o baixo son de órgao
dunha mosca nos cristás da fiestra.

CEF, *Musa alemá*, 1951.

Texto 12

Canzón dos mortos

Chove. Os agros están cheos de rumores
e nós imos polos camiños atravesando os montes.
Nunca apreixamos o senso das cousas
e agora somos nós os que non temos senso.
Chove. O furne anda a bailar polo ceo.
Enrabexámonos sin coidar que nunca
lle adicamos un recordo a nosos mortos,

nin xamais lles alcendemos unha vela,
por iso agora a nós non nola alcenden.
Chove. A estanza vaise pondo escura
e o aire está cheo de nós mesmos.
Non creemos en Deus
e agora Deus non cree en nós tampouco.

CEF, *Musa alemá*, 1951.

Texto 13

O MERDIÑA.— Un meu abó tiña unha fábrica de curtición de coiros, na que traballaba *O Merdina*. A súa tarefa era a de recoller, por rúas e camiños, merda de can que, ó decir dos entendidos, era un extraordinario curtinte pras peles. En realida o alcume comprobante era o de *Merdina de can*. Decía o malpocado: Máis val ser merdiña que merda enteira ou merdento.

CEF, *A taberna do Galo*, 1978.

Texto 14

Pro sigamos coiste meu bisabó, Pulido. Militaba no calrismo cavernario e chegouse a marmurar que pertencera coma segundo á gavilla do cabecilla Romero, que operou polas terras de Ourense dempóis da aperta de Vergara que trougo a don Alfonso. Era tan calristón que, si me prometedes non darlle á lingoa, contaréivos del algo que arrepiá. O Pulido tiña unha única imá que casara cun fidalgote meio conainas que viñera a cortexala dende as terras de Deza. Ela, que era unha doncela co doidoi do romantismo na alma e o fasquío da tisis febrenta nos ollos, non poido arresistir a emoción das festas nupciais, coas súas vísporas de enchuchadas do mozo magreón, que quería cobrar por adiantado a débeda carnal, e morréu coma unha volaíña na mesma noite de bodas, sin ter recibido obra de varón. Os pais amortallárona coas galas de noiva adornadas con todas as xoias e alaxes de ouro, prata, pedrería e pérolas que a familia viñera acugulando nas arcas do casal solarengo desde un Reinoso fora a conquistar terra firme nas Américas. Coarenta cregos acompañaron cos seus gorisgoris ó cortexo fúnebre da casada que morrera virxe. Sete praxideiras fixeron a súa loubanza, e unha moitedume chegada de cinco leguas arredonda, asistiu en silandeira comitiva até a mesma cova onde a infeliz foi soterrada. Pasaron unhos días e o morgado da casa, o Pulido do conto, foi unha noite pecha ó camposanto, e coa axuda dun criado que portaba un farol de luz mortiza, soerguéu a lauda que cobría o sartego e arramplóu co tesouro que a morta levaba sobre sí. *Todo seña pola causa do meu señor El Rei*, farfullóu entre dentes, e dirixíndose ó criado con ollada fera, díxolle, *si te vas do pico date por morto*.

CEF, *A taberna do Galo*, 1978.

Golpe de estado e guerra

Logo do golpe de estado, CEF retorna como pode de Ourense e, tras visitar a casa natal, marcha á casa duns familiares en **Vilavidal**, onde permaneceu agochado durante uns días e logo se refuxia en **Acevedo do Río**.

Texto 15

Acevedo do Río (Celanova)

20-7-36

Irmán Fernandez do Palleiro

Grou

Benquerido irmán: Eiqui me tes recluido nesta terra lagarsía dos meus abós, en agarda de que pase a treboada que se desatou istes días e que ameaza con arrasalo todo.

Como supoño xa estarás enteirado de todo o que ocorre. En Ourense o exército hespanol —iste exercito felón e cobarde, que endexamais sirveu para outra cousa que coleccionar derrotas e oprimir aos pobos da península—, adonouse de toda a provincia.

En Celanova a garda civil armou aos elemntos feixistas que se apoderaron do Concello e imperan como amos e señores da rua.

Poidose evitar ista vergonzosa pasividade da provincia de Ourense, pero o gobernador civil por medo ou por outra cousa, non quixo facilitar armas aos que en nome de tódolos antifeixistas baixamos ao goberno a pedirllas. Agora que se foda!

Eu víñenme para eiquí, porque comenzaron a chegar ordes de detención contra todos os siñificados na derradeira situación.

Fai unhos días remitinche por correo os pasquís para o DÍA de GALIZA, que apesares de istes acontecementos supoño espallarás. Importan 8 pesetas.

Non me escribas polo de agora porque é moi probábel que marche para outra aldea de Ramirás onde teño unhos parentes.

Hoxe mais que nunca: MORRA HESPAÑA!

Teu e de Galiza,

Texto 16

Os Fuxidivos

Ás veces, unhos homes
que non saben surrir, pasan de longo
levando tras de sí os cás da noite.

Van calados e vougos, de pasada
polo meio da xente, ouvindo voces
que baixan das estrelas entre sombras.

Un medo antigo dorme sobre
as escuras fiestras da paisaxe

e coma espadas núas alá lonxe
outros homes camiñan silandeiros,
sin acougo, esculcando o ár inmobre,
furando con furor as fuxidivas
pisadas temerosas dos que foxen.

Chegan, pasan e pérdense
ao longo da serán, mais ninguén volve
velos pasar xa máis polos camiños
feridos de silencio baixo a noite.

CEF, *O soño sulagado*, 1955.

Punto 2 – Vilanova das Infantas

Na romaría da Virxe do Cristal en Vilanova das Infantas.

O pai de CEF, Venancio Ferreiro Reinoso, apadriñou o pai de Xosé Luís Méndez Ferrín aló polo 1898 na pía parroquial da igrexa de Vilanova dos Infantes⁶.

Texto 17

Explicación

En Vilanova tiven un namoro
que me deixou por outro.
Por eso nunca escribo
sobre ti, Vilanova,
noble i esgrevia,
con seres unha vila ben fermosa
e gasalleira.

CEF, *Cartafol de poesía*, 1936.

Texto 18

O ALMIÑA.— Afirmaba moi seriamente que unha noite atopara, nas **barroncas de Vilanova**, coa Santa Compañía e que sin querele, viuse obrigado a entrar na hoste porque o guía que marchaba o fronte entregoulle o caldeiro da auga benta co seu hisope, permanecendo na procesión dúas semas ate que atopou outro trasnoitador a quen entregarlle aqueles atributos.

CEF, *A taberna do Galo*, 1978.

Texto 19

O CAGARRÁN.— O fundador da caste fora **zoqueiro en Vilanova**, vila de grande sona «onde non hai zapateiros no mundo que batan tan ben a sola». O vello Cagarrán era tan temeroso (de ahí lle ven o alcume) que cando se alcontraba nalgún apuro, esforricábase de medo. Tivo un neto que chegou a ser presidente dunha socieda galega de Caracas. O vello, ó sabelo, escribiulle unha carta: «Meu neto, que mai raio non me parta si comprendo iste choio. / A ti sempre te tiven por un burro / de testa periforme, duro croio / inxertado na ialma dun cazurro, ¿como é posible entón / que o galego asisado e intelixente, elixira un papón / pra presidente? / Por máis que o meu caletre escarbo / non podo comprender estas matracas. / ¿É que se puxo parvo / de súpeto, o galego de Caracas?», etc.

CEF, *A taberna do Galo*, 1978.

⁶ Ramón Nicolás, *Onde o mundo se chama Celso Emilio Ferreiro*, Xerais, 2012, p. 16.

O neto do cagarrán⁷

Cando o vello zoqueiro remendón
 —chamado por mal nome Cagarrá—
 soupo que un neto seu, o máis pasmón,
 fora eleito Reitor da Sociedá,
 ficou meditando,
 co rostro asaz pasmado
 e alá na escura cova do ultramundo
 onde está dando malvas o coitado,
 púxose con paciencia
 a escribir os palotes dunha carta
 modelo de sabencia:
 Meu neto: que mal raio non me parta
 si comprendo iste choio.
 A ti sempre te tiven por un burro
 de testa periforme, duro croio
 inxertado na ialma dun cazurro.
 ¿Cómo é posible entón
 que o galego avisado e intelixente,

elixira un papón
 pra Presidente?
 Por máis que o meu caletre torpe escarbo
 non poido comprender estas matracas.
 ¿É que se puxo parvo,
 de sópeto, o galego de Caracas?
 ¿Acaso o teu cerebro, envase hidrópico,
 armado en argamasa, duro bloque,
 tornouse luz solar no quente trópico
 por arte da presión birlibirloque?
 ¿Qué pasou pra que os fillos de Galicia
 nombrasen un patrón que ten albarda?
 Ó saber a noticia
 da túa reitoría de alpabarda
 sentín no peito o peso dunha lousa
 e nos ollos o pranto,
 pois nunca a Terra foi tan pouca cousa,
 nin ti poideches nunca medrar tanto.

Arístides SILVEIRA, *Cantigas de escarnio e de maldecir*, 1968.

⁷ En 1968 marcha a Venezuela fuxindo da censura e do ostracismo dos 25 Años de Paz. No país sudamericano foi recibido nun primeiro momento con honores por parte dunha sección da comunidade galega residente para, aos meses, enfrontarse a aqueles emigrantes socializados no franquismo que non comparten con el as críticas ao réxime: «Aínda conservo encadrado nun precioso marco, pendurado da parede do meu escritorio, a carta na que me comunicaron a expulsión da *Hermanidad Gallega*. Está asinada por un vigués, antigo membro voluntario das S.S. nazis, e por un celanovés de alcume Cagarrán», diralle a Víctor Freixanes en 1982.

<https://cadernodacritica.wordpress.com/2012/12/13/gustavo-hervella-garcia-sobre-onde-o-mundo-se-chama-celso-emilio-ferreiro-en-lg3-culturagalega-org/>

Punto 3 — Spórting de Celanova

CEF, de pé o terceiro pola esquerda (1929).

O mozo CEF, cando contaba 17 anos, compaxina estudos coa práctica do deporte, xogando algún tempo como extremo dereito no *Spórting de Celanova* malia non amosar anos despois moita afección polo fútbol como espectáculo de masas.

En *A taberna do Galo*, no capítulo *Onde se esprican, crasificados por especies e maneiras, os alcumes da vila*, fai referencia a un xogador dianteiro centro do *Spórting de Celanova*.

Por outro lado, CEF ten outros artigos xornalísticos que falan sobre

o tema do fútbol como '*O fútbol patas arriba*' ou '*El Rachapedras foot-ball club*'⁸.

Texto 21

O PARRANCHEVA.— O mellor bailador de muiñeira do contorno. Fora futbolista, dianteiro centro, do Spórting Club da vila. Como bailador non perdía unha festa e como futbolista inventara unha certa maneira de escamotear o balón, que lle chamaba «esgarabello».

CEF, *A taberna do Galo*, 1978.

Texto 22

El fútbol patas arriba

A los desafortunados que no nos gusta el fútbol, o, mejor dicho, a los que nos disgusta el fútbol como espectáculo de masas, nos congratula saber que el fenómeno, como tal espectáculo, comienza a declinar hacia formas más moderadas de entusiasmo colectivo. Y nos congratula, sencillamente, porque la hipertrofia futbolera, con su danza de millones de pesetas; con sus jugadores convertidos en personajes nacionales; con su vocinglería publicitaria; con sus rencillas tribales; con su galimatías idiomático, y con su carencia absoluta de espíritu deportivo, nos tiene, además de hartos, entristecidos como si de una calamidad patria se tratase.

Uno ama el deporte y hasta llegó a jugar de extremo derecho en el Spórting Club de Celanova.»

Faro de Vigo, 10-4-1964

CEF, *Semblanzas, crónicas e artigos*, Xerais, 2005, p. 358-360.

⁸ CEF, *Semblanzas, crónicas e artigos*, Xerais, 2005, pp.361-363. Son bastantes os escritores galegos vinculados ao fútbol: **Antón Vilar Ponte**, non gustaba do tútbol da época pero o fillo foi un xogador destacado do *Dépor* de posguerra, sendo coñecido como Chao; **Luis Pimentel** formou parte do primeiro once do *Lugo Sporting* en 1924; **Manuel María** foi socio do Lemos e escribiu o himno do club; **Carlos Casares** xogou no *Antela* onde era coñecido como o Kubalita.

<https://futbolinlugo.es/a-56-ilustres-lucenses-e-ourensans-acreditan-a-union-da-intelectualidade-e-o-futbol/>

Punto 4 — Casa natal de Celso Emilio Ferreiro - Calle Arriba ou rúa Manuel Curros Enríquez, nº 25

Nas vésperas do día de Reis do **4 de xaneiro de 1912** ás catro da tarde, cando o vento que Celanova⁹ coriscaba con forza, viña ao mundo, nunha casa ben próxima á que nacera Curros Enríquez algúns anos antes, situada no **número 25 da rúa Curros Enríquez**¹⁰, ou **Calle Arriba**, como é popularmente coñecida, un neno chamado **Celso Emilio**. Foi inscrito o 6 de xaneiro. O pai, Venancio, pensara inscribilo o día 5 pero houbo moita tarefa na tenda e, alén de ir un frío que metía medo, botou unha longa sesta¹¹.

Era fillo de **Venancio Ferreiro Reinoso**, natural do concello da Merca, e de **Obdulia Miguez Buján**, que proviña de Acevedo do Río, hoxe concello integrado en Celanova. Os pais, xa maiores, cando nace Celso Emilio, el tiña 50 anos e ela 46, eran comerciantes moi vinculados ao campo. Venancio Ferreiro fora voceiro dos republicanos, pertencera ás **Irmandades da Fala** e fora amigo de **Luís Porteiro Garea**¹², que estivo a piques de ser deputado nacionalista polo distrito de Celanova nas eleccións de 1918.

⁹ Celanova é o resultado da anexión de tres concellos: Celanova, Acevedo do Río (feita o 8 de xaneiro de 1968) e Vilanova dos Infantes (xaneiro de 1927).

¹⁰ O 9 de xuño do 2012 colocouse unha placa conmemorativa do Centenario do nacemento do poeta.

¹¹ Ramón Nicolás, *Onde o mundo se chama Celso Emilio Ferreiro*, Xerais, 2012, p. 24.

¹² **Luís Porteiro Garea** naceu en Lugo o 16 de novembro de 1889 e finou en Frades o 27 de outubro 1918. Licenciouse en Dereito pola Universidade de Santiago de Compostela e doutorouse en Madrid en 1914 coa tese *El sistema parlamentario en España y sus relaciones con el caciquismo*. Foi catedrático na USC, concelleiro e presidente das Irmandades da Fala desta cidade. En febreiro de 1918 presentouse como candidato a deputado en Cortes polo distrito de Celanova, pero foi derrotado polo candidato conservador Senén Canido Pardo. Colaborou en diversas publicacións como *El Radical*, *Gaceta de Madrid*, *Estudios Gallegos* e *A Nosa Terra*. Morreu prematuramente en 1918, vítima da pandemia de influenza coñecida como gripe española. Os seus restos descansan en Gafoi, no concello de Frades.

Venancio Ferreiro Reinoso.

Obdulia Míguez Buján.

Lois Porteiro Garea.

A partida de nacemento segundo copia que figura no Expediente Académico da Universidade de Santiago di o seguinte:

«En la villa de Celanova de la provincia de Orense a las diez del seis de enero de mil novecientos doce, ante el Licenciado Don Daniel Méndez Branden, Abogado y Juez municipal y Don Camilo Mosquera de Novoa, Secretario, comparece Don Venancio Ferreiro Reinoso, con cédula personal número 59, casado, propietario, mayor de edad, o sea de 50 años, natural de Olas, municipio de La Merca, provincia dicha, y domiciliado en esta villa, manifestando haber nacido un niño, y para su inscripción como padre declara: Que dicho niño nació en su domicilio a las cuatro del cuatro del corriente. Que es hijo legítimo del declarante y de su esposa Doña Obdulia Míguez Buján, dedicada a las labores del sexo, de cuarenta y seis años, natural de Forjanes de Viñas en el indicado Merca y domiciliada en el de su marido. Que es nieto por línea paterna de Don José Ferreiro Feijoo y Bal tasara Reinoso Blanco, propietarios, naturales el primero de Magarelos en el distrito de Allariz, provincia citada y la segunda del expresado Olas, donde ambos estuvieron domiciliados, difuntos; y por la materna de Don José Míguez González y Doña Concepción Buján Fernández, propietarios, naturales, ésta del mencionado Forjanes y aquél de Xamirás, del término de Acebedo de la referida provincia, donde está domiciliado y lo estuvo su ya difunta mujer. Y que al referido niño se le habrá de poner el nombre de Celso Emilio. Presenciaron esta inscripción, Don Alfonso Soto Losada, escribiente y Don José Sánchez Martínez, sastre, ambos casados, mayores de edad, naturales y domiciliados en esta villa. Léida íntegramente esta acta e invitadas las personas que deben suscribirla se estampa el sello del juzgado y la firma del señor juez, compareciente y testigos de todo lo cual yo secretario certifico. Hay un sello. Daniel Méndez Brandón. Venancio Ferreiro. José Sánchez. Alfonso Soto. Camilo Mosquera de Novoa».

Texto 23

Ben, o meu pai morreu cando eu tiña dezaseis anos. Del teño unhas lembranzas moi gratas, pero culturalmente, chegou máis a mín a miña nai, que finou ós oitenta anos, cando xa era un home casado. Inflúiu moito porque era unha nai-boa. Cando escomecei a ser un home, a miña nai xa era moi vella, cousa que me

abraiaba, xa que as nais dos meus amigos eran mulleres novas, en canto que a miña semellaba unha aboa, e sen dúbida, podería selo.

Tódolos fillos temos boas lembranzas das nosas nais, pro no meu caso tratábase dunha muller chea de espiritualidade, de sensibilidade, de sentimento da xusticia, da liberdade e da dignidade, cunha chea de principios que, se cadra, influiron moito en min. Ela era filla de labregos acomodados; o meu abó era un home dos ricos daquela, aínda que hoxe, se cadra, sería probe. Por isto, a miña nai estudara — cousa rara—, e sabía ler e escribir de corrido. Hoxe pode solprender que eu diga estas cousas, pro cando a miña nai era moza, poucas mulleres tiñan istos coñecementos. Ela estudara nun colexio, adequiriu unha instrucción de tipo meio, aínda que tiña, amais, esa grande sensibilidade da que falei e que é unha lembranza acotío na miña vida espiritual (...)

Ollaba as nais dos meus amigos e vía que eran aínda novas e entón escomecei a facer un pequeno drama, pensando que eu non era fillo da miña nai, que, se cadra, estaba eu alí un pouco de prestado. miña nai era coma as aboas dos meus amigos e iso tivome desacougado algún tempo. Mesmo cheguei a pensar que a miña irmá fora a miña nai de verdade. Tratábase desa malicia que teñen os nenos ós once anos, xunto coa ignorancia e o descoñecemento de moitas cousas. O lerio fíxome cismar moitas veces e sufrín dabondo, pro durou moi pouco tempo.»

PORTEIRO, M. José; e PEROZO, J. Antonio: *Celso Emilio Ferreiro. Compañeiro do vento e das estrelas*, Madrid, 1981, pp. 21-22.

Texto 24

—¿E cántos érades na casa?

—Sete irmáns. Tres varóns e catro femias. Cos meus pais éramos nove. Eu cheguéi un pouco serodio, ¿sabes?, a miña nai xa tiña cincoenta anos e o meu pai sesenta. Coido que é un caso extraordinario de fecundidade. Os meus irmáns eran bastante máis vellos ca min e emporiso criéime practicamente como se fora fillo único, cousa que debéu repercutir tanto pra ben coma pra mal na miña conformación sicolóxica.

Víctor F. FREIXANES, *Unha ducia de galegos*, Vigo, 1982, p. 138.

CEF é o sétimo fillo da familia:

José

Polda

Sindo

Elisa Ferreiro ou Sor
Margarita María de
Xesús.

María

Pilar

- José Ferreiro é vinte e dous anos máis vello, tivo afección pola escrita publicando algunha composición, con todo tratábase dunha institución na vila pola súa simpatía e bondade, era un home moi ben situado con determinadas persoas do réxime franquista, dedicado profesionalmente á Procuradoría dos Tribunais.
- Leopolda Ferreiro, Polda, é vinte anos máis vella, como veremos logo, axudou a moitos presos no convento durante os anos en que foi campo de reclusión e estivo vinculada á catequese e ao coidado da igrexa.
- Gumersindo Ferreiro, Sindo, é dezaseis anos máis vello, destacado home da falanxe celanovesa e funcionario durante moitos anos do Banco Hispano Americano.
- Elisa ao estar no convento de clausura pouco participou da vida familiar.
- María Ferreiro é trece anos máis vella, ficou sempre máis achegada á casa.
- Pilar Ferreiro é sete anos máis vella.

As primeiras letras estúdaas cunha mestra que lle ensina os rudimentos máis básicos da escola na súa propia casa, para continuar a súa formación cos Escolapios establecidos no mosteiro de San Rosendo de Celanova, cos que permanecerá entre 1919 e 1929. Neses anos de mocidade é un máis entre os seus coetáneos, practica o fútbol nun equipo local —o Spórting de Celanova— entre outras afeccións mais xa van perfilándose as súas grandes paixóns como foron a escrita e mais a actividade política. No primeiro dos ámbitos dá a coñecer os seus primeiros poemas en distintos xornais como *Faro de Vigo* e o ourensán *Heraldo de Galicia*, asinados aínda como Emilio Ferreiro. Ao tempo, acomete o orixinal proxecto do *Cartafol de poesía* (1935), xunto co seu amigo Pepe Velo, conxunto de poemas que os autores remitían desde Celanova a algunhas persoas. Celso Emilio desvélase xa como un poderoso poeta, nado ao abeiro dos modelos dos grandes poetas das vangardas, que non esquece a poesía .

Texto 25

—¿Cando descubres o galego como idioma de cultura, Celso?

—Pra min foi sempre un idioma de cultura, porque me servia pra espresar perfectarnente todos os aspectos do entomo social no que nacin e no que me criei. Veño de xente campesiña que endexamaís desertou da súa fala natal. Nos meus devanceiros houbo de todo, dende cregos e freiras ate universitarios e tendeiros pasando por liberais, anarquistas ou carcas apostólicos. Induso teño un tío abó que está sendo beatificado. Co eso xa cho digo todo. Pero ningún deles negou nunca, senón todo o contraxio, a súa estirpe galega. O meu pai, por exemplo, foi un home culto e ceibe que loitou toda a súa vida contra dos representantes cuneiros, que o conservadurismo de Bugallal lle impuña a Celanova dende Madrid. Foi íntimo amigo de Porteiro Garea, ao que apoiou con todo o seu entusiasmo cando aquél pretendeu, sen éxito, acadar a praza de deputado na miña vila natal. Eu non cheguei a coñecer a Porteiro, pero a súa, figura de gran galego aparecía decote nas converses familiares da miña nenez.

Víctor F. FREIXANES, *Unha ducia de galegos*, Vigo, 1982, p. 141.

Texto 26

Modestia fora

Nacín (modestia fora)
nun lugar onde o mundo
se chama Celanova.

Moitas vegadas
a miña nai contóumo.
O día que ti naciche
houbo estranas sinais no ceo.
Outo era entón o vento de xaneiro,

as pombas do solpor tornaban lentas
na serán sosegada.
Arpas invisíbeles,
penduradas das torres centinelas,
mentían un rumor de frautas doces.
Cando chegou a noite envolta en nardos
coutou a derradeira luz do día
que aguniaba alá lonxe
como brasa mortiza dun rescaldo.

(Como brasa mortiza
ten sido a miña vida,
como brasa mortiza dun rescaldo.
Por eso vivo coa angueira
de non saber si son lume
ou si son somente fume
dunha remota fogueira.)

CEF, *Onde o mundo se chama Celanova*, 1975.

Texto 27

Falareivos de min

Falareivos de min anque que me doan
as escuras raíces dos meus soños.
Celso Emilio me chaman pero eu teño
outros nomes máis irtos apuntados
nun rexistro de ventos polifónicos
cun fondo musical de frauta triste.

Meus nomes sen palabras. Mainamente,
de par en par abertas sempre as portas,
espallándome vou polos camiños
co corazón aceso en cen abrentes,
nas mans a luz, nos ollos margaridas,
e unha piedade de río sen orelas.

Neno que fun e son, pésanme os anos
cangados de minutos e de días,
de beixos e de cárceres. Cadeas,
lóstregos, vermes, homes en ringleira
baixo a chuvia, esa flor nada no outono.

Lonxana primavera nunca volta,
que nun intre vivín de pedra ou arbore,
canle de Dios que cara o mar me leva,
xílgaro azul, ronseis do pasado,
feridas coma labres no remorso.

Andando vou, alporizado o corpo
nun latexo sen fin que me agrilhoa.

Eisí me chamo eu. En fume escritos
os meus nomes están. Vádeos dicindo
cun fondo musical de frauta triste,
de bágoas esbarradas
petándome decote nas pupilas.
Vádeos dicindo en verbas pequeniñas
como coitelos fríos pola gorxa.

Non me chame ninguén por outros nomes,
alcumes meus en fírgoas entrevistados,
escura voz dun soño sulagado.

CEF, *O soño sulagado*, 1955.

Texto 28

Nai

Eu non choro por ti, pois sei que mouras
onde a fonte do tempo, alá no fondo
de todos os camiños.
Choro por min un pranto inconsolábel,
que me quedei sin ti, meu limpo espello,
coma un arbore na noite, soio e núo,
fendido polo cerne, coas reigames
sin os doces segredos das violedas.

Choro por min, por estas maus de cinza
que outrora foron pombas,
cando o meu corazón era un paxaro
e ti pasabas sempre atafegada

nun andar de formiga labourando.

Tecían as labercas os abrentes
i eu era un vagalume, unha estreliña
ateigada de luz polos camiños.
Dios estaba con nós.

Agora vou senlleiro,
orfo de beixos tépedos sin mácula.
Choro por min que xa non teño colo,
para pousarme nil coma nun niño,
miña nai imposíbel, viva e morta
no cristal dos meus ollos.

CEF, *O soño sulagado*, 1955.

Punto 5 – Tenda da familia - Calle Arriba ou rúa Manuel Curros Enríquez

Texto 29

TIENDA DE ULTRAMARINOS DE VENANCIO FERREIRO, CELANOVA

En este acreditado establecimiento acaba de recibirse una gran partida de artículos de su ramo, como son: vinos generosos de las mejores marcas españolas, dende elirecio de 1 peseta botella de 3/4 litro a 6 íd., bacalao, arroces, azúcares, etc., etc.

Hay lo más selecto en el ramo de quincalla. Lo que tiene el gusto de participar a su numerosa clientela, á fin de que se sirvan dispensarle los mismos favores que hasta la fecha.

Punto 6 — Casa de Manuel Curros Enríquez, Rúa Manuel Curros Enríquez, nº 37

CEF diante da casa de Curros.

CEF publicou *Curros Enríquez. Biografía* (1954) Na Editorial Moret da Coruña refundida co título *Curros Enríquez* (1973) na editorial Júcar de Madrid así como a *Curros Enríquez. Obra poética completa* (1977) na Editora Nacional de Madrid. Ademais dedicoulle moitos outros artigos xornalísticos.¹³

Texto 30

«Aparte de la significación literaria, por la que hay que considerarlo uno de nuestros grandes del siglo XIX, Curros Enríquez tiene para mí un importante significado personal. Fue vecino de mi misma calle, en Celanova. No coincidí con él, porque Curros murió en 1908 y yo nací en 1912, pero mis padres sí lo trataron y yo oí hablar mucho de él, ya desde pequeño».

Ramón NICOLÁS. *Conversas con Celso Emilio*, 2009.

No caso de Curros Enríquez é comunmente aceptado que el non naceu no número 37 da rúa que hoxe leva o seu nome, xa que logo, o seu pai José María chegou a Celanova, procedente de Santiago de Compostela, para exercer nesta vila de escribano e, polo tanto, durante un tempo residiu de aluguer no mesmo lugar no que estaba a escribanía —é dicir, na rúa San Roque—, onde probablemente veu ao mundo o neno Manuel. Porén moi pouco despois de ter nacido este, José María Curros merca xa a casa da Calle del Rollo e nela viviría Manuel as horas ledas e as horas amargas que marcaron a súa nenez e que o levaron a fuxir con tan só 15 anos para Madrid¹⁴. No caso de Celso Emilio, cando el naceu, o día 4 de xaneiro de 1912, xa a rúa levaba o nome de rúa Celso Emilio Ferreiro e, polo tanto, dende o mesmo momento en que o neno Celso Emilio empezou a coller conciencia dos nomes das cousas e dos significados dos nomes das cousas, o nome de Manuel Curros Enríquez empezoulle a ser familiar moito antes de achegarse aínda ás súas propias lecturas. Se a isto lle engadimos que entre a casa dos seus pais e a dos Curros Enríquez non hai máis ca outras catro edificacións intermedias, é perfectamente entendible o que Celso Emilio repite en multitude de ocasións, é dicir, que Curros non era un personaxe histórico para el, senón algo así coma un antepasado da súa familia.

¹³ «El brasero», «Doña Emilio y Curros Enríquez», «Curros vivo»... todos eles recollidos en *Semblanzas, crónicas e artigos*, edición de Ramón Nicolás, Xerais 2004.

¹⁴ Antonio PIÑEIRO (2012) «Celso Emilio Ferreiro e Curros Enríquez, vidas paralelas», *Raigame*, nº 36, maio de 2012.

Texto 31

Curros foi un personaxe na miña familia; a pesares de ser unha familia moi católica, a miña, tíñanlle a Curros moita lei. Eu lembro que a miña nai dárame, xa de neno, cando escomenzaba a saber ler, o libro de Curros e, inocentemente, marcábame as poesías que non debía ler, que naturalmente eran as primeiras que eu lía.

PORTEIRO, M. José; e PEROZO, J. Antonio: *Celso Emilio Ferreiro. Compañeiro do vento e das estrelas*, Madrid, 1981, p. 20.

Texto 32

—Polo que vexo eras un neno feliz, a pesares do que se ten dito por ahí.
 —Tiven unha nenez feliz dentro do que esta expresion equívoca ten sempre de relativo. Un crítico galego, ao falar do meu libro *Onde o mundo chámase Celanova*, ou millor: *Onde o mundo se chama Celanova* aludíu á miña nenez infeliz pensando cicáis nun poema que escomenza ese decindo: «*en Celanova había un neno triste...*», pero non, ese neno non son eu senon Curros, tamén de Celanova, que sí tivo unha infancia sofrinte e disgraciada.

Víctor F. FREIXANES, *Unha ducia de galegos*, Vigo, 1982, p. 138.

Texto 33

Curros, neno

O vento era segrel na Pedramoa
 e na Coutada envolta en rechouchíos
 ían mociñas loiras con pandeiros
 nun remexer de risas e donaires.

En Celanova había un neno triste
 con cárceres durmindo longas noites
 e vagos sons de bronces nos abrentes
 de torres sulagadas coma estrelas.

Era un meniño nado para lóstrego,
 doído de soidá, lévedas mágoas
 dun derradeiro amor que nin xiquera
 fora casulo ou ar de volvoreda.

En Celanova había un neno triste

cun fondo río de orfandá no peito.

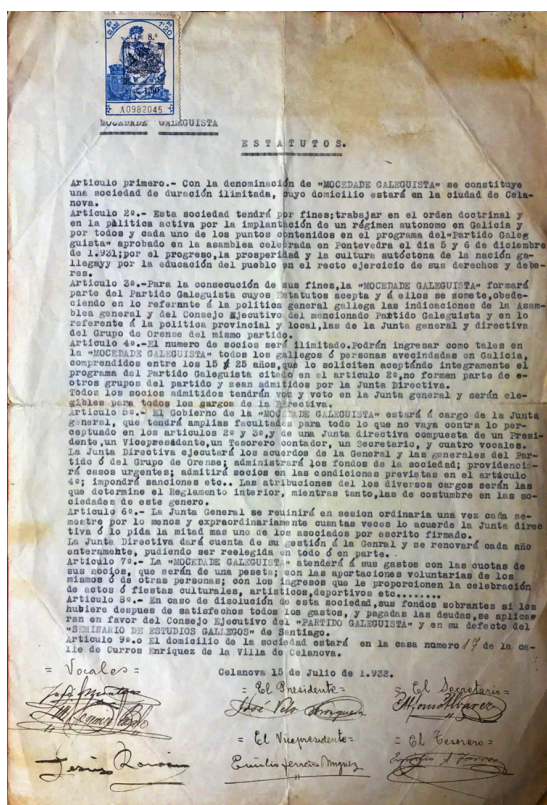
Dime, Señor, ¿qué voces temerosas
 se pousaron na cume dos seus sonhos,
 cativo Prometeo sin consolo
 decote á pedra de volcán atado?

¿Qué escuridá sin nome, buitre cego,
 mordéu a súa ialma, espello limpo,
 pomba sin fel voando sobre a lama
 en busca de quentura e de surrisas?

Pono, Señor, á túa man direita,
 pois era un neno triste e non xogaba,
 nin tiña máis ledicia que o balbordo
 de unhas campás ó alborear o día.

CEF, *O sonho sulagado*, 1955.

Punto 7 – Mocidades Galeguistas - rúa Manuel Curros Enríquez, nº 17

De pé (esquerda a dereita), L. Freire, M. Montes, X. Rodríguez Gosende, D. León e O. Pérez, da Federación de Mocidades Galeguistas. Sentados, P. Lezón, Celso Emilio e X. F. Álvarez Bernárdez. Celanova, 2/05/1935.

As primeiras *Mocidades galeguistas* xorden durante o ano 1932, auspiciadas pola necesidade do Partido Galeguista de contar cunha canteira xuvenil que defendera o seu proxecto. Unha das primeiras agrupacións en constituírse foi a de Ourense e, posiblemente impulsados por esta, creáronse varios grupos comarcais en Allariz, Bande e Celanova.

Con data do 15 de xullo de 1932 constitúense oficialmente as Mocidades Galeguistas de Celanova. Nas sinaturas da acta constitucional aparecen Xosé Velo (presidente), Celso Emilio Ferreiro (vicepresidente¹⁵), Alfonso Álvarez (tesoureiro), Emilio A. Torres (secretario) Jesús Román (vogal).

O texto, que está redactado en castelán para poder ser oficialmente rexistrado, consta de 9 artigos que baixo o título de «Estatutos» estipulan o funcionamento e organización, os obxectivos e os medios para logralos. Responde a un modelo establecido, seguramente polo Partido Galeguista, «cuyos Estatutos acepta y a ellos se somete» (art.3). Entre os seus fins está o de traballar a prol dun «régimen autonomo en Galicia» (art.2). O art.9 fixa o seu **domicilio social no número 17 da rúa Curros Enríquez**.

En número de afiliados, a de Celanova atopábase entre as máis numerosas de Galicia. En setembro de 1932 eran 42 membros e un ano e medio despois rexistraba, ademais de 50 afiliados, unha sección infantil (para menores de 15 anos) con mais de 40 membros. En total, preto dun centenar de simpatizantes. Mesmo tivo unha agrupación autónoma na aldea celanovesa de Mourillós ou en Escudeiros (Ramirás).

A importancia de Celanova dentro do movemento xuvenil galeguista queda resumida na frase que se lle aplicou de «centro neurálxico das Mocidades».

Segundo o sociólogo e politólogo Argimiro Rojo, autor de *As mocidades galeguistas*, a agrupación de Celanova tiña unha «sincera e permanente

¹⁵ Segundo a listaxe de Justo Beramendi, CEF figura impresor.

solidariedade cos campesiños» e estaba sempre «disposta á acción e ao práctico, nun desexo de obter resultados a curto prazo». Os galeguistas de Celanova participaron vivamente na vida cultural local durante a Segunda República, en homenaxes a Curros e Manuel Lezón, na campaña a prol do Estatuto de Autonomía, na creación dun Ateneo Popular¹⁶.

Texto 34

—Unha das experiencias interesantes que viviu e protagonizou a túa xeneracion foi aquel movemento das chamadas Mocidades Galeguistas. Ti eras un dos fundadores, ¿a quenes lembras daqueles anos?

—Pódoche decir, así, de memoria: Castro Arines, Ramos Coleman, Meixide, Galán, Dónega, Pedreira, Ramón Piñeiro... que sei eu, sinto non lembrar a todos: Taboada Tabanera, Fontenla, Álvarez Blázquez, Isla Couto, o meu paisán Pepe Velo e algúns máis. Agora andan todos espallados polo mundo adiante pero daquela, na frol da mocidade, fundáramos a F.M.G. (Federación de Mocidades Galeguistas), que non era exactamente unha filial do Partido Galeguista coma se di, pero que andaba moi rente del. Como xa ti sabes, a Federación, da que fun o derradito segredario de organización, finou de morte morrida no ano 1936, e hoxe é historia xa. (...)

—Si, dende os trece ou catorce anos andávos xa na palestra dos feitos que precederon á proclamación da República Española. No ano 1931 eu tiña dazasete anos e o ambiente galego era entón de grandes esperanzas. Pensábase que co novo réxime político, ca República que nacía, todo iba ser máis doado pra que Galicia erguera a súa testa decaída. A nosa laboureira foi cultural e política xunto con outros movementos e sobor de todo, no caso da F.M.G., moi perto do Partido Galeguista. Pasados dous ou tres anos fundámos en Ourense un periódico quincenal do que fun director responsable e como tal procesado no ano 1935.

—Procesado? ¿Por qué?

—O periódico chamábase *Guieiro*¹⁷. Apareceron nas súas páxinas dous sueltos nos que se comentaba, con verbas que non gustaron ao fiscal, un discurso do señor Gil Robles. Un dos artigos era meu, o outro, anque sin firma, era de Cuevillas. O proceso quedou sin efecto en febreiro do 1936.

Víctor F. FREIXANES, *Unha ducia de galegos*, Vigo, 1982, pp. 141-142.

Na III Asemblea celebrada en maio de 1936 en Ourense, CEF inaugúraa como secretario de Organización nela derrótase a postura arredista ao estar moi próximo o plebiscito do Estatuto. Nela acordouse adoptar como himno das mocidades o poema de Brañas.

¹⁶ Pablo Sánchez Martínez, «Achada a acta fundacional da Mocidade Galeguista de Celanova», *Murguía, Revista Galega de Historia* nº41-42, 2020, pp. 55-63.

¹⁷ O 1 de novembro de 1935 sae do prelo *Guieiro. Outavoz patriótico da F.M.G.* O voceiro oficial das Mocidades Galeguistas naceu adscrito ás páxinas de A.N.T co nome de Guieiro. Outavoz patriótico da Federación de Mocidades Galeguistas. Como publicación independente sairá en Ourense o primeiro de novembro de 1935 co título de Outavoz patriótico da F.M.G. Constaba de catro páxinas e aparecía con periodicidade quincenal, salvo os últimos números que pasaron a mensuais. O seu primeiro director foi Manoel Vázquez Martín, pouco máis tarde Celso Emilio Ferreiro e logo Castro Arines. O número 3 de Outavoz patriótico da F.M.G. foi secuestrado por orde gubernativa e dítase auto de procesamento contra o seu director ao considerar dous dos seus artigos inxuriosos contra o Estado Español. O seu último número o 13, sae o primeiro de xullo de 1936. Tivo como colaboradores a A. Iglesia Alvaríño, M. Vázquez Martín, C. Muñiz Sosa, Antonio Moure, Xermán Vázquez e Fernández del Riego.

<http://almanaquedasirmandades.gal/efemeride/outavoz-patriotico-da-f-m-g-2020-11-01/>

Texto 35

Canto a Galicia

Casta dos celtas esperta axiña,
Ergue do fango da escravitú
Patria da ialma teus ceibes cantos
enchan o mundo de norte a sul.

Dos meus pasados, bendita terra,
nai adourada da miña nai.

creba as cadeas que te asoballan
e cingue a croa da liberá.

Cantai galegos o himno xigante
dos pobos ceibes dos pobos grandes
cantai galegos a idea santa
da independencia da nosa patria.

Alfredo BRAÑAS

Texto 36

Arenga

«Ergue labrego. Érguete e anda.
Como en Irlanda. Como en Irlanda»
A. Brañas

I

¡Galiza! O teu destiño,
tenche marcado-un camiño
de Xustiza e Liberdá.

II

¡Galiza! Axiña alerta,
espreguízate i-esperta,

i-encomenz-a caminar.

III

Creb-as noxentas cadeas
que tiranas maus alleas
che viñeron colocar.
Se de ti mesma Señora,
deix-a Castela opresora,
qu-e causa do teu mal.

CEF en *Heraldo de Galicia*, 16 de outubro
de 1933.

Texto 37

Comenzaréi polo nomeado *Pulido*, que lle ven sere, mire qué cousa, un antergo do poeta Celso Emilio Ferreiro, que é natural desta vila, onde foi veciño estante até que, sendo mozote, levárono ás quintas prá guerra das Asturias de Oviedo. Nós eiquí, dende neno, chamámoslle Emiliño. Salvóu o pelexo de milagre, dígollo eu, pois ademáis das que pasóu de soldado, tivo os seus tropezos na vila. Dito seña entre nós, éralle un pouco espantagrilos e de natural inqueda. Fundóu cos seus amigos unha *Mocidade Galeguista* que alporizaba á xente achegada ó púlpito. Ezquerdeaba un chisco na cousa política e, según decían, apartábase dos costumes e razós vellas que dende sempre rexiran a vila. Xa daquela dáballo ó verso e facía unhas copras e cantares descontra os caciques, que mandaban carallo.

—¡Qué casualidá, falando do rei de Roma, axiña se asoma! Eiquí temos a don Celso Emilio entrando pola porta.

CEF, *A taberna do Galo*, 1978.

Punto 8 — Praza Cervantes ou Praza das Pitas

A praza das Pitas ou praza Cervantes aparece recollida en *A taberna do galo*:

Texto 38

O CAGATINTAS.— Foi o derradeiro amanuense da vila. Vivía de escribir cartas prá xente iletrada, que daquela era a maioría da vila. Tímido e suave no falar, traía sempre no peto un tinteiro de corno e unha pluma metida nun canuto de sabugueiro. Os días de feira puña mesa con recado de escribir na praza das pitas. Cando estaba bébedo, cousa frecuente, escribía en prosa rimada, que lle acaía moi ben ás cartas de namorados. (...)

O LARANXIÑA.— Alcume de oficio. Tiña un posto de vendedor de froita no mecado. *Veñan polas ricas laranxiñas de Valencia, doces coma zugameles*, pregoaba decote.

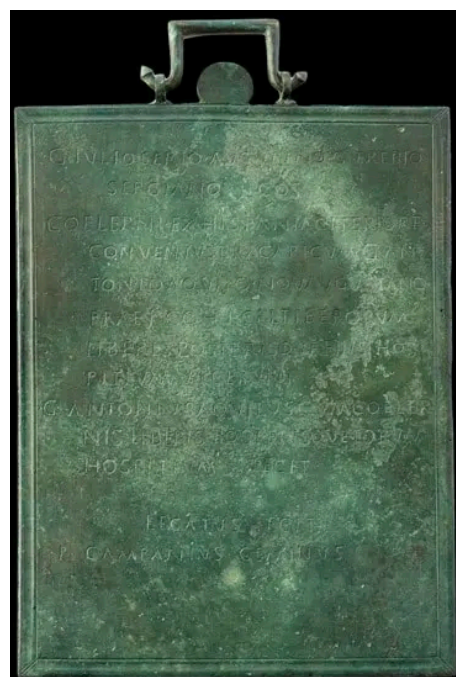
CEF, *A taberna do Galo*, 1978.

Tabula de Castromao

A **Tabula de Castromao**, é un documento de extraordinaria importancia para o estudo da organización social e do proceso de romanización do Noroeste peninsular, que de forma inexacta vén denominando *tessera de hospitalidade*, cando tanto pola forma como pola función, responde a unha *tabula de hospitalidade*. Esta peza foi descuberta con motivo das escavacións que en 1970 realizaron, o entón director do Museo Arqueolóxico Provincial de Ourense, Xesús Ferro Couselo e Xaquín Lorenzo Fernández.

A tabula é unha placa rectangular de bronce, con marco moldurado, e cun apéndice a modo de lingüeta na parte superior, na que se recolle un pacto de hospitalidade entre os coelernos e un prefecto da primeira Cohorte dos Celtíberos, cun texto epigráfico no que se pode ler:

G(neo) IVLIO. SERVIO. AUGURINO. G(eneo) TREBIO.SERGIANO. CON El(n)S(ulibus). COELERNI. EX-HISPANIA. CITERIORE. CONVENTUS. BRACARI. CVM. G(neo). ANTONIO. AQUELLO. NOVAUGUSTANO PRAEF(ecto). COH(ortis). I. CELTIBERORUM. LIBERIS. POSTERISQUE. EIVS. HOS PITIUM. FECERUNT. G(neus). ANTONIVS. AQVILVS. CUM. COELERNIS. LIBERIS. POSTERISQUE. EORUM. HOSPITIUM. FECIT. LEGATUS. EGIT P(ublius). CAMPANIVS. GEMINVS¹⁸.

¹⁸ Sendo cónsules Gneo Julio Augurino e Gneo Trebio Sergiano, os «Coelerni» da Hispania Citerior e do convento de Braga, fiseron un pacto de hospitalidade con Gneo Antonio Aquilino Novaugustano, prefecto da primeira Cohorte os Celtíberos cos seus fillos e descendentes. Gneo Antonio Aquilo fixo pacto de hospitalidade cos «Coelerni», cos seus fillos e descendentes. Actuou como legado Publio Campanio Gémino.

Los años mil de Celanova

Celanova es una villa orensana, famosa por varias razones: por su encanto urbano y el de su paisaje, por haber sido cuna de ilustres hombres de letras, de artes y de ciencias, y, sobre todo, por la grandiosa arquitectura y majestuosa belleza de su monasterio, versión barroca del cenobio que en el siglo diez fundara en aquel mismo lugar, Rosendo, Obispo que fue de Mondoñedo y de Compostela, y años después proclamado santo.

La fantasía de los historiadores románticos —entre ellos Vicetto— identificó a la villa como Cinania, por donde cabalgó Decio Junio Bruto, el romano conquistador de Galicia; y también con Calcedonia, donde la leyenda cuenta que sufrió martirio la santa gallega, Eufemia. Por su parte, otros historiadores más modernos, siguiendo la vulgar historia inventada por los primitivos frailes del monasterio, pretenden que el nombre de Celanova deriva de *Cellanova*, es decir, celda o aposento, con el significado de nuevo monasterio. Ninguna de las dos tesis vale.

En las sierras donde se erigia el primitivo cenobio existía, según López Ferreiro, un caserío llamado Vilar, topónimo este que, con los de A Vila, A Cibdá, suelen aparecer frecuentemente en las cercanías de castros importantes y se refieren, según los eruditos en estas materias, a lugares fundados por los pobladores al abandonar el oppidium o altura fortificada, en la que vivieron hasta ser romanizados. De ello se deduce que O Vilar estaba ocupado por gentes cuyos antepasados procedían de Castromao (¿Castromagno?) uno de los castros más importantes de Galicia, situado en las proximidades de Celanova, y donde, en 1970, los arqueólogos encontraron una tessera de bronce en la cual consta que los coelerni, hacia el año 132 de J. C., hicieron un pacto de hospitalidad con el prefecto de la primera Cohorte de los celtíberos, con sus hijos y descendientes. Estos coelerni, de quienes ya tenían noticia los historiadores, y a los que Ptolomeo denomina calerini, tenían su capital en el citado Castromao, con el nombre de Coeliobriga, y son para algunos investigadores, los remotos celanovenses.

El recordado arqueólogo Jesús Ferro Couselo, afortunado descubridor de la tessera, manifestó al efecto: «es muy probable la hipótesis de que el nombre de Celanova pueda antroncarse perfectamente con el de Coelia, que era en realidad el denominativo de aquel antiguo poblado. (...) Celanova, según esto, sería la nueva Coelia, o Coelianova». Lo que desde luego carece de todo fundamento histórico —dice también— es la tesis de Celanova derivada de cella, celda o mansión nueva. (...)

9 de febreiro de 1977

CEF, *Semblanzas, crónicas e artigos*, pp. 230-233.

Casa de Paco Roque

Francisco Roque Rodríguez Nacido en 1806 nunha boa casa da Praza das Pitas de Celanova, emparentado -a dicir de López Morais- coa saga dos Quirós, «familia de rancio abolengo que se dice prima segunda del propio Nuestro Señor Jesucristo» e con abondosas propiedades en Bobadela que lle permitían vivir de rendas, estudou dereito en Santiago e dedicou a súa vida, ademais de á avogacía, a exercer de xuíz municipal por substitución durante unha mancha de anos, cargo que lle outorgou merecida fama, que se resume de contado no escrito que en 1959, medio cento de veciños lle remitiron ao Concello para que lle puxeran o nome á travesía situada a carón da súa casa: «...ha desempeñado tal cargo con gran espírito de justicia, enalteciendo una de las más sagradas funciones, y en ciertos destellos, innegables hoy, que llaman poderosamente la atención

porque el desarrollo del Derecho Penal vino a confirmar sus humildes y sencillas sentencias».

Xa xubilado, en Ourense convencérono -con entrega de credencias e todo- de que tiña sido nomeado ministro de Fomento, polo que o 13 de febreiro de 1889 presentouse no Senado en Madrid e segundo *El Liberal*, dixo: «Hoy se ríen ustedes de mí, pronto me harán justicia. Soy Francisco Roque Rodríguez, hijo de Galicia, abogado de los tribunales de la Nación, caballero de Carlos III, Isabel La Católica y Beneficiencia y de otras cruces extranjeras. Soy íntimo amigo del general Cassola, he tenido diferentes lances de honor y he escrito varias obras. Hoy vengo llamado por Sagasta para reemplazar al conde de Xiquena en el Ministerio de Fomento». Dada a súa idade, non fixo falta forza pública -abondou cun uxier- para poñelo fóra do Senado. De volta a Ourense foi recibido pola mocidade «en olor de multitud» e algúns prohombres da capital ofrecéronlle ao «novo ministro» unha cea de recepción no Liceo. Tiña 83 anos e aínda lle quedaban tres para pretender tomar posesión como gobernador provincial, ser nomeado conde de Celanova e morrer de «fiebre gástrica».

Nesta casa da Praza das Pitas naceu o ínclito xuíz e poeta Paco Roque.

É lenda coñecida que, nunha ocasión, contemplándose nun espello exclamou: «¡Paco Roque! ¡Paco Roque! Tienes cuanto puede apetecer el más exigente mortal. Juventud, dinero, talento..., eres simpático y buen mozo, amén de poeta y juez municipal. Con todo, estás triste y sufres. ¿Por qué? ¿Qué te falta? ¿Dime, qué te falta?». Entón a criada, que o escoitaba en silencio, saloucou: «Xuício, señor! Xuício!».

Como coñecida é tamén aquela que Luz Santalices recolleu hai anos nunha revista local e que sitúa o suceso na Festa das Maias ou de San Torcuato, cando un coitado cheo de fame e de tristura foille botar a man a un pan solitario nunha mesa da taberna, polo que foi inculpado, detido e levado á fronte de Paco Roque, quen, despois de analizar o caso, ditaminou: «Considerando que el hambre no tiene espera, y que la fiesta se hallaba en todo su esplendor, con sus hermosas mujeres que embelesan, la danza, la música, los danzantes, las meriendas en albos manteles, con su tremenda incitación, fallo que debo de absolver y absuelvo al inculpado por estimar las circunstancias eximentes de hurto famélico».

Ou, aqueloutra que divulgou José de Cora e que di: «Resultando hecho probado/ que este rapaz ha entrado/ en el ajeno cercado/ para hurtar manzana y pera/ impulsado de hambre fiera/ o de apetito atrasado./ Considerando en conciencia/ que la gástrica impaciencia/ no admite ley ni razón/ según firmemente creo/ dicto esta resolución,/ absolviendo sin pena al reo»¹⁹.

¹⁹ Antonio Piñeiro, «Pon Paco Roque», *La región*, 8 de maio de 2008

<https://www.laregion.es/opinion/antonio-pineiro/don-paco-roque/20080527020000242672.html>¹⁹

Antonio Piñeiro, «O xuíz-poeta que asaltou o Senado», *La región*, 16 de decembro de 2022

<https://www.laregion.es/articulo/sociedad/xuiz-poeta-que-asaltou-senado/202212260249391185675.html>

Punto 9 — Rúa Castor Elices

Castor Elices Rodríguez
(Celanova, 21 de xaneiro de 1847
- 14 de marzo de 1886)

Castor Elices Rodríguez naceu o en Celanova o 21 de xaneiro de 1847. Licenciouse en Medicina pola Universidade de Santiago de Compostela e ingresou como médico militar na Armada, onde chegou a acadar o grao de capitán.

A temperá morte da súa amada maila morte da súa nai, a quen lle dedicaría sentidos poemas, acentuaron o seu temperamento desacougado acabando por recluírse na súa vila natal onde morreu prematuramente o 14 de marzo de 1886. Poeta intimista e de gran sensibilidade, Elices foi coñecido, sobre todo, polos seus poemas «As follas secas», «A miña nai» y «Aínda te quero», que mereceron a atención dos estudiosos Leandro de Saralegui e Carré Aldao entre outros. O «tenro Elices» aparece n'*O divino sainete* de Manuel Curros Enríquez.

Texto 40

Dos calles de mi pueblo

Como soy celanovés, quiero congratularme públicamente de un reciente acuerdo municipal que, a la vez que contribuye a lustrar los viejos pergaminos

literarios de mi pueblo, afirma y confirma el perfil puro de su noble estirpe espiritual, nunca desmentida, salvo en breves y tristes épocas que apenas pueden pesar en una historia milenaria como la de mi villa natal. También el sol se eclipsa algunas veces.

No se trata, como es de suponer, de un acuerdo utilitario. No me refiero a ningún proyecto de industrialización ni a ningún programa tecnológico, de esos que tanto seducen a Moure-Mariño. No aludo tampoco —es obvio— a la traída de aguas, ni a la municipalización de las pompas fúnebres, ni a la rebaja de los impuestos. No. El Ayuntamiento de mi pueblo es pobre, pero sus munícipes son hombres que de nacimiento les viene el no ser vulgares y de casta el tener imaginación para dedicarla a cosas trascendentes. Se trata de dos calles y de dos poetas. Me explicaré. El Ayuntamiento se encontro, de la noche a la mañana, con que disponía de dos calles aptas para ser bautizadas con dos nombres, y, muy lejos de recurrir al pelotillero y conocido procedimiento de colocar unas lápidas con los apelativos de personas influyentes en la administración, se decidió por la inocente lírica; es decir, buscó entre los vates indígenas —Curros estaba ya glorificado— dos nombres dignos de figurar en los correspondientes frontispicios de las calles innominadas, y se encontró con que, en la nutrida nómina local de hombres dados al verso, guardaban cola y aguardaban su momento, el dulce y doliente Castor Elices y el quijote vernáculo Don Paco Roque.

Los dos casi desconocidos, pero amados por el pueblo que los vio nacer, que es tanto como mencionar la gloria intrínseca, la más pura y genuina consagración de un poeta.

Castor Elices, como los elegidos de los dioses, murió joven. Escribió breves y escasos poemas románticos —era un post-romántico— y sobre todo uno titulado «froles marchas», que lleva el sello de la gracia y de la melancolía.

Don Paco Roque —y el Don le viene de que murió viejo y respetable— vivió como un hidalgo de gotera, soñó grandes cosas, escribió poemas como «A misa do galo», que

pasaron en transmisión oral hasta nuestros días, y dictó —era juez municipal— sentencias luminosas y sabias que escribía en prosa rimada, y en las que aplicó, antes que nadie en el mundo, la atenuante de estado de necesidad: «Resultando hecho probado, que este rapaz ha entrado, en el ajeno cercado, a robar manzana y pera, llevado de hambre fiera y de apetito atrasado...»

Este aeda local amó a Dulcineas inexistentes recibió con decoraciones y títulos irreales, fue objeto de homenajes fantásticos y tuvo para todos y para si mismo, un mundo, creado por él a golpe de ingenio y de fantasía, vacío de realidades molestas y prosaicas. Murió en olor de popularidad, bien querido por todos, no envidioso ni envidiado por nadie. En su sepulcro podría ponerse un epitafio como el que, según Guevara, había en un cementerio de la provincia de Lugo:

«Eiquí yaz Vasco Vello,
home bó e fidalgo
que trazendo espada
a ningún feriu con ela».

El autor de estas líneas se siente orgulloso de que en su pueblo de origen —un Lugar cualquiera, al pie de una hermosa montaña— se haya consagrado el nombre de dos oscuros poetas a dos modestas calles que llevan, en breves pasos, a la delicia del campo y del paisaje. El mundo mejor, en el que uno cree y que firmemente espera, llegará un día, pero no por los grandes caminos, que solo los ciegos de corazón suponen, sino por estos hechos simples y por estos hombres angélicos, puros e inocentes. Como han llegado todas las cosas importantes.

9 de decembro de 1959

CEF, *Semblanzas, crónicas e artigos*, Xerais, 2005, p. 220-222.

Punto 10 – Mocidade galeguista de Celanova - mitin no Teatro Curros Enríquez - Rua Emilia Pardo Bazán, nº 18 (aprox.)

A **Mocidade Galeguista de Celanova** destacou pola súa capacidade organizativa e de convocatoria. O **13 de outubro de 1935**, celebraban unha concentración comarcal da Federación de Mocidades Galeguistas, un mitin no Teatro Curros Enríquez situado no centro da vila, decorado con bandeiras galegas, e nel faláron Celso Emilio Ferreiro, Xosé Nogueiras, Vicente Bóveda, Xaime Illa Couto e Francisco F. del Riego. Terminado o acto cos tradicionais canticos e himnos, os presentes dirixíronse a casa de Curros, onde colocaron dúas coroas de flores.

Este tipo de concentracións de zona, en palabras de Justo Beramendi, eran actos de reafirmación ideolóxica ou de propaganda para a Federación de Mocidades Galeguistas (FGM). Servían para estreitar vínculos cos grupos veciños, reafirmar o seu compromiso ideolóxico e divulgar o seu ideario

Aquel acto, no que chegaron a xuntar «**4.000 rapaces de ambos sexos lucindo nos seus peitos pletóricos d'ansias redentoristas os cores branco e azul da nosa bandeira nacional**» (**A Fouce**)²⁰, segundo os propios organizadores, foi unha demostración de forza da directiva da FGM da que fora nomeada en abril e que estaba presidida por Pepe Velo, con Celso Emilio Ferreiro como secretario.

A pesar de que se celebraron varias, destaca en importancia e sona a que tivo lugar en Celanova aquel 13 de outubro. Tratábase dunha demostración de forza da nova directiva nomeada en abril, con Celso Emilio e Velo a cabeza, daquelas representantes da corrente máis radical. Días despois saíra á rúaa **Guieiro: Outavoz patriótico da F.M.G.**, o boletín oficial das Mocidades Galeguistas.

Un grupo de membros das Mocidades Galeguistas de Celanova, en 1932, o ano da súa constitución, diante do mosteiro. CEF aparece, puño en alto, na terceira fila á dereita.

@Fundación Celso Emilio Ferreiro

Texto 41

A las cinco y con el teatro repleto dio comienzo el acto. El Coro de Chantada entonó el Himno Gallego, siendo coreado por todos los concurrentes puestos en pie (...) Seguidamente hicieron uso de la palabra varios jóvenes de esta localidad, de Santiago de Compostela y Vigo y todos ellos con inusitada elocuencia hicieron resaltar la

²⁰ Aínda que a cifra de asistentes foi, seguramente, esaxerada polos organizadores (de ser certa suporía máis de 4 veces o número de afiliados) o certo é que sei foi un acto multitudinario

Imaxe da que se tirou o detalle do Teatro Curros, que despois foi cine.

significación del acto que se estaba celebrando en medio de aquel indescriptible entusiasmo y cantaron en párrafos brillantes la belleza sin igual de esta tierra meiga y saudosa tan olvidada de los gobernantes centralistas quienes siempre han tratado no como un pueblo civilizado, sino como una colonia y eso no puede consentirse. Fueron todos muy aplaudidos²¹.

La Región, 16 de outubro de 1935.

CEF responsabilizábase dos contactos para artellar a chegada dos convidados e a organización interna. A primeira carta súa que se conserva está depositada nos fondos do museo F. Fernandez del Riego e versa sobre este asunto, convidando a Francisco Fernandez del Riego a se trasladar a Celanova o 13 de outubro de 1935. É de supor que foi alí onde se coñeceron. A carta, datada o 19 de setembro dese e é un bo exemplo da terminoloxía empregada polos mozos do movemento da época:

Texto 42

Distinto irmán: O día 13 do vindeiro outono teimamos celebrar nesta vila un mitin orgaizado pol-a FMG ao que concurrirán eiscursións de Ourense, Allariz, Bande, Xubín, etc.. No aito tomarán parte como oradores os membros da Segredaria Executiva, pro ademais, queremos que pra pechar o aito, fale un irmán destacado do noso movemento. Nadie mellor que vostede, por moitas razóns, e sobor de todas, porque dado o caraiter xuvenil que lle queremos dar ao mitin, preferimos un orador mozo a un vello.

Pregolle pol-o tanto que teña a bondade de contestarme, o máis axina posíbel, decíndome si acepta pra, en caso negativo, ter tempo dabondo pra dirixirme a outro irmán, con iste prego.

Garimosamente, queda seu e da Patria.

Asinado: Emilio Ferreiro. Seg. Org. da FMG. Rua de Curros Enriquez, 17. Celanova (Ourense)²²

Ainda a 26 de setembro de 1935, o propio CEF envíalle unha tarxeta postal reiterando a invitación e indicándolle a mellor maneira de chegar de Santiago a Celanova.

E xusto neste tempo cando se produce un acontecemento que evidencia a conciencia cívica e o impulso vital, case que explosivo, deste primeiro CEF. Moi atento aos sucesos da política internacional e noticias que chegaban dunha Europa conuisionada polo movemento fascista, chéganlle noticias da invasión italiana a Abisinia que se producira

²¹ <https://memoriacelanova.fala.gal/2021/10/13/hai-86-anos-celanova-no-centro-neuralxico-das-mocedades/>

²² Ramón Nicolás, *Onde o mundo se chama Celso Emilio Ferreiro*, Xerais, 2012, p. 68-69.

O 3 de outubro de 1935, sen previa declaración de guerra, o exército italiano penetrou en Abisinia, contando coa oposición do Reino Unido, a tibieza de Francia e o total apoio de Alemaña.

xustamente en outubro de 1935: nun intento por expandir as colonias africanas. O Duce alenta un extraordinario exército duns 300.000 homes para invadir Abisinia sen declarar a guerra, o 3 de outubro daquel ano. A guerra foi un extraordinario éxito para Mussolini pero supuxo o illamento internacional do país, decretado pola Sociedade de Nacións con sancións económicas que serían axiña levantadas. CEF vive estes feitos a través das noticias de prensa e querendo ser feel a si mesmo e consciente do que esta invasión podería supor para os intereses progresistas e da liberdade, non dubida —tras facer participes a algúns amigos do seu círculo máis íntimo a súa decisión— en abandonar

a súa casa e trasladarse ata a estación de ferrocarril de Ourense, coa intención de se desprazar ata Madrid, onde entraría en contacto cun grupo de mozos que se unirían a un grupo resistente contra o fascismo co obxectivo de defender, polas armas, os dereitos da legalidade vixente internacional. Cando Celso Emilio estaba xa cun pé no tren que o habería conducir a Madrid, a intervención rápida dun familiar, cretamente dun familiar aborta o seu plan²³.

Texto 43

Deitado fronte ao mar...

Língua proletaria do meu pobo,
eu fáloa porque sí, porque me gusta,
porque me peta e quero e dame a gana;
porque me sai de dentro, alá do fondo
dunha tristura aceda que me abrangue
ao ver tantos patufos desleigados,
pequenos mequetrefes sin raíces
que ao pór a garabata xa non saben
afirmarse no amor dos devanceiros,
falar a fala nai,
a fala dos abós que temos mortos,
e ser, co rostro erguido,
mariñeiros, labregos da lingoaxe,
remo i arado, proa e rella sempre.

Eu fáloa porque sí, porque me gusta
e quero estar cos meus, coa xente miña,
perto dos homes bos que sofren longo
unha historia contada noutra língua.

Non falo pra os soberbios,
non falo pra os ruís e poderosos,
non falo pra os finchados,
non falo pra os valeiros,
non falo pra os estúpidos,
que falo pra os que agoantan rexamente
mentiras e inxusticias de cotío;
pra os que súan e choran
un pranto cotidián de volvoretas,
de lume e vento sobre os ollos núos.

Eu non podo arredar as miñas verbas
de tódolos que sofren neste mundo.
E tí vives no mundo, terra miña,
berce da miña estirpe,
Galicia, dóce mágoa das Españas,
deitada rente ao mar, ise camiño...

CEF, *Longa noite de pedra*, 1962.

²³ Ramón Nicolás, *Onde o mundo se chama Celso Emilio Ferreiro*, Xerais, 2012, p. 70-72.

Texto 44

Monólogo do vello traballador

Agora tomo o sol. Pero até agora
traballei cincoenta anos sin sosego.
Comín o pan suando día a día
nun labourar arreo.
Gastei o tempo co xornal dos sábados,
pasou a primavera, veu o inverno.
Dinlle ao patrón a frol do meu esforzo
i a miña mocidade. Nada teño.
O patrón está rico á miña conta,
eu, á súa, estou vello.
Ben pensado, o patrón todo mo debe.
Eu non lle debo
nin xiquera iste sol que agora tomo.

Mentras o tomo, espero.

CEF, *Longa noite de pedra*, 1962.

Punto 11 – Tenda de retais na praza

Por ese tempo, 1929, cando contaba con 17 anos, traballaba nunha tenda de retais situada na praza de Celanova gañando tres pesetas ao mes.

Texto 45

Apunte

Na praza inversa do ceo,
ritmos puros: anduriñas
xogando á comba co vento.
Unha,
 duas
 tres
xogando sempre ao revés.
 CEF, *Cartafol de poesía*, 1936.

Punto 12 — Fonte da Praza

fonte na Praza Maior. (Foto: Cabrera)

Nunha serie de artigos publicados durante a década dos anos cincuenta, CEF vai perfilando as lembranzas do lar natal.

Texto 46

Juana la loca

Permitidme que silencie el nombre del pueblo donde tuvo lugar el veraz sucedido que voy a contaros. Es una pequeña ciudad, más bien una villa, como muchas que abundan en nuestra

tierra, pero distinta a todas por la singular circunstancia de que no existe en el mundo un lugar como aquel, donde crezcan y mueran tantos locos y de tantas clases, si bien allí no los conocen por tales, pues la palabra loco está proscrita del lenguaje usual y sustituida por el piadoso eufemismo de «derramado».

Nadie se explica las causas de tamaña proliferación de orates. Hay varias opiniones puramente empíricas —como la de un rapaz muy entendido en cuestiones meteorológicas— que lo atribuyen a las tormentas que con frecuencia descargan su furia sobre la urbe. Así como las tronadas —afirmaba él— rompen los manantiales soterrados, pueden, también, descomponer ciertos conductos cerebrales, provocando el caos mental. Por el contrario, afirman algunos que las causas no son otras que las aguas del chafarís de la plaza, cuyos cuatro caños apuntan en dirección a los cuatro puntos cardinales. Beber de aquella Clara linfa, especialmente de la que surte por el lado norte, es tanto como sentar plaza de alienado. ¡Vaya usted a saber!

El caso fue que un día, Juana, moza de buen ver, rubia como el pantrigo y sentimental por naturaleza, tuvo la malhadada idea de abandonar su lugarejo e irse al pueblo a servir de fámula en un fonducho que los naturales del país conocían por el nombre de «Hotel de Pepe el Ladrón». Empezó a trabajar de fregatriz y nada ocurrió de momento; pero, ya se sabe, si un loco hace ciento, no hay caletre humano, por muy firme que sea, capaz de resistir el contacto cotidiano con cien locos sueltos, sin que algo ocurra en sus circunvalaciones craneanas, y máxime si se trata de una persona dada a imaginaciones y fantasías. A los pocos meses, Juana empezó a inficionarse del ambiente y a presentar los primeros síntomas del contagio, figurándose que todos los viajantes catalanes que pasaban por el fonducho se enamoraban apasionadamente de ella, ocasionándole, como es de suponer, graves problemas de conciencia al no saber por quien decidirse pues si algunos representantes eran una bicoca en lo tocante a la parte crematística, otros resultaban guapos y dicharacheros. Unos viejos que oyeron a la rapaza contar cierta vez sus cuitas, comentaron: «Esta xa está derramada.»

Pasó algúnt tiempo y, una atardecida, Juana dejó de pronto los quehaceres domésticos y corriendo allegose al chafarís de la plaza y se lanzó en medio del aqua afirmando a grito pelado que estaba ardiendo de amor y que quería apagarse. Sus padres la llevaron para la aldea, pero Juana no podía resistir la tentación de bajar al pueblo, desnudarse en sus aledaños, esconder las ropas en un maizal, y en traje de Eva, entrar escandalosamente por rúas y plazuelas hasta que el vecindario se apresuraba a vestirla. Al principio las incuriones desnudistas de Juana ocurrieron de tarde en tarde, después fueron haciéndose más frecuentes y, finalmente diarias. Se agotaron las reservas de

ropas disponibles para adecentar a la cuitada y ello planteó un problema muy serio de moral. Por otra parte, la locura de Juana era un caso nuevo e inusitado, sin precedentes en los lindes de la tolerancia indígena. Hasta entonces la chifladura local tenía, dentro de lo que cabe, caracteres normales: melancólicos, jocundos, complejos napoleónicos, millonarios e inventores. En una palabra, manías, complejos y obsesiones perfectamente encauzados en viejas tradiciones. Y he aquí que Juana, desnudista y ululante, venía a romper la paz de los antiguos moldes. Algunas personas caritativas hablaron con el alcalde, pero la primera autoridad del pueblo dijo que bastante trabajo le daban los derramados de su jurisdicción, para preocuparse de los extraños. Se hicieron gestiones en la Diputación, a fin de conseguir el encierro de Juana en el manicomio, pero el presidente —que era un hombre humorista— explicó a los comisionados que el caso era un mero episodio de un problema de mucha más importancia, cuya solución eficiente consistía en construir un manicomio para uso exclusivo del pueblo, cosa que de momento no era posible a no ser que los propios vecinos, que a fin de cuentas iban a disfrutarlo, costeasen el gasto de su particular peculio. En esto surgió un elemento imponderable en figura de funcionario municipal retirado. Un viejo con ojos de ardilla y sonrisa de liebre, que se pasaba el día tomando el sol por la calle y recordando sus tiempos de muñidor electoral al servicio de Montero Ríos. Este hombre dio la solución luminosa proponiendo la exportación de los locos no adaptables a las viejas tradiciones de la localidad. Para iniciar la empresa se abrió una subscripción que pronto alcanzó la cifra necesaria. Se adquirieron dos billetes de ferrocarril, uno para Juana y otro para el exmuñidor que, voluntariamente, se prestó a ir con la desgraciada hasta Madrid. Una vez en la Corte, el caritativo acompañante llevó a Juana hasta la Puerta del Sol y, después de advertirle que allí no habla maizales y que tendría que usar de un portal cualquiera, procuró perderla de vista aprovechando el paso de un tranvía. Pasado algún tiempo se tuvieron noticias de que Juana vivía como una reina en el manicomio de Ciempozuelos...

Faro de Vigo, 9-12-1949

CEF, *Semblanzas, crónicas e artigos*, pp 34-37.

Poucos meses despois, subscribe a prosa «Paco Roque» no mesmo medio (*Faro de Vigo* do 19 de abril de 1950), facendo referencia ao alcume «pacorroques» que reciben, tamen, os celanovenses, segundo el orixinado nun oilustre epónimo» que procede da segunda metade do século XIX. Ou ben estoutro no que fai un repaso sentimental descritivo, gastronómico e humano da vila, tamén do liberalismo e europeísmo das súas xentes:

Texto 47

En la Geografía del reino de Galicia afirma Vicente Risco que los celanoveses son gentes dadas al señorío, al bien vestir y al mucho viajar, pero se olvidó de añadir que, además gozan del eufónico nombre de «Parroqués», alcume que les viese de un ilustre epónimo que floreció en la segunda mitad del siglo pasado y fue, como se verá, un hombre de ingenio vario y corazón derretido en líricos entusiasmos.

Como nadie es profeta en su tierra -y mucho menos poeta- Don Paco Roque fue tenido por loco y su afición a los versos, a los inventos y a las grandes ceremonias le ocasionó bromas crueles y tomaduras de polo pesadísimas, amen del odio satánico de Juan de la Coba, coetáneo suyo que le tenía por un vil poetrasto de arrabal y por un inventor de los de tres al cuarto. «No me hable —le decía una vez a Labarta Pose—, no me hable de Paco Roque, que es un mal coplero y un intruso de las ciencias físicas». Dende luego, la

obra poética de don Paco no fue muy abundante. Como él decía, «pauca, sed bona»: dos o tres sonetos, unos cuantos romances, una docena de madrigales para abanicos de damas y un poema larguísimo titulado «A misa do galo», que empezaba así: «Levántanse as xentes / coas camisas quentes e vístense de prisa / para ir a misa.»

Como inventor produjo —entre otros adminículos— el llamado «mechero verdad», cuyo mecanismo sometió a la consideración del Ministerio de Fomento en una extensa moratoria escrita en prosa rimada. El «mechero verdad» era como otro cualquiera de su época, pero con la singular innovación de llevar disimulado un depósito para cerillas... por si fallaba el mechero.

En Orense le hicieron cierta vez un recibimiento apoteósico a su regreso de Madrid, donde había sido homenajeado por sus paisanos, que le nombraron gentil-hombre honoris causa y, como poeta «lacónico» —es decir, aficionado a los lacones— lo «laurearon» con una hermosa corona de grelos. En la estación férrea esperaba a don Paco una multitud enfervorizada. El gobernador civil pronunció un vibrante discurso de bienvenida y seguidamente se celebró una recepción. Desfilaron ante el poeta —engalanado con «cincha» de gentil-hombre y corona de grelos— todos los embajadores acreditados en Orense: inglés, francés, persa, holandés, alemán... Después de un saludo muy reverencioso, don Paco era ensalzado en el respectivo idioma de cada embajador, pero al llegarle el turno al representante de China —un popular vecino de la localidad, perfectamente caracterizado de mandarín— el ilustre vate lo reconoció y sin dejarle terminar su discurso, exclamó: «Déixate de tanto fu-fu e de tanto chu-chu e fálame en cristiano que ti eres o Pepe Rilo.»

Tanta gloria y tantos éxitos enfermaron a don Paco de tedio vital, una dolencia que con la jaqueca estaba muy de moda a finales del siglo XIX. La vida había perdido todos sus alicientes. Nada le satisfacía y sentía un asco tremendo hacia el mundo. Se pasaba las horas encerrado en casa, componiendo versos y soñando inventos. Un día, su criado le sorprendió mirándose a un espejo e interrogando a la imagen reflejada en el cristal: «Que tienes, que te ocurre? Eres joven, ingenioso, bien parecido, bien comido, bien querido de las mujeres y, sin embargo, no vives feliz. ¿Que te falta, Paco?» Y el criado que estaba al quite, contestó dende la puerta del cuarto: «Xuicio, señor; xuicio.»

Después de esta verídica escena, don Paco Roque fue nombrado juez municipal y en esta anodina profesión encontró definitivo cauce para su talento inventivo y para su generosa cordialidad de poeta. Sus fallos, dictados en prose rimada, se hicieron famosos por lo justos, equitativos y revolucionarios, pues aplicó en ellos, primero que nadie en el mundo, nada menos que la eximente de «estado de necesidad» atribuida muchos años después a Pablo Magnaud, llamado el «buen juez». Paco Roque, como más tarde hizo el noble juez francés, fundaba sus sentencias en la intencionalidad y no en la ley positive, afirmando que el hurto cometido por hambrientos y para alimentarse —el «hurto famélico»— tenía plena justificación en si mismo: «Resultando hecho probado, este rapaz ha entrado / en el ajeno cercado / para hurtar manzana y pera, impulsado de hambre fiera / o de apetito atrasado. / Considerando en conciencia / que la gástrica impaciencia / no admite ley ni razón / según firmemente creo / dicto esta resolución / absolviendo sin pena al reo...

Faro de Vigo, 9-04-1950

CEF, *Semblanzas, crónicas e artigos*, pp 38-40.

Texto 48

Frente a la fachada principal del monasterio, la Mayor —amplia y compostelana, coma dice Otero Pedrayo— con su espolón y su chafariz de ocho caños cantando sin cesar su

canción de auga, bajo la alta torre dorada de líquenes y de vientos, es un encanto para los ojos, un espectáculo de primerísima calidad que el viajero no debe perderse, especialmente de noche, cuando el chafariz suena como un lejano rumor polifónico al que le hace contrapunto, de vez en vez, la campana un tanto ronca del reloj medieval de la iglesia.

No puede decirse que el pueblo haya crecido mucho en sus mil años de existencia. Su lento

desarrollo físico se efectuó a lo largo del camino principal y de ahí que apenas existan calles transversales y solamente dos pequeñas plazuelas, una de ellas asoportalada. Y de ahí también que un poeta versolari, de los muchos que esta sierra ha producido, dijese, socarrón, en unas coplas carnalescas: «Celanova, Celanova,/ eres longa i-estreita,/ tes figura de cobra,/ non podes andar dereita.»

No se sabe de nadie que haya hablado mal de este pueblo, salvo en las épocas de lucha tribal con Vilanova y con Bande. Pero entonces era la guerra y en la guerra vale todo, incluso la calumnia. Hasta doña Emilia Pardo Bazán, tan crítica, le obsequió unos piropos en «De mi tierra», a cambio de cuyos elogios el pueblo le dedicó una calle.

La comida en Celanova es sana, elemental y nutritiva. El vino, malo. La carne de vacuno, excepcional. La de cabrito, única. La de cerdo, espléndida. Los embutidos, succulentos. Las legumbres, sabrosas. Hay una bebida nacional, el licor café, que si hasta ahora no se hizo internacionalmente famosa como el coñac y el vodka ha sido por falta de propaganda.

—É mellor eisi —dicen los bebedores habituales—. ¿Non comprendes que si o licor café se fai famoso no mundo, xa non volvemos a cheiralos os probes?

Las gentes de aquí son civilizadas y de espíritu libre. Su liberalismo les viene de muy lejos. En el libro segundo del Tumbo de Celanova —cito a través de López Ferreiro— se cuenta que San Rosendo, en el año 943, le dió libertad a una sierva llamada Mucalba, diciéndole, «te absuelvo de todo vínculo de esclavitud para que limpia de la mancha de servidumbre, puedas ser contada entre los ingenuos; y no solo te declaro libre, sino que te concedo el privilegio de ciudadano romano. Y para que puedas sostener con decoro tu nuevo estado, te cedo todo tu peculio y además una vaca con su becerro y un buey.»

Esta Mucalba —que nombre tan bello— lejana abuela de los celanoveses, transmitió su limpieza de servidumbre a todos sus descendientes que, desde entonces, aunque no posean buey, ni vaca con becerro, se sienten ciudadanos romanos; es decir, europeos.

En el capítulo de los hijos ilustres hemos de anotar, en primer término —por ser el más antiguo— a don Mauro Castellá y Ferrer, biógrafo del Apóstol Santiago, alumno de fray Luis de León en Salamanca y soldado de la «Invencible», de cuya quema se salvó de milagro. Después —por ser el más ilustre— a Manuel Curros Enríquez, triunfador del Parnaso gallego, con Rosalía y Pondal. A Castor Elices, un lírico post-romántico, que la muerte tronchó tempranamente. Al doctor Fernández Losada, el famosísimo médico-cirujano del siglo XIX, fundador del Museo Anatómico de Madrid. A don Manuel Lezón, ilustre jurisconsulto que escribió diversas e importantes obras de su especialidad y estudió con amor y sabiduría el derecho consuetudinario gallego. Y por último, al padre Faustino Míguez, latinista, biólogo, fundador de una orden religiosa, muerto en olor de santidad y que, aunque esté mal el decirlo, es tío-abuelo del que suscribe. Hay quien opina que algún día será llevado a los altares. Y miren lo que son las cosas: a mí me gustaría verlo.

CEF, *Semblanzas, crónicas e artigos*, pp 179-185.

Punto 13 — Banda de Celanova

Celebración das Marzas na Praza Maior a inicios do s. XX. Archivo Botas (Eduardo Núñez)

En *A taberna do Galo*, no capítulo *Onde se esprican, crasificados por especies e maneiras, os alcumes da vila*, fai referencia a varios membros da Banda de Música Municipal de Celanova. Temos que lembrar que CEF era moi afeccionado á música.

Texto 49

O PIARRÁ.— Alcurne herdado. Un Piarrá famoso que eu coñecín foi director da banda municipal e barbeiro. Como músico estaba especializado na interpretación do pasodoble «Bejarana no me llores». En coanto a barbeiro tiña grandes esperencias de cortarile o pelo e afeitar ós tolos, que daquela abondaban na vila. Un destes derramados tiñao a familia pechado nunha habitación con reixas por temor ás súas reaccións violentas. O Piarrá, cada dous ou tres meses ía a visitalo pra cortarlle o pelo e raparlle as barbas. Un día ó rematar a faena do trasquilado, díxolle ó tolo: Xa lle deixei a cabeciña ben arreglada. O tolo contestoulle: Déixasma arranxada por afora, que por dentro non hai dios que ma arregle. (...)

O BOMBARDINO.— Tocaba ise instrumento na banda municipal. Decía: Música a de vento, o demais só é boureo. (...)

O PAÍÑO.— Famoso zapateiro e musico, que tocaba o baixo na banda municipal. O alcume era herdado. O autor deste catálogo, cando era neno, tivo a honra de terlle mau do papel da solfa nos días que a banda daba o seu concerto no palco da música da praza Maior da vila. O Paíño deixou boas lembranzas e moitos fillos. Era dado as farras e romerías. Gustáballe o viño e organizaba, coma ninguén, as comparsas do entroido. (...)

O REPOLO.— Barbeiro e musico de ouvido. Tocaba a batería na orquesta da vila. Moi preocupado pola política intenacional, dáballes consellos por carta ós políticos estranxeiros. Perguntoulle un cliente: ¿Cómo dis que se chama ise tal Poincare? El respondeu: Chámase, coma tódolos franceses, don Monsieur.

CEF, *A taberna do Galo*, 1978.

Punto 14 — Igrexa de San Rosendo

Vestido de Primeira Comuñón. Celanova, 1920.

Primeira comunión

Coa desamortización do século XIX, o abandono de terras e bens supón un novo reparto do mosteiro, que cambia as súas funcións. A igrexa conventual pasou a ser igrexa parroquial. Nela fixo a primeira comunión CEF o 13 de maio de 1920²⁴.

Enterro

Ne tamén se celebraron os funerais de CEF o 1 de setembro de 1979. Á parte da familia estiveron presentes as figuras máis importantes das artes, políticos e autoridades de Galicia entre os que se atopaba o presidente da Diputación de Madrid, Carlos Rella.

O oficiante da misa pronunciou a homilía en castelán, o que desgustou a un sector, que marchou da igrexa.

²⁴ VVAA, *Celso Emilio Ferreiro, unha fotobiografía*, Xerais, 1989.

Punto 15 — Adiante. Semanario d'a Mocidade galeguista

ANO I
NUM. 1

Adiante

SEMANARIO D'A MOCEDADE GALEGUISTA

Redacción Administración, Curros Enríquez, 3 | Celanova, Xueves 5 de Xaneiro de 1933

PRECIO DE SUSCRIPCION

LOCALIDADE

Trimestre, 1.400 Ptas
Semestre, 3.600
Ano, 7.200

FORA D'A LOCALIDADE

Trimestre, 2.000 Ptas
Semestre, 4.000
Ano, 8.000

O NACER

Nútre intres estóricos e inqueadentes, n-istes intres de fondas transformacions, n-os que parés que o goberno da República se dispón a trocar á Hespaña federabre n-unha Hespaña federal, é perciso que Galiza amoste o perfil rexo e inconvertible da súa personalidade, pra que non lle sexan negadas unhas liberdades secularmente areladas.

Pra iso, pra destacar máis aínda a nosa personalidade fai falla que Galiza teña senso do seu propeo valer, fai falla qu-esperte as realidades estóricas, e que dende a cibdade a vila, e desde o casal, latexe unha concenza d-emancipazón d-iste réxime centralista, funesto herdo da podre monarquía. Outa é a laboureira que n-iste senso ven faguendo o Partido Galeguista. Os nosos homes, apostoes d-unha sacra causa, percorren os camiños da Galiza sementando ideas de civismo e redención, palpando os centros rextos os principios doutrinaes do noso programa — en carrazón caísta do sentir Galego — roxerguendo os espíritos eslaíndolos vitores reinos e linpas do Galicismo, que levano lozanos rexerndir, da nosa terra ser nosa.

ADIANTE sal n-istes intres críticos, pre-axudar coas suas carrazas forzas a las laboureira cidadáns. Pre-axudar a trocar a nosa Galiza espedicenciada i-egritada, á Galiza do moiro caquismos — en que o Gallego é loito do Gallego — nun pobo libre e feliz, nun pobo forte e criador, onde e-escollan coas hinas as trouas das Irmandades, onde cada verbo sexa unha arela e cada peto unha medall armada.

IRMANOS — Os tempos son chegados.

RAMÓN FERREIRO MIGUEZ

COUSAS DAS ESTRELAS

Por Estelinas

Son un mozo triste, pois no peto murchase a rostra das legañas — en inverno, quítase polo sol, parés que me falaba e acontaxante crece que illa fígo — pero resquecime d-ela, e na noite soporo o vento, e levoro — o arume, e murchelle as follas. — Son un home vello, pois o primeiro canto da vida no verda da vida, frolece na noite alborozos envello no moiro das involuntarias solidas, arellado ao rumor colcho da queda da morte e a súa a temida, — polbre cantos, os fíos frentes da vida sagerante e bico, — e nervos na lalma e sarmagou a vida.

E pois se son un mozo triste, con curra senos con vos e a falra colandrevins infantínd? Si son un anciandito, quítase arretra os anos na curta rua, carabaleiros contr- os anos no texto do que se vai tendo, non son como aquel vello que se erge cando sol do Nadal, mozo triste, — e con vos infantí conlre lembranzas, ata que se vala do solgar desaperceguadas pois a dextreza, d-ouster, non son o das longas

Os Mozos

*Que triste está a aldeia,
Que triste é que a vida.
A terra sin froito, a feira sin xente,
sin brazos o campo,
sin nenos a escola,
sin sol o Houricote, sin froa a sementel*

*A pedra g-a-nubres
A semente arrezoado,
Agoran un ano de fame sombría;
Sin pan os labregos,
N'a herba pro gundo,
Que a ser d-elles a-a crua invenia?*

*Manadas famelitas
de lobos monstres
Bataxan das chouzas n-a noite celada
E poslan en ringla
C-os ollos secos
Aerzan d'os probes pr-a porta pechada.*

*Medicina broutada
De sangue bravía
Si o mal d-os petracos non foides allos,
Librados d-a morte,
Fuegi monteria
N-on lobos d-a terra, n-on lobos d os ceos.*

Manuel CURROS ENRIQUEZ

REFREXOS

Existe un tipo de Gallego, de E que se non diga que non soló balza lúida e forte que é un algué — reien lúidos che- os dos ouatucos máis grandes que se avergolan de habere a- os obobitantes de Galiza. Hai moitos mais que se non traquen que son Gallegos e porque lla queda un certo de d-idade — ítes non os piores por dextatane de si mesmos citando as chamadas de d-idade — pero d-ido non joan dextatando a súa sacrencia como se d-idade — d-amarque. — como si lla dexte.

Adiante *subtitulado Semanario d'a Mocidade Galeguista*²⁵ foi un xornal que apareceu o 5 de xaneiro de 1933. Fundado pola Mocidade Galeguista de Celanova, estaba dirixido por Celso Emilio Ferreiro (21 anos) e colaboraban con nel mozos como Pepe Velo (17 anos), Remixio González Gándara..., que deberon axiña abandonar o proxecto para se centrar noutra publicación de semellante intención propagandística, esta si conservada, baixo o epígrafe de *Guieiro*²⁶.

De *Adiante* só saíu un número. Publicado integralmente en galego e entre os seus colaboradores figuraron Florentino López Cuevillas, Ramón Otero Pedrayo, Vicente Risco, Xosé Velo e Ángel Martínez Doval. Tiña a

redacción e administración na rúa Curros Enríquez número 3.

O texto que abría o primeiro e único número daquel xornal levará por título «*O nacer*». Dicia alí o mozo CEF:

O nacer

Nistes intres estóricos e inqueadentes, n-istes intres de fondas transformacions, n-os que parés que o Goberno da República se dispón a trocar á Hespaña federabre n-unha Hespaña federal, é perciso que Galiza amoste o perfil rexo e inconvertible da súa personalidade, pra que non lle sexan negadas unhas liberdades secularmente areladas. Pra iso, pra destacar máis aínda a nosa personalidade, fai falla que Galiza teña senso do seu propeo valer, fai falla qu-esperte as realidades estóricas, eque dende a cibdade a vila, e denda a aldeia o casal, latexe unha concenza d-emancipazón d-iste réxime centralista, funesto herdo da podre monarquía.

Outa é a laboureira que n-iste senso ven faguendo o Partido Galeguista. Os nosos homes, apostoes d-unha sacra causa, percorren os camiños da Galiza sementando ideas de

²⁵ <https://cadernodacritica.wordpress.com/2010/11/10/o-adiante-das-mocedades-galeguistas-2/>

²⁶ <https://adiante.gal/pedra-e-alquitran/>

civismo e redenzón. Espallando os catro ventos os principios doutrinaes do noso programa -encarnazón esaita do sentir Galego- soerguendo os espritos e sinalando os vieiros reitos e limpos do Galeguismo, que levan o lonxano rexurdir, da nosa terra ser nosa.

ADIANTE sai n-istes intres crítecos, pr-axudar coas suas cativas forzas a isa laboura cidadan. Pr-axudar a trocar a nosa Galiza empequenecida i-agriloadada, á Galiza do mouro caciquismo -en que o Galego é lobo do Galego- nun pobo libre e felis, nun pobo forte e criador, onde se escoiten coma hinoas trovas das Irmandades, onde cada verba sexa unha arela e cada peito unha mañan arumada...

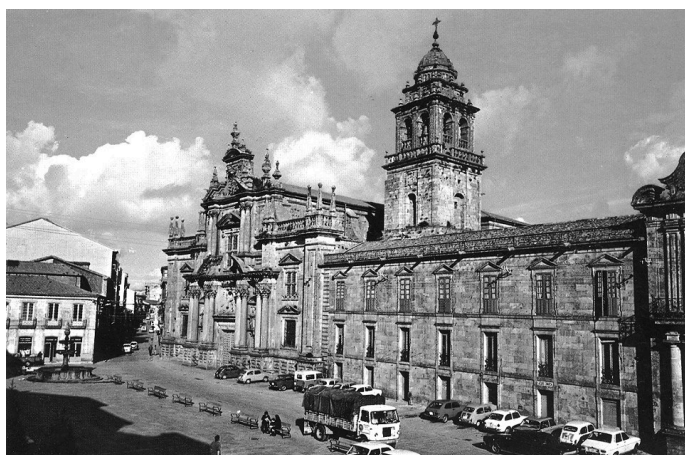
IRMANS: «Os tempos son chegados».

Emilio FERREIRO MIGUEZ

En 2010, grazas a unha veciña da vila, recuperouse un exemplar orixinal da época que se cría perdido. Desde aquela ata hoxe a única referencia continua, perenne e silenciosa ao semanario constituíaa esa inmutable pintada que ningún dos rexedores da vila ourensá quixo tocar.

Punto 16 – Concello de Celanova

A vitoria da Fronte Popular nas eleccións xerais de febreiro de 1936 trouxo consigo o nomeamento de novas autoridades provinciais. A principios de marzo o gobernador civil de Ourense, Agustín Carrascosa Carbonell²⁷, visitou diferentes vilas, entre elas Celanova, onde o Concello estaba en mans dunha corporación conservadora e continuísta, con varios concelleiros procedentes da Ditadura de Primo de Rivera. O **14 de marzo de 1936** o gobernador civil tomou a

decisión de substituír á corporación municipal, ante a denuncia de varios veciños, alegando que os seus membros «no responden a los deseos de la opinión pública, hallándose en pugna y en abierta contradicción con la voluntad nacional manifestada de un modo ostensible en las pasadas elecciones». Consideraba, ademais, «que la continuación en sus cargos de los referidos Concejales, originaría graves desordenes públicos en ese término municipal».

O día 15 de marzo, ás once da mañá, reuníronse na alcaldía os novos concelleiros para constituíren o novo grupo de goberno formado por:

- Benito Cancela Rodríguez, comerciante e masón, dono do Hotel Cuba en Celanova. Izquierda Republicana (IR)
- Enrique López Molina, mestre de Castromao. (IR)
- José Borrajo Nogueira, mestre de Viveiro. (IR)
- Abel Carvajales Gutiérrez, mestre de Ansemil, presidente da Asociación de Maestros Nacionales de Celanova. (IR)
- Luis Pérez Rodríguez, labrador, de Mourillós. Partido Galeguista (PG)
- (Celso) Emilio Ferreiro Míguez. (PG)
- José Feijoo Álvarez. PCE
- Francisco Díaz Díaz, chofer, de Vilanova dos Infantes. PCE
- Constantino Feijoo Álvarez, carpinteiro, de Vilanova dos Infantes. (UGT)
- Francisco Martínez Núñez. (UGT)
- Manuel Álvarez Rodríguez, panadeiro. Celanova. (PSOE)
- José Abraldes Corral. (PSOE)

Benito Cancela Rodríguez.

²⁷ **Agustín Carrascosa Carbonell**, nado en Alacant en 1897. Na República militou no Partido Republicano Radical Socialista do que foi secretario da Xunta Provincial de Alacant. Despois ingresou en Unión Republicana e foi nomeado gobernador civil de Ourense o 28 de febreiro de 1936, permanecendo no posto ata o 7 de xuño; o 14 de xuño foi nomeado gobernador civil de Huesca. Ante a sublevación do 18 de xullo de 1936 mantivo unha actitude ambigua. Sufriu arresto domiciliario. Marchou a Zaragoza e despois a Burgos onde foi controlado, pero non o molestaron por orde do xeneral con mando na praza. O 22 de xaneiro de 1937 foi detido acusado de dar armas e vehículos en Huesca, e ingresou en prisión ao día seguinte. Foi condenado a trinta anos de cárcere dos que cumpriu pouco máis de tres.

Da nova corporación podemos destacar a gran representatividade de Izquierda Republicana, o partido de Manuel Azaña, con 4 concelleiros. Chama a atención a diversidade de profesións, a presenza de varios mestres, e a procedencia de fóra do núcleo da vila de boa parte dos cocelleiros.

Unha vez tomaron posesión dos seus cargos os concelleiros nomeados polo gobernador, presididos polo de máis idade, que resultou ser José Abrales, procederon a elixir alcalde, resultando vencedor **Benito Cancela Rodríguez**²⁸ que pasou a ser investido «en medio de aplausos del público concurrente a este acto», segundo a acta da sesión do pleno. Acta que o concelleiro **Celso Emilio Ferreiro non asinará, renunciando ao día seguinte** por «incompatibilidad con el organismo al que pertenece», a Federación de Mocedades Galeguistas. aínda que o que en realidade sucedía era que non quería colaborar cos partidos estatelistas²⁹. O día 21 de marzo, tómase o acordo de aceptar a dimisión.

Texto 51

Emilio Ferrero Miguez, vecino de esta villa, ante V. comparece y dice que habiendo sido nombrado concejal de este Ayuntamiento en virtud de designación del Exmo. Gobernador civil, y habiendo tomado posesión del cargo, pero dándose la circunstancia de no poder continuar desempeñándolo, por cuanto no me encuentro apoyado por la adhesión y simpatía por parte de la Organización que pertenezco, y antes de adoptar dentro del cargo una actitud pasiva, declino tal cargo renunciando al mismo, y en su virtud

SUPlico: Que habiendo por presentado este escrito, se sirva ponerme por renunciado a la Concejalía de este Ayuntamiento, participándole así a quien crea oportuno, y a los fines procedentes.

Viva V muchos años.

Celanova, 16 de marzo de mil novecientos treinta

Emilio Ferreiro.

A corporación *frentepopulista* de Celanova estaba cargada de ideas e ganas de traballar. Porén, a súa estancia á fronte do Concello de Celanova só durou uns catro meses, posto que se viu truncada definitivamente coa cuartelada de xullo de 1936,

²⁸ **Benito Cancela Rodríguez**, nado en Padroso (Lampaza, Rairiz de Veiga) o 22 de agosto de 1892 e finado en Ourense a finais de maio de 1973. Emigrou a Cuba e instalouse en Santa Cruz del Sur (Camaguey) onde amansou unha pequena fortuna con negocios de hostalaría. En Cuba entrou en contacto coa masonería, alcanzando o grao de mestre. Regresou a Celanova en 1932 e instalou o Hotel Cuba na vila. Afiliase a Izquierda Republicana e logo do triunfo da Fronte Popular nas eleccións de febreiro foi nomeado concelleiro e elixido alcalde de Celanova o 15 de marzo de 1936. Ao producirse o golpe de Estado do 18 de xullo de 1936 a Garda civil foi detelo, pero fuxiu. Agochouse primeiro en Leborín e despois nun zulo na súa propia casa de Celanova. Ao rematar a guerra civil acolleuse a un indulto. Pero foi novamente denunciado en 1939 polo cura de Bobadela. Detido, foi encarcerado na Prisión de Celanova. Pasou despois á Prisión Provincial de Ourense, á de Porlier en Madrid e ao Penal do Puerto de Santa María. Saíu en liberdade condicional en 1943, pero condenado ao pago de multas, incautación dos seus bens e obrigado ao desterro, tivo que instalarse en Oviedo. Montou unha sidrería, que pechou aos seis meses. Regresou a Celanova na década dos cincuenta.

²⁹ Ramón NICOLÁS (2012) «Celanova é un alfa e omega na vida de Celso Emilio Ferreiro» en *Caderno da crítica*, 6 de xuño de 2012 (<https://cadernodacritica.wordpress.com/2012/06/06/celanova-e-un-alfa-e-omega-na-vida-de-celso-emilio-ferreiro/>).

acabando boa parte dos seus membros entre os muros do mosteiro-prisión, desterrados, encarcerados, sancionados, expropiados e exiliados³⁰.

En *A taberna do Galo*, no capítulo *Onde se esprican, crasificados por especies e maneiras, os alcumes da vila*, hai varias referencias ao cargo de alcalde.

Texto 52

O PACO DA PUTA.— Home ocurrente e vividor. Certa vez púxolle o Alcalde unha multa por escándalo público a consecuencia dunha talanquera faltona. Cando ofi a pagar ó municipio, o Alcalde díxolle que lle perdoaba a sanción si lle prometía non beber máis. Prometido —dixo o Paco, bicando os dedos en forma de cruz—. Pasadas dúas semás, o Alcalde atopóuno na rúa novamente bébedo e faltón. Eu prometínlle non beber máis, —dixo como desculpa— pero non lle prometín beber menos. ¡A ver si nos entendemos! (...)

O CALCETÍN.— Era Alcalde da vila nunha ocasión na que o bispo foi alí de visita pastoral. No discurso de recepción chamóulle ó bispo Su Santidad. O mitrado interrompíuno pra adevirtirle: Non tanto señor Alcalde, non tanto. (...)

A ENCARNACIÓN DOS CARALLOS.— A palabra carallo empedraba decote a súa conversa. Imos a ver —díxolle a un sobriño que fora nomeado alcalde— si agora eres un alcalde de carallo ou un alcalde do carallo, que che son dous alcaldes ben diferentes.

CEF, *A taberna do Galo*, 1978.

Texto 53

Quique Calazas, genio malogrado

Es muy frecuente oír afirmar que no existen genios ocultos; que el hombre genial, tarde o temprano se dá a conocer y se impone a sus semejantes. Pero uno, que ya está de vuelta, nunca ha creído demasiado en la certeza de esta opinión porque los que la comparten suelen ser casi siempre personas mediocres que, habiendo tenido a su alcance la posibilidad de demostrar que había algo dentro de la cabeza, sólo han evidenciado el vuelo alicorto de su espíritu.

Naturalmente, antes de continuar hemos de decir algo sobre el significado del genio, pues la gente llama genios a unas cosas que, en ningún modo lo son y que además, ahora, se fabrican en los Estados Unidos; los cerebros electrónicos. Para estas gentes un niño que, sin más, se aprenda la lista de los reyes godos y el valor del logaritmo pi, está ya en camino de ser genio; como dicen que le ocurrió a Dante, que a la edad de ocho años se sabía la mitología griega y la latina, amén de la filosofía aristotélica y la crónica de las guerras púnicas. Pero no es así. En primer lugar, el ejemplo de Dante no vale, sino una curiosidad mastodóntica, como dijo Emerson. Por otra parte, nadie que sea honrado podría decir que ha leído a Dante, y por tanto resulta absurdo hablar de lo que no se conoce.

Un niño realmente llamado a ser genio es aquél que posea un corazón abierto y un cerebro activo. Un niño que haga mal papel en la escuela, pero que sepa sufrir, pensar, rumiar y tener insólitas curiosidades y sueños extravagantes en la cabeza. Si después la vida no le dá cauces para su personalidad —y la vida tiene pocos cauces para esta clase

³⁰ <https://memoriacelanova.fala.gal/2021/03/15/marzo-do-36-o-goberno-da-fronte-popular-en-celanova/>

de niños— el niño se hará hombre y el hombre se hará, por ejemplo, escribiente municipal para resolver la cuestión del condomio y la del connubio, que no sólo de pan vive el hombre. Y su genio quedará oculto para siempre.

Por lo menos, este es el caso de mi paisano Quique Calazas, pequeño funcionario de la sección de estadística del Ayuntamiento de mi pueblo y hombre de muchas luces, aunque de pocas letras, debido a que en la escuela le gustaba más ver volar a las moscas que aprenderse el sistema carpetovetánico. Su padre quería que hiciese estudios superiores por medio de una beca, pero para ganarla había que ser un empollón y aprender de memoria los binomios, las declinaciones y otras tonterías así, y luego decirlas sin respirar, con una musiquilla de pasodoble torero. ¡Imposible!

Quique Calazas se quedó, pues, en el anonimato y, por darle alguna ocupación a su talento, se metió a ingenioso decidor de frases y sentencias. La primera de que tenemos conocimiento la dijo en ocasión de estar jugando al tipe con un hijo del registrador, un niño muy fino, que nunca decía palabras feas y que le reprochó a Quique su constante uso del idioma gallego.

—Eu, —dijo Quique— non podo falar en castellano como ti porque os meus pais son muy probes.

Como Quique Calazas, aunque pobre, era de paladar muy exquisito, no le satisfacían los modestos manjares que le condimentaba su madre. Su padre, desesperado, para convencerle de que comiera recurrió incluso al silogismo demostrándole que no hay ser vivo que no se alimente de algo: «luego el que no se alimenta deja de ser vivo». Pero ni con silogismos. Más tarde recurrió al estacazo y al repelón, sin conseguir tampoco nada. Su última esperanza se cifraba en el servicio militar, y así se lo dijo un día:

—Xa verás cando vayas ó servicio, como has de comer de todo o que che den e aínda máis.

—¡Nin falar! —respondió Quique sin inmutarse—. Non hei de ir, penso de librar por fillo de viuda.

Uno no quiere cansar al lector con la maravillosa relación de dichos y frases debidas al genio de Quique Calazas a lo largo de su infancia y de su adolescencia. Las correspondientes a su etapa adulta serían interminables y sólo contaré la última. Ingresado en el gremio del balduque, Quique Calazas se dió al vino y, ya se sabe, una copa tira por otra, otra por otra, y, al final, todas juntas tiran por uno y uno habla más de la cuenta, el otro grita, el de más allá canta, hasta que se arma el follón y vienen los guardias. Esto pasaba casi todos los sábados y el señor alcalde, probo guardián de la moral pública, noticioso de ello, hizo que Quique fuese a su despacho de estilo renacimiento, y una vez que lo tuvo delante le comunicó su decisión de suspenderle de empleo y sueldo durante un mes como castigo a su vida disipada ido y deshonesto. La oportuna llegada del párroco le libró de la sanción más grave, la que se cernía sobre su sueldo. El cura, después de sermonear a Quique haciéndole resaltar las delicias de la abstinencia y de la vida morigerada, intercedió por él con la condición de una reforma radical de usos y costumbres.

—Quiquiño —le exhortó— promete que non vas a beber máis e o señor alcalde perdónache.

—Basta que mo pida quen mo pide —consintió el alcalde— pra que che perdone; pero tés que prometer non beber máis. ¡E fíxate ben no que me prometes!

—Xa me fixo, señor —contestó Quique—. Prometo non beber máis...

El incidente quedó cristianamente zanjado. Pasado algún tiempo, una tarde de sábado encontró el alcalde a Quique Calazas con una borrachera de alta tensión, haciendo eses por la calle. Al ver a su superior jerárquico, se le acercó con paso oscilante y ante su reproche mudo y su mirada severa, comentó:

—Eu lle prometín non beber máis, pero non lle prometín beber menos.

24 de marzo de 1954

CEF, *Semblanzas, crónicas e artigos*, Xerais, 2005, p. 112-115.

Comisión local do Pro milenio de Celanova

Segundo a noticia aparecida en *El Pueblo Gallego* con data do 12 de marzo de 1936, constitúese unha **Comisión local do «Pro milenario de Celanova»**. Estaba presidida polo alcalde Alberto Moreiras, e o secretario desta era CEF. Os vogais eran: José López Rodríguez, José Rivero, Remigio G. Gándara, Clodomiro Rodríguez Frenta e Salvador Rozental Lerner.

CELANOVA

HA QUEDADO CONSTITUIDA LA COMISION PRO MILENARIO DE CELANOVA

El sábado, convocados previamente por el alcalde, acudieron al despacho del Sr. Moreiras los señores que se citarán, con el fin de constituir el Comité de enlace pro Milenario de Celanova, y acordar inmediatamente librar las oportunas invitaciones a las distintas autoridades y centros, como así también solicitar del excelentísimo señor presidente de la República la declaración oficial de los actos que se llevarán a cabo.

Dicha Comisión está integrada por los señores siguientes: D. Alberto Moreiras, presidente; don Emilio Ferreiro Míguez, secretario; D. Salvador Rozental Lerner, D. José López Rodríguez, D. José Rivero, D. Remigio G. Gándara y D. Clodomiro Rodríguez Frenta, vocales.

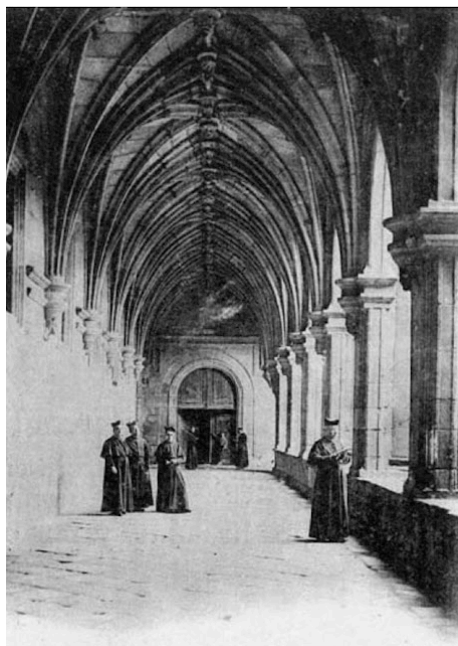
Para ponerse de acuerdo con la Comisión designada por el Seminario de Estudios Gallegos, se acuerda destacar al miembro don Salvador Rozental, quien ultimará detalles con el presidente del Seminario, D. Luis Iglesias, acerca de la fecha que se fijará en el próximo mes de mayo.

Damos esta noticia con la natural satisfacción que nos produce, al mismo tiempo que desde estas columnas hacemos un llamamiento a todos los celanovenses para que se sumen con el entusiasmo y apoyo decidido que merece este asunto, digno de la mayor atención.

Iremos dando noticias en crónicas sucesivas de la labor gigante que tendrá que realizar la Comisión.

Punto 17 — Mosteiro de San Salvador de Celanova: colexio, cine, cárcere

Colexio dos escolapios (1869 - 1929)

Claustro da época dos Escolapios.

O mosteiro San Rosendo foi fundado por San Rosendo, bispo de Dumio (Mondoñedo) no ano 937 e tivo baixo a súa xurisdición máis de 80 abadías e priorados, ata a desamortización de Mendizábal.

A presenza escolapia comeza no ano 1869. A primeira tarefa que deberon realizar os escolapios foi emendar as condicións de deterioración e abandono en que se atopaba. Pronto tomou fama a irradiou o seu labor non só na poboación senón tamén nos arredores; así en 1875 xa contaba cun centenar de internos. Pero o período máis glorioso xorde desde 1912: préstase maior atención ao aspecto pedagóxico, aumentando o material de ensino, transfórmanse algúns locais, medra a biblioteca, arránxanse os dormitorios de internos, instáurase a iluminación por acetileno e un muíño de vento para a elevación da auga.

Claustro do poleiro utilizado como patio de xogos na época dos Escolapios (1925)

As ameazas e presións sobre o colexio do alcalde, Juan Casades e algúns concelleiros conseguiron en 1929 que os escolapios pechasen o colexio e abandonasen a poboación. Esa acción foi moi sentida pola comunidade e por gran parte dos homes da vila. O último reitor e a súa comunidade saíron en xaneiro de 1930.

Os escolapios tiveron unha función primordial na formación de veciñas e veciños de Celanova. Os escolapios tiñan clases gratuítas, á parte das de pago, polo que a xente máis modesta podía estudar e isto dáballes un ton de cultura ao pobo que non o tiñan noutras vilas.

Celso Emilio Ferreiro estuda cos Escolapios de 1919 a 1929.

Texto 54

A miña mestra de primeiras letras, que aínda vive en Celanova, acostuma a decir que eu adeprendín a ler cáseque pola miña conta. Penso que o di porque me apreciaba moito e quer falagarme diante da xente xa que a triste verdade é que eu nunca fun un bó

estudiante. Adepredín as primeiras letras e, dono dun castrapo perfecto, entréi no colexio que os padres Escolapios tiñan en Celanova, un dos mellores da Galicia daquel entón. Alí botéi perto de dez anos. Paséinas moradas. Ao comenzo porque o meu castelán mingoadado non era capaz de enxergar que as volvoretas chamábanse mariposas e dempóis porque a disciplina docente estaba baseada no pau e tente teso, e pouco máis había. De todos xeitos, pra qué o vou negar, gardo unha boa lembranza daquela xente.

Víctor F. FREIXANES, *Unha ducia de galegos*, Vigo, 1982, p. 138.

Texto 55

Estudei alí, no convento dos Pais Escolapios, que estiveron en Celanova dende o ano mil oitocentos setenta e tantos deica o mil novecentos trinta e un. Istos Escolapios déronlle á vila unha grande ventaxa xa que alí podía estudar todo o mundo, pois tiñan crases de balde. Entón, isto reflexábase no feito de que a vila chegou a ter unha capacidade cultural por riba do normal. En Galicia non había outra semellante. Tódolos nenos, aínda que foran de familia probe, estudaban, se non o bachelerato completo, sí parte dél. Isto, ó longo de cáseque setenta anos que estiveron alí os Escolapios, deulle a vila, daquela, un aquel cultural, unha formación da xente moi pouco cornún. Todo elo contribuíu, tamén, a que eu fora un neno feliz.

PORTEIRO, M. José; e PEROZO, J. Antonio: *Celso Emilio Ferreiro. Compañeiro do vento e das estrelas*, Madrid, 1981, p. 20.

Texto 56

O neno preguntaba

¿De que lugar iñoto vén o vento
e ónde se vai o vento cando marcha?
¿Quen lle ensinou ao vento xeografía?

O neno preguntaba.
¿Dorme o vento no mar ou nas estrelas?
¿Dorme no val ou dorme na montaña?
¿Dorme no colo verde dos piñeiros?

O neno preguntaba.

¿Sabe que hai Dios o vento?

O neno preguntaba.
Ise vento que xoga cos meus rizos
¿será o anxo da garda?
¿Será o vento a voz dos que están mortos?

O neno preguntaba,
pero o vento
fuxía indiferente pola gándara.
CEF, *O soño sulagado*, 1955.

Texto 57

Oración polos parvos

Señor Dios ten piedá dos probes parvos
que non sabemos ren de xeometría
i embobados na música celeste
esquecemos a fórmula
do binomio de Newton.

Imos andando a trancas e barrancas
adeprendendo as cousas tristemente
por iste mundo adiante que fixeches

en sete días só, según os libros.

Eu son un pouco parvo, ben comprendo.
Nunca poiden saber para qué sirven
moitas cousas escuras que consintes.
Humildemente quixen preguntar
preguntas pequeniñas coma seixos
sobre os grilos que cantan incansábeles
e os amores dos peixes,
pero sempre chegaban unhos homes

carregados de textos
e mazacotes grises sapientísimos,
con datas rigurosas, datos certos,
horribelmente certos, abafantes.

Mais ninguén me decía dos paxaros,
dos cávados, das froles, e desas nubes
que pousaches, Señor, sobre o meu teito.

Perdóanos, Señor, tanta parveza
e tén piedade de nós, dos probes parvos

que andamos os camiños das estrelas
cos ollos alcendidos
na bebedeira tépeda das fábulas.

E cando chegue a hora do Xuicio
á túa veira lévanos cos nenos,
cos santos inocentes, cos velliños,
e déixanos seguir ollando ao ceo,
modelando no vento doces sonos,
como Ti fas, Señor, dende o Principio.

CEF, *O soño sulagado*, 1955.

Texto 58

No colexio dos frades, onde o Emiliño estudiaba, o padre Ferrete preguntáballe na confesión:

—¿Acostumas compracer coa man as túas luxurias? É un terrible pecado, amén dun atentado contra a saúde. Poraste tísico sen remedio.

O Herminio, tamén colexial, dous anos maior ca il, dicíalle:

—Non fagas caso. Un meneo a tempo é unha sanidade para o corpo. O outro día lin que un personaxe da Biblia tiña tratos coa «irmá da zurda», e xa ves, o mundo segue andando.

O padre Ferrete volvía preguntar:

—¿Tiveches torpes tocamentos con muller ou home?

O Herminio aclaraba:

—Torpes, logo que si, terían que ser, pois non en balde es un primeirizo. Son fantasías do padre Ferrete, que vive anguriado pola castidade forzada. Non repares, e xa que non tes muller pra desafoagar, síguelle dando ó manubrio. (...)

CEF, *A taberna do Galo*, 1978.

Cos compañeiros en Celanova, ca. 1920.

Cine, amigos, amores

Os amigos, entre outros, eran Clodomiro Rodríguez «Clodo» —procurador dos tribunais e a cuxa familia chamaban «Os Prenta», depositario, por certo, durante moitos anos dos denominados «poemas da guerra de CEF»—, Ernesto Rodríguez «Ernesto da Amadora», un tal Luis que mataron na guerra, Chicho Román, irmáns Calleja (Marcelino e Manolo) e Pepe Velo: «Naquela época —conta Pepe Calleja— e estou a falar de cando xa eramos mociños con 17 e 18 anos, ós domingos dabannos dúas pesetas que nos chegaban para ir ó cine —un cine que estaba no colexio dos Escolapios e que valía unha peseta— e para ir a unha confeitaría que había na rúa Arriba (hoxe Curros Enríquez). Tomabamos un doce, que valía quince centimos, e unha copiña de licor café, que valía outros quince. Pero el e o Clodo case nunca tiñan cartos, e un día que estabamos alí e apagouse a luz —cousa frecuente naquela época, había unha planta de luz no Arnoia— el e o Clodo botaron man á bandexa dos doces e o dono, que era un home moi bo e confiado, cazounos e díxolles: ¡Boeno, xa mos pagaredes!» Lembra tamén que «comprabamos entre todos un macillo de pitos que traía vinte. Dunha vez gardouno el, topáronllo e castigárono nunha palleira que tiñan detrás da casa, na rúa Arriba».

Xa de mozo, confírmano os amigos, vían nel algo especial: gustábanlle os versos!, e mais que lelos, que tamén, facelos. E moitos lle facía a unha rapaza, ao que parece de fermosos ollos, chamada **María Isabel Román**, con quen mantivo unha relación sentimental durante algún tempo³¹.

Texto 59

—¿Il sería moito pedirlle que nos contase outras historias de alcumes?

—Non hai moito que contar, que eu seipa. Penso que moitos dises alcumes son fillos da casualidá, ou dun defecto físico ou dun acontecer chocarreiro calquera. O *Perna mexada*, por exernpro, alcuméino eu na escola porque o coitado padecía de floxedá nos canos da vexiga e mexaba por sí a cada intre. Non ten historia. Pódea ter, en troques, o *Agipró*. Apareceu un día pola vila decindo que viña de Moscú onde estivera estudando na Escola de Agitación e Propaganda, que fundara Lenin dempóis da revolución. Fora certo ou non, a verdá é que era un axitador e propagandista incansable, sempre a predicar as súas doutrinas entre os mozos e os labregos. Unha vez cravou un escrito na porta do mosteiro pedíndolle controversia pública ó abade, pra demostrar, por meio das matemáticas, que Dios non esistía. Ó pouco tempo estalou a guerra e o *Agipró* desapareceu coma si a terra o engulira. Buscárono por toda a bisbarra, cachearon máis de cen veces a súa casa, remexeron touzas e carballeiras, pro non deron coil. Pasados os anos rumorouse que morrera na selva de Colombia loitando na guerrilla de Camilo Torres, aquil crego revolucionario, que predicou co exempro. Pro non fora certo.

—¿Enton qué foi del?

—Atopéino eu no ano 1966 en Caracas, vello xa, mais aínda teimoso nas súas prácticas e animoso nas súas ideas. O *Agipró* incorporouse axifia ó grupo de persoas decentes que eu encabezaba pra enfrentarnos cunha patulea de lurpios e desleigados —algunhos desta viia— que estaban ó servico da Embaixada franquista e tiñan asaltado, como quen atraca un banco, a sociedade dos emigrantes galegos, á que lle sacaron boas talladas, unha delas de seica máis de catro millós de bolivares, que en pesetas redondas veñen a sere unhos sesenta millós. (...)

³¹ Ramón Nicolás, *Onde o mundo se chama Celso Emilio Ferreiro*, Xerais, 2012, pp. 46-47.

—¿E daquela o *Agipró* espricoulle como poidera fuxir da queima cando a desfeita da guerra?

—Craro que mo espricou e semella unha novela. Cando estalou o chamado «glorioso movemento nacional», o *Agipró* que vivía coa muller na casa dos sogros, nunha aldea perto da vila, acobillouse nun currunchu que, ventando a chegada de malos tempos, tiña feito pola súa propia man debaixo da corte das vacas. (Home precavido val por tres). Era un lugar tan escondido e tan ben disimulado que por moito que revolveron os fascistas non poideron atopalo. Espreitaron a casa de noite e de día, agardando que o prófugo voltara algunha vez a querencia do fogar. Interrogaron ós veciños, prenderon ó sogro, atemorizaron os parentes, déronlle tolenas ós amigos... e nada. O *Agipró* sin aparecer. Pasados algunhos meses a muller comezou a recibir cartas dende Bos Aires firmadas polo suposto fuxido, nas que este lle contaba como disfrazado de mendiño poidera chegar ate Francia, e dende all, nun barco de refuxiados, a Bos Aires onde agora se achaba, lonxe de todo perigo, traballando nunha empresa de transportes. Pro a verda é que o *Agipró* non saíra do seu escondedelo na casa do sogro. As cartas firmadas por el, eras levadas por mans amigas a Portugal e dende alí, por correo, dirixidas a unhos parentes que residían na Arxentina, quens, tarnén por correo, mandábanas á muller do *Agipró*. O habilidoso ardide deu resultado. A xenreira dos persecutores foi amainando até desaparecer. Pro o demo sempre está a artellar as súas rateiras, e desta vez fixo unha boa falcatruada. Restulta que como as noites de inverno son por estas terras longas e xeladas, o *Agipró*, pra escorrentar a friaxe e darlle gusto ó corpo —que era mozo e recramaba os seus dereitos— saía do seu buraco e íase a durmir ó acougo da muller. E velahí, a muller —que se chamaba Rosa e era unha rosiña na frol da xuventú á conta destas visitas noitébregas, quedóu preña. Entón tiveron que maxinar unha farsa tráxico-cómica que servira pra espricar á xente o desaguizado, sin que a ninguén se lle pasara polas mentes dubidar da autenticidade das cartas chegadas dende Bos Aires, anque elo fose a troques de que Rosa perdera a súa honra e o *Agipró* gañara sona de cornudo. Nefeuto, Rosa comenzóu a frecuentar festas e romerías acompañada dun curmán, bon mozo e farrista, que axiña pasóu a ser considerado como editor responsable da barriga de Rosa. Viñan ó feirón da vila agarradiños das maus, melindrosos e gasalleiros aposta, pra que os viran e marmurasen deles. Muller de roxo tiñas que ser, pra que non foses puta. Vela ahí vai a galdrana, decíanlle ó velos as mulleres dalgunhos carasoles. Alguén berróulle un día: ¡Vivan os cornos de don *Agipró*!

—Ten razón vostede ó decir que semella unha novela. ¡Quén o había de decir! ¡Onde non hai malicia non hai peca-do!

—A farsa tivo un total éxito. Durante moito tempo non se falou máis que daquil acontecemento escandaloso. Até o crego comentóu aquela vergoña dende o púlpito. Ollade cómo Dios castiga sin pau e sin pedra ós que non respetaron as leises de Dios e andiveron predicando a favor do anticristo. Cando o *Agipró* soupo o conto, cáseque se morre de risa. Unha risa chea de raiba e bulra ó mesmo tempo. Mira iste bandallo comentóu—. Dorme con dúas amas e ten catro fillos da herba que fai pasar por sobriños. ¿Sobriños de quén?, pergunyóulle certa vez o bispo, chegado á parroquia de sópeto en visita pastoral. E o grande cínico contestóulle: Sobriños deo meu irmán, ilustrísima.

CEF, *A taberna do Galo*, 1978.

Texto 60

Os meus amigos

A recoger me dediqué esta tarde
las solitarias calles de mi aldea,
acompañado por el buen crepúsculo,
que es el único amigo que me queda.

Nicanor Parra

Ademáis do solpor
quédanme a min
outros grandes amigos
na vila onde nacín.
Quédanme as outras torres
douradas polo vento,
quédanme as pombas
que aniñan no convento.
Son meus os bosques,
son miñas as campás,
miñas as noites frías
e as tépedas mañás.
Quédanme as longas tardes de verao
morrendo entre luzadas solermiñas.

E as canciós que se cantan nas tabernas
son todas miñas.

Teño alá algun vello compañeiro
da miña adolescencia desnortada
e pode que se lembre con añeiro
da miña mocidade inadaptada.

Quédanme as rúas
e as fontes,
quédanme as corgas
e os montes.

E xunto á cinza
da lareira paterna
quédame aínda
sangue fraterno.

E quédame tamén
o berce do meu canto,
e teño alí ós meus
durmindo en paz
no camposanto.

CEF, *Onde o mundo se chama Celanova*, 1975.

Texto 61

Sabel

Levoste collida da man e sinto o contaito dos teus
dedos longos y-estilizados.

A páxina branca do ceo emborronase de somas
acribiladas de luceciñas que languidecen, mentras a
mandolina do touzal entoa unha melopeia misteriosa.

Ti vas o meu lado, cicais belida e radiance co
teu vestido novo, cicais falándome co a tua vos doce e
triste coma un fado. Pro eu non te vexo nin te ouvo.
¿Quen eres?

Sei que eres, pro non ses quen eres. Coñezo as
bágoas tranquilas dos teus ollos verdes, nos que hai
eterna unha tristeza queda e inmóvil, pro non sabrei
nunca o «por qué» vago e incerto das tuas soedades
angustiosas.

Sei da tua faciana bañada de palidés luar, pero
non coñecerei endexamais o motivo da melancolía do teu
xardín interior. Sei quen eres, pro non sei quen eres.
¿Comprendes?

Estes soia dentro de ti. Non mires pra dentro,
porque nin ti mesma te coñecerás.

* * *

Cando conquira ver ao través dos teus ollos, as facetas do teu «ego» descoñecido, enton podrei decir que descubrií un mundo. Un mundo que xa era meu, pro que non poseía.

Iremos o monte e ali no souto, ireiche decindo ao ouvido, miñas canzóns: as tristes canzóns das tuas ausenzas.

E ti sorrirás pondo nos beizos e nos ollos anacos da tua i-alma branca. Sin mais inquedaanza qu-a inquedaanza d-estar quedos.

Surrirás. Ti, surrisa de Deus.

CEF, «Sabel» en *Heraldo de Galicia*, nº 185, 11 de xuño de 1934.

Cunhas compañeiras e veciñas nunha festa en Celanova, ca. 1929.

Texto 62

Romance del recuerdo

Muestran promesas tus ojos
Sangran sonrisas tus labios
Y una estela de inquietudes
Queda temblando a to paso
(Van enjambres de deseos
Tras la for de tus veinte años)

Fuiste una estrella perdida...
Ibas de un lado a otro lado
Encendiendo hogueras rojas
En los pechos apagados
¡Un día...!

Un día viniste a mi
y yo to extendí mis Brazos;
traías en tus pupilas
hondos reflejos extraños.
(Tus ojos eran espejos
Donde se miraban tantos...)

Y perfumes desvaído

En los lirios de tus manos.
Un día viniste a mí
Con tus vicios y pecados
Y fui un esclavo más
Entre todos tus esclavos.

Tu boca dejó en mi boca
Un sabor acre y amargo
(Gaste no sé cuanto tiempo
En verme recuperado)

Hoy soñé que vuelves a mí
Pero tu retorno es vano;
Tengo el alma toda llena
De otro amor más puro y santo.

Hoy sé que vuelves a mí
Pero tu retorno es tardo...
(No me llames, no a mi puerta;
No llames, que te abro)

CEF en *Vida Gallega*, nº 562, 10 de xullo de 1933

Guerra Civil e cárcere

Presos no cárcere de Celanova. Foto: Erik Dobaño.

Xa vimos ao comezo que CEF, logo do golpe de estado estivo agochado en Acevedo do Río. Pasado un tempo prudencial retorna a Celanova, probablemente avisado polo seu irmán Gumersindo, empeñado en sobrevivir ao conflito. Xa realizara a instrución militar cun destino próximo na Coruña, na Capitanía Xeral, como soldado pertencente a un rexemento de Oviedo e por unha amizade do seu pai, un tenente-coronel, estaba practicamente licenciado. As presións familiares deberon poder máis ca o seu desexo de sumarse ao exército republicano polo que forma parte como soldado raso no chamado «Regimiento Simancas», de Xixón do bando sublevado³² polo que vai á fronte en Asturias. O tempo da guerra é un tempo confuso, bretemoso, que proxecta a incerteza e a escuridade. Sábese que na estadia en Oviedo sofre un proceso de ictericia polo que foi ingresado no hospital desta cidade e logo evacuado a Luearca.

Texto 63

Asturias

No corazón te levo, doce Asturias,
prendida en voces rexas que me falan
de unha vaqueira infinda que se alonxa

polas canles da brétema e das cumes.

Irmá da miña terra, Asturias miña,
condecorada estás de neves puras,

³² Virginia Álvarez-Buylla, «La importancia de la memoria histórica. Una historia de amistad y entendimiento alejada de ideologías durante la Guerra Civil» en *La Nueva España*, 12-12-12 <https://www.lne.es/opinion/2012/12/12/importancia-memoria-historica-20747357.html>

de prados e pomares, brancos ríos,
ríos de tinta amarga coma a noite
fuxindo cara a mar dos peixes libres.

Un vento acompasado en danza prima
penta o teu sono feito de ababoles.
Os teus mineiros levan sobre os ollos
cantigas de mencers e de xanas.

Unha frol arrincaches e ma deches
–xardín de Dios– no tempo da tristura.
Coas estrelas a gardo coma un soño
baixo a paz do Señor, eterna fonte,
Asturias miña, patria amante e rexa,
irmá da miña terra, vella língua
cun doce son de gaita estremecida.

CEF, *O soño sulagado*, 1955.

Unha vez en Oviedo, súmase ao **Regimiento de Infantería Milán** número 32 o 19 de outubro de 1936. Pertencerá á terceira compañía deste batallón, baixo as ordes do capitán Pedro Bruzo Valdés, intervindo nalgunhas accións ata a caída da Fronte do Norte, no outono de 1937. Participa no **cercos e toma de Oviedo**, asediado polas milicias republicanas, onde entran tales columnas o 16 de outubro de 1936 para se uniren ás forzas do coronel Aranda, atrincheiradas na cidade onde os daban practicamente por perdidos. Nesa situación de illamento e desesperación escribe dous poemas que evidencia a experiencia bélica.

Texto 64

Poesía de parapeto

Acerca tu hombro al mío, compañero
tengo hambre, frío, miedo.

Hambre:

de pan bueno
y de tibios huecos.

Frío:

en el alma y en el cuerpo,
el viento desnudo en la noche
se arropa con mi silencio.

Miedo:

¿No ves la luna roja al fondo
que presagia algo siniestro?

¿No oyes como ladran
los canes del parapeto?

Acerca tu hombro al mío, compañero
tengo hambre, frío, miedo.

CEF, *Birimbao. Poemas de mí para ti*, Xerais,
2020.

Texto 65

Madre

Moriré con tu recuerdo
crucificado en el alma.

Tu nombre, Madre,
será mi última plegaria.

Tu voz, tus palabras,
-bellas como tú, Madre-
endulzarán la hora mala

en que todo se esfuma
en que todo se apaga.
Será mi Ángel Bueno
de la Guarda.
Mi carne herida sabrá
de tus manos blancas.
Moriré con tu recuerdo
crucificado en el alma³³.

Texto 66

Parapeto

Se muere el día y se muere
entre bruma, viento y sangre.

No hay sol
ni pájaros
ni nada.

³³ Mar GIL, «Celso Emilio Ferreiro, el inédito poeta de las trincheras», *La Voz de Galicia*, 4 -3-1990.

Solo nosotros
que casi somos hombre
y quisiéramos ser fieras.
Sólo nosotros
y «ellos».
Lodo en los pies y en el alma.
Lluvia.
Y el tiempo pasa
y la madre cada vez más vieja
cada vez más blanca

hila las horas y espera,
la llegada
del hijo que ya no es él
pues la guerra
le ha cambiado
el corazón y la cara.

(invierno de 1937)

CEF, *Birimbao. Poemas de mí para ti*, Xerais, 2020.

Texto 67

Las piedras duermen siempre.
Ser piedra un momento.
Ser piedra eternamente.
Ser más duro
que el diamante del tiempo.
Dormir serenamente
un minuto eterno.
Ser piedra.
Ser piedra de una calle,

por la que paseo solo,
ojos llenos de amanecida.
Ser piedra de una casa
en la que vivan solo
la Pureza y la Bondad.
Ser piedra de un sueño.
Ser piedra blanca.

CEF, *Birimbao. Poemas de mí para ti*, Xerais, 2020.

Texto 68

Soldado

Xorxe, meu vello amigo,
¿cómo fuches parar á tropa?
W. H. Auden

1

Tiña os ollos azules poboados de preguntas
sobre o tempo i as colleitas. Seu pensamento estaba
cos segadores cantando na serán, ao comenzo
do solpor, cando a noite empeza a ser mociña.
Non comprendía os termos honorábeles,
nin as palabras encheitas de solemne soberbia,
nin aos homes aquelados de estúpida suficiencia
que se coidaban importantes
porque os seus devanceiros chegaron a señores
a forza de prostituírse, axionllarse e podrecerse.
Ouvía falar dos deberes co estado soberano,
das sacras institucións, do orde, da gloria
e lembrábase axiña do carballo que había
na porta do seu casal, alá na outa montaña,
perto do río que fungaba un laio monocorde
de escumas entre as pedras; lembrábase asimesmo
do traxe esfarrapado do escolante loiro
que un día fora á guerra e non voltara;
e aínda se lembraba das maletas dos emigrantes
e das anduriñas que pasaban voando cara o sul.
Tiña o corazón cheo de verbas pequeniñas
como cativas patrias ou pulsos latexantes.

lletrado e sinxelo, gardaba a sabencia dos bosques
e interpretaba o profundo vento que xeme na noite.
Decía con dozura as súas verbas antigas
e dempóis calaba pra escoitar o silencio
do mundo, dilatado e inmenso como unha chaira.
Abría as maus labregas,
que agora empuñaban un fusil,
e púñase a miralas con atención lenta e teimosa.

2

De súpeto, nos límites lonxanos do horizonte
fitou o resprandor dunha cidá en chamás
semellante a un remoto mencer amarelo.
De enriba baixou un rumor de treboada,
un xordo ruído de río enrabexado,
coma un rouco balbordo cubrindo a paisaxe.
Oubeou un can nos arrabaldos,
e comenzaron os lóstregos.
O fume,
coma unha palmeira xigantesca
abriu os seus brazos ardentes
i espárexéu pola bóveda celeste
un escuro anuncio de morte.
Asubíos e lóstregos.
Os paxaros da tarde
caíron mortos cal follas de outono.
A sireia da fábrica erguéu o seu chifro

fendendo en dous anacos o día tépedo,
o día húmido e íntimo con sbor de beixo.
Lóstregos

(Alcendéuse a bombilla)

Unhas maus deformes afirmaron os cotobelos
no aire estremecido
e un retablo de caras esmaceladas,
mirando para o cumio, increparon aos dioses.
Queimada carne, pernas, pés, ferraduras...
Un touro axexante, coma un Minotauro perdido
nun laberinto de brazos, rostros, pernas, seos tumefactos,
muxía longamente.

(Apagóuse a bombilla)

Un cincel roto
proclamou a súa protesta.
Un cabalo
dislocado, desbocado, agallopou frenético
sobre cascos de pedra e nitroglicerina.
Lóstregos.
Fedía a cortello misturado con cloaca e azofre.

(Alcendéuse, apagóuse a bombilla.)

Viuse e non se viu unha paisaxe
de brazos, rostros, pernas, dedos,

tellas, seos, portas, aramios...
Lóstregos e os derradeiros estoupidos.
Dempóis, nada. Silencio. Un mesto silencio
de noite nevada ou de terra erma.
Xorxe, meu vello amigo:
Ti que estás cos que sofren a historia
i en contra dos que a escriben,
¿cómo fuches parar á tropa?

3

Chegaron ás aforas de cidade
cubertos de borralla e de cansancio.
O teniente berrou, «alto, quen vive»;
na inmensa soedá nasceron nardos.
O silencio da noite estrelecida
era un longuísimos camiño branco.
As cartucheiras ían tintintín,
decían tintintín, marcando o paso.
Un bisoño de cúbito supino
miraba para o ceo despiadado,
o fusil nunha mau,
na outra mau un saco.
O fillo da súa nai estaba morto,
groriosamente morto sobre un charco.
Tiña nos ollos vento. Preguntaba
cunha ollada azul de animal manso.
Xorxe, meu vello, meu eterno amigo,
dime no que estás pensando.

CEF, *Longa noite de pedra*, 1962.

Traba amizade nese tempo co sarxento **Adolfo Álvarez-Buylla Álvarez**, fillo do catedrático e escritor asturiano **Benito Álvarez-Buylla Lozana**. Por unha carta entre aquel e o seu pai, tense noticia de que non vive todo o tempo baixo os rigores do conflito bélico. A mediados de 1937 concédennlle un permiso para ir visitar a súa nai doente. Cando chega, a nai mellorara e CEF foi celebralo bebendo uns viños cos *vellos amigos*, o ambiente tabernario desatou a lingua de CEF que comentou os excesos que se estaban a cometer na Galicia e parece que chegou a berrar *Viva Russia!!* O grave era que algún daqueles *vellos amigos* mudara de bando e foillo contar à *Doniña*, coñecida delatora a quen lle faltou tempo para o ir denunciar. O gobernador de Ourense ordenou o seu fusilamento e foi encarcerado no mosteiro transformado en prisión; alí pasou tres días e tres noites de angustia, reflectidos nos poemas «Longa noite de pedra» e «Agora é tempo de pensar», ambos pertencentes ao libro *Longa noite de pedra*. Salvouse grazas ás presións de familiares —seu irmán Gumersindo era o xefe de Falanxe en Celanova— e amigos de dereitas.

CEF e o capitán Adolfo Álvarez de Buylla.

Texto 69

Viñera eu dende o fronte de guerra cun permiso que me concederan por estar a miña nai moi doente. Cando cheguei á vila a enfermidade remediara e a miña vella xa estaba fóra de perigo. Entón fun a celebrar a boa nova polas tascas da vila, como era de lei, pois unha nai non é calquer cousa. Falei máis do que debera encol dos asesinos e os asesinatos daqueles traxicos tempos, cos amigos que atopei na miña ruada. Pro algúns daqueles amigos xa o non eran. Sin eu sabelo trocaban de conciencia e de diñidade e fóronlle co conto á Doniña³⁴, delatora e naipeira, que lle fallou tempo pra irme denunciar. Que o afusilen na praza, dixo o que daquela mandaba na provincia, un home de sanguenta memoria. Prendéronme e leváronme ó mosteiro que entón tiñan trocado en cárcere política de toda a provincia e onde estaban malvivindo máis de mil prisioneiros. Metéronme isolado no que fora o arquivo dos frades, unha mazmorra pétrea, cun centinela á porta, non sei para qué, pois unha vez pecho naquíl sitio sinistro lugar a escapatoria era imposible. Estiven ali catro días e tres noites sin fin, mentras a familia e os amigos tentaban conseguir-e conseguírono-a a anulación da bárbara sentenza dictada por teléfono por aquil energúmeno. Neses días terribles naceu in pecto o meu libro *Longa noite de pedra* e o seu poema inicial.

CEF, *A taberna do Galo*, en Celso Emilio Ferreiro *Obra completa*, vol. III, p. 381.

Texto 70

Longa noite de pedra

*No meio do caminho tinha uma pedra
tinha uma pedra no meio do caminho
tinha uma pedra
no meio do caminho tinha uma pedra.*
Carlos Drummond de Andrade

O teito é de pedra.
De pedra son os muros
i as tebras.
De pedra o chan
i as reixas.
As portas,
as cadeas,

o aire,
as fenestras,
as olladas,
son de pedra.
Os corazos dos homes
que ao lonxe espreitan,
feitos están
tamén
de pedra.
I eu, morrendo
nesta longa noite
de pedra.

CEF, *Longa noite de pedra*, 1962.

Texto 71

Agora é tempo de pensar

Cando penso que estou acobillado
contra vento e mare,
contra chumbos e bombas
por un teito de palabras optimistas.
Cando penso que é miña a luz da ialba,

meu o fume da noite,
meus os camiños e as volvoretas.
Cando penso que teño catro fillos
con dereito a ser carne pra os tabeirós do
mundo.
Cando penso que estou apuntado

³⁴ —A Doniña era unha especie de Némesis lardeira, un ser vil, encanallado e comesto pola súa ruindade de alma. Morreu antes de que eu tivera ocasión de volver vela. Tampouco a verei no outro mundo, pois ela está no inferno onde eu non penso ir porque Deus é xusto. (FERREIRO, Celso Emilio (2003) *Obra narrativa* (ed. de Mónica Góñez Silva). Vigo: Xerais, p. 179.

nos papéis do rexistro civil e da parroquia,
do exército e do sindicato, da policía e da
garda civil,
do xuzgado e da facenda pública;
e que ando polo mundo legalmente
con documentos que acreditan que eu son
quen son
e non outro calisqueira de feitura
ilexítima.
Cando penso que penso
e que polo tanto eisisto,
aunque ás veces máis morto que vivo

porque nunca se sabe onde está a
verdade.
Cando penso que tiven un fusil e non
matéi e ningún.
E paséi laroca de abondo
e paséinas putas condeado a morte
tres días longuísimos.
E tiven o mundo todo pra min
e cambiéino por un currunchito da terra
natal.
Entonces, digo:
¡Ai, Dios, que grandes eres!

CEF, *Longa noite de pedra*, 1962.

Pola relación cordial que tiña coa familia Álvarez-Buylla, Celso Emilio fai o posible para que reciba atencións en Celanova un irmán de Adolfo, José Benito, ingresado na prisión do mosteiro de San Salvador en febreiro de 1938 tras ser condenado a cadea perpetua. Poldá (Leopolda)³⁵, irmá do poeta, xefa local da Sección Femenina e de Acción Católica, xogará un papel importante no trato dispensado a José Benito Álvarez-Buylla Álvarez..

En Celanova, José Benito dedícase a crear poemas en que deixa testemuño do seu paso polo cárcere. En datas recentes, logo de permanecer inédito durante moito tempo, saíu do prelo precisamente o volume *Celda 42*³⁶, titulado dese xeito en lembranza do recinto que ocupaba, onde está plasmada a súa experiencia. Celso Emilio coñece naqueles afastados días as composicións escritas por José Benito no mosteiro de San Salvador, conforme se verifica nesta carta dirixida ao pai deste o 1 de xullo de 1939: «He visto muchos versos de José B. que me gustaron mucho. Va a ser tan buen poeta como Vd.» De *Celda 42* forma parte o poema «Mil y una noches en Celanova». José Benito chegara a estar nove días coas súas correspondentes noites recluído, en réxime de illamento, nun calabozo de castigo.

Texto 72

Mil y una noches en Celanova

Largas noches de piedra
tradiciones traiciones
soledades eternas
pesando sobre nosotros.
La esperanza
y el miedo
ancestral de Galicia

su entrañable miseria
y su brazo telúrico
pesando sobre nos.
San Rosendo y su corte
devota y milagrera;
los sueños mal dormidos
de monjes pecadores
pesando sobre nos.

³⁵ «Entre 1938 y 1943, esta vecina de Celanova jugó un papel destacado en el cuidado de los presos que cumplían condena en el penal habilitado en el cenobio, facilitándoles desde comida o ropa limpia, hasta el suministro de cartas y papel. Fruto de esta labor social y humanitaria, uno de los muchos ejemplos protagonizados por vecinos de la villa en esa época, los reclusos le regalaron un libro de homenaje hecho por ellos mismos y compuesto por más de 500 firmas...» Laura Fernández (2020) «*Un memorial recordará la labor de Leopolda Ferreiro*» en *La Región*, 2 de xullo de 2020 (<https://www.laregion.es/articulo/celanova/memorial-recordara-labor-leopolda-ferreiro/20200701234934956803.html>)

³⁶ Publicado en 2015.

Injusticias ocultas
mentiras inconfesas
soledades de piedra
pesando sobre nos.
Largos siglos de encierro
querido u obrigado

decantando o pudriendo
las almas olvidadas

José Benito ÁLVAREZ-BUYLLA, *Celda 42*,
YAGANES PRODUCCIONES S.L., 2015.

Texto 73

Os falanxistas cando a guerra portáronse bastante ben coa xente do pobo polo menos. Probablemente sexa Celanova a única vila de Galicia onde non houbo morto ningún do lugar, non xa paseado, senón nin sequera xulgado. Agora, é certo que houbo moitas mortes violentas de xente que sacaban do Mosteiro, convertido en prisión, e os asesinaban no monte Furriolo. Esas barbaridades coa xente da vila non as cometeron; posiblemente por unha razón: que todos os que éramos de esquerdas, das *Mocedades Galeguistas*, éramos todos fillos de familias de dereitas. Tanto o Velo como eu, como o Clodo, e, claro, non era cousa de matarlle os fillos ás familias de dereitas. E tamén porque algunha xente da que andaba por alí no momento non era enconada. Pepe Rivero, por exemplo, era incapaz de matar e de mandar matar a ninguén. E él foi un dos que mandou alí nos primeiros momentos, sen ser falanxista, pero en fin, era un home moi de dereitas.

Entrevista de Miguel Castelo a Celso Emilio Ferreiro publicada en *Man Comun* 1981.

Asturias

CEF serve no Regimiento de Infantería Milán número 32 ata decembro de 1937, altura en que causa baixa no mesmo na chamada revista de comisario mensual. Consegue o traslado á sección de *Transmisiones de Asturias*, en Oviedo, onde permanece ata o remate da Guerra Civil³⁷ co rango de cabo.

Voda de Celso Emilio Ferreiro con Moraima. Xixón, 15 de xullo de 1943

CEF é quen de introducir nun posto de certa tranquilidade a José Otero Abeleda, Laxeiro, que chega a desempeñar o cargo de responsable de delineación para a elaboración de planos pero, cando ten que facer un co que ían atacar as tropas republicanas, esquece incluír dous ríos naquela zona. Foi condenado nun xuízos do que se libraría tamén pola intervención de CEF.

Noutra ocasión CEF agradece a un tenente que estaba a maltratar despiadadamente a un prisioneiro

³⁷ Xosé Manuel DASILVA (2016), «Arredor da homenaxe a Celso Emilio Ferreiro de 1966 (e outros episodios biográficos)» in *Grial. Revista galega de cultura*, Ano 2016, Número 54, Fascículo: 211. Dedicado ao Centenario das Irmandades da Fala.

republicano. Sofre prisión ao ser considerada unha falta moi grave e é degradado de novo a soldado raso, resultado benévolo posiblemente pola intervención do capirán Buylla.

En setembro de 1937, tamén en Asturias, coñece á que será a súa futura muller, **María Luisa Moraima Loredó Fernández** natural de Olloniego - Lloniego (Asturias) onde naceu o 12 de outubro de 1921, filla de José María Jesús Loredó Barreal, de Turillos (Langreu), un médico afeccionado á cultura árabe -de aí o nome de Moraima- e María Paz Fernández Cuesta. O 15 de xullo de 1943 casaron no Ateneo Jovellanos pois a igrexa da cidade fora bombardeada e estaba inhabilitada para calquera tipo de oficio. Terán catro fillos: Luis Emilio (18 de setembro de 1945), José María (5 de setembro de 1947), Isabel (21 de novembro de 1949) e Francisco Javier (23 de decembro de 1950)³⁸. Moraima finou en Vigo, 5 de xaneiro de 1997.

Texto 74

Xaneiro 1972, II

O pan é máis útil que a
poesía, pro ¿cómo comer o pan
sin o compango da poesía?
A.S.

Cando quero vivir
digo Moraima.
Digo Moraima
cando semento a espranza.
Digo Moraima
eponse azul a alba.

Cando quero soñar
digo Moraima.
Digo Moraima
cando a noite é pechada.
Digo Moraima
eponse a luz en marcha.

Cando quero chorar
digo Moraima.
Digo Moraima
cando a anguria me abafa.
Digo Moraima
eponse a mar en calma.

Cando quero sorrir
digo Moraima.
Digo Moraima
cando a mañá é crara.
Digo Moraima
eponse a tarde mansa.

Cando quero morrer
non digo nada.
E mátame o silencio
de non decir Moraima.

CEF, *Onde o mundo se chama Celanova*, 1975.

Texto 75

Carta á miña muller

Querida, non o esquezas, hai palabras
que é pecado decilas neste tempo.
Palabras que non debes pronuncialas,
nin xiquera pensalas, cavilalas,
tatexalas, gabalas, escribilas...
Moito menos berralas.
Esposa, toma nota e non esquezas:

non digas libertá palabra triste
con peligro de morte e calivera.
Si é certo que me queres nunca digas
esta palabra estúpida
que ten dentes e morde coma un lobo.
Non digas tan xiquera
as verbas derivadas,
por moi lonxano e vago

³⁸ Ramón Nicolás, *Onde o mundo se chama Celso Emilio Ferreiro*, Xerais, 2012, p. 93-105 (a vivencia de CEF na súa estadía en Asturias).

que sexa o parentesco etimolóxico,
como son, verbigratia, libertino,
liborio, liberata, libre cambio.

si señor, moitas gracias, Dios llo pague.
¡Xa verás que felices imos sere!

CEF, *Longa noite de pedra*, 1962.

**María Luisa Moraima Loreda
Fernández**

(Olloniego - Lloniego, Asturias, 12
de outubro de 1921 - Vigo, 5 de
xaneiro de 1997)

Luis Emilio Ferreiro

En troques di
cadea, viva,
viva,

Xosé María Ferreiro

Isabel Ferreiro

Xavier Ferreiro

Texto 76

Cantiga de la anunciación del hijo

Un angel mensajero habló del hijo
y en la lengua galaica su pada dijo:

Un lindo neniño
vades a ter vós:
tan pequerrechiño
e tan bonitiño como un Neno Dios,
meu carabeliño.

¡Oh dulce gracia de esta anunciacion!
Cantemos esposa un alegre son,
ya que está de fiesta nuestro corazón.

Rapaces, los que vais por el sendero,
repicad jubilosos el pandero,
que va a nacer un nuevo lucero.

Vuestra mejor cantiga, con buen tino,

cantad mujeres que espadaís el lino
iunto a la clara fuente del camino.

Gaitero de Milmanda, gran artista,
ten tu sonora gaita, presta y lista
para esta romería nunca vista.

Atersa to parche, tamborilero,
para adornar la gracia del puntero
y acornpasar el ritmo molinero.

Y bailen las rapazas casaderas
con los fornidos mozos en las eras
bajo la sombra azul de las higueras.

Y venga el pordiosero y el mendigo
petar en la aldaba de mi postigo
que allí habrá resolio y pan de trigo.

¡Cantemos esposa un alegre son,
ya que está de fiesta nuestro corazón!

CEF, *Bailadas, cantigas y donaires*, 1947.

Texto 77

Décima a Luis Emilio

Tu flor es ya sensitiva
carne de luz sonrosada
y mi niñez encontrada
hacia la tuya deriva.
Mi viejo fervor se aviva

y en tu inocencia reposa
volviendo a la deliciosa
pureza que antes tenía,
ya que sin ti no podía
ganar mi infancia dichosa.

CEF, *Bailadas, cantigas y donaires*, 1947.

Texto 78

Otra décima a mi hijo

Soy un niño. Nuevamente
estoy limpio de pecado
y de mi prisión librado
por tu ternura inocente

plena de gracia incipiente
que me dió de nuevo vida
y me marcó la escondida
senda de amor verdadero,
para jugar como quiero
con mi niñez redimida.

CEF, *Bailadas, cantigas y donaires*, 1947.

Texto 79

Las gárgolas

Después de muchos años de ausencia y de nostalgia volví a visitar el claustro del viejo monasterio, allí donde la infancia de cronista transcurrió gozosa de asombros y deslumbramientos. La visita coincidió con un lluvioso otoño y las gárgolas cumplían su misión de aliviar de la pluviosa inclemencia los enormes tejados, vomitando por sus deformes bocas el líquido elemento. Allí estaban las nobles piedras antiguas, doradas, tornasoladas de líquenes, labradas por aquellos grandes artífices canteros, aquellos *samaruas arginas* —en su jerga gremial, camaradas canteros— que sabían con sus cinceles elevar a categoría de mito y de símbolo la amorfa pesadez del granito. Allí estaban, modelados en una teogonía popular la lujuria y la crueldad; la avaricia y la violencia; la sordidez y la vanidad; el egoísmo y la soberbia; amén de otras formas plásticas alegóricas de los pecados del espíritu gratas al fariseo y al hipócrita.

Una por una fui contemplándolas y reencontrándolas en mi memoria, acariciándolas con ávidos ojos que se llenaban de luz ante tanta sabiduría acumulada, hija de la experiencia de siglos y de la cultura de la sangre. De pronto, una de aquellas figuras se me reveló como una especie de retrato caricaturesco de alguien lejanamente conocido: ojos de batracio, diminutos y borrosos, resguardados por una visera viscosa; nariz amplia pero sin nobleza, como aquella del bigardo que don Francisco de Quevedo inmortalizó en «érase un hombre a una nariz pegado», una nariz supositoria —valga el símil— mezcla de pico de buitre y de trompa de tapir; boca desdentada y purulenta, síntesis de una cloaca urbana; manos garfiosas, enmarcando, como sujetando, el rostro de lombriz espiritada.

Estaba, repito, ante alguien remotamente conocido, cuyo nombre no era capaz de recordar. Son tantos los hombres que uno ha conocido a lo largo del largo sendero!

Desde el santo varón, hasta el reptil vestido de persona, uno ha conocido lo suyo, pues no en balde ha vivido tiempos presididos por la ley de la jungla. ¡Y que jungla!

«No era una perra sarnosa
que era una sarna perrosa
en figura de animal...»

Mi acompañante —un querido amigo de la infancia con nombre visigótico— me estaba observando en silencio, mientras yo contemplaba como fascinado, la pétrea imagen del monstruo. «Le encuentro parecido —dijo mi acompañante— con el Pelicas. Te acuerdas del Pelicas, aquel viejo de la montaña que vivía en una cueva como un troglodita?»

No —le repliqué—, el Pelicas era un ser insolidario, un miserable, un bicho sucio, una porquería ambulante, un cagajón removiente; pero tenía luz de alma en los ojos, y a veces, incluso sonreía, lo cual implica que tenía un cierto sentido del humor y un resto de humanidad en el corazón. Pero el ser que la piedra retrata es alguien mucho más repulsivo que el Pelicas. Es una alegoría de algo más repugnante: es un Pelicas de orden espiritual y patológico, que se alimenta de detritos.

Súbitamente, por una misteriosa asociación de ideas al decir «se alimenta de detritos», me vino al recuerdo la advertencia de Añón a Curros en el canto tercero de *O divino sainete* cuando ambos poetas entraban en el vagón segundo del tren peregrino:

«Non pases da porta tente,
da envidia estás fronte a fronte»

Estuve a punto de decir eureka, pero como uno le tiene un santo miedo a la pedantería, me conformé con decir ya está, ya lo tengo, es el retrato de la Envidia, o mejor del Envidioso, que está ahí en esa piedra, vomitando no agua sino bilis por sus fauces insaciables, para después volver sobre lo vomitado, como el perro bíblico. ¿No lo conoceis? Es el tal Envidioso —o tal das polainas, como dicen en mi tierra—. Su misma nariz, su misma boca, sus mismos miembros basculantes. Es Fulano de Tal, de profesión sus envidias horribles, que se alimenta del insomnio que le produce el bien ajeno. Es el condenado a estar y pasar, como sobre fuego, por el éxito de los demás, aunque este éxito, sea un pequeño, un triste peldaño para subir a ningún lado. Es el que no soporta la paz, la generosidad, el amor que los demás disfrutaban. Es el torturado que, faltoso de virtudes, carente de las cualidades que tienen los bien nacidos, ajeno a la bondad y a la esperanza, quisiera vernos a todos incursos en su desesperada impotencia de estreñido mental. Es el que no puede ver, sin sufrir, la sonrisa, ni la corbata nueva de su vecino...

Al salir del claustro, tranquilo ya por haber identificado al monstruo, le dije en voz alta a mi acompañante:

«E convén que non te colla
por diante: iste monstro vive
samente do que desolla...»

20 de abril de 1963

CEF, *Semblanzas, crónicas e artigos*, Xerais, 2005, p. 223-226.

Punto 18 — Estatua de Curros - Rúa da Botica

Descubrimento do busto de Curros o 15 de setembro de 1951.

Francisco Asorey González

(Cambados, 4 de marzo de 1889 - Santiago, 2 de xullo de 1961).

Desde a data da morte de **Manuel Curros Enríquez**, o 7 de marzo de 1908, houbo numerosos intentos de lle facer unha homenaxe cunha escultura, pero non foi ata 1951, polo centenario do seu nacemento (15 de setembro de 1851), cando a comisión organizadora consegue levar a cabo este proxecto, para o que tivo que xuntar fondos mediante a organización de diferentes actividades, como varias actuacións da Coral de Ruada. O alcalde de Celanova foi a Santiago en febreiro de 1951 e encargoulle a Asorey un busto para o paseo da Alameda. No mes de maio, este envioulle ao comité organizador o boceto do busto que prevé colocar sobre un pedestal de 5 m de altura un bronce de 90 cm. A estatua foi inaugurada o 15 de setembro de 1951³⁹. A obra de Asorey segue a liña dos modelos da súa última época na que o bronce aparece só puído na roupa, mentres que a cabeza, máis traballada, recolle o xesto altivo do escritor.

Este poema foi composto por CEF en Celanova o 28 de maio de 1931, cando tiña 19 anos, e publicouse no semanario *Nueva Cañiza* o 7 de xuño dese mesmo ano. Pertence á época na que o autor procuraba a súa propia voz marcada por unha fonda preocupación social e política. A composición amosa unha evidente filiación co coñecido poema «*O maio*» (*Aires da miña terra*) de Curros co que se establece un diálogo compartindo o mesmo ton anticlerical e unha vontade socialmente reivindicativa⁴⁰.

³⁹ Ana María MALINGRE RODRÍGUEZ, *La Fundación Malingre: historia y aportaciones al patrimonio artístico y etnográfico ourensano*, tese de doutoramento, Universidade de Vigo, 2021, pp. 671-673.

⁴⁰ Poema publicado por Ramón Nicolás en *Caderno da Crítica*: <https://cadernodacritica.wordpress.com/2018/02/06/un-poema-desconecido-e-non-compilado-de-celso-emilio-ferreiro-1931/>

Texto 80

¡Oh, mayo de Curros
con q-anseas te espero!,
teu mayo con frores
e verde nos eidos
teu mayo cun povo
d'o fisco redento;
teu mayo sin proves,
que ximan famentos.

¡Oh mayo de Curros
con q-ánseas te quero!,
por bo e por xusto
por grande por tenro.
Pero por desgracia
teu maio está lexos:
pois aínda fai frío...
inda estamos no inverno...

Por q-inda hay ilotas
sin lus n'as ideas
que siguen forxando
suas propias cadeas.
Sigue sendo Galicia
unha quinta, un feudo

y-os proves paisanos
siguen sendo sereos.

Sigu-habendo frades
sigu-habendo cregos
-ises paxaros tráxecos,
ises paxaros negros-
que mercan as almas
e venden os ceos.

Sigu-habendo iglesias
campanas y-e infernos
sigu-habendo bruxas
beatas y-e demos.
¡Oh mayo de Curros
con q-anseas t'espero!

Teu mayo sonado...
d'un pobo liberto
d'un pobo sin fame
d'un pobo redento.
Pero aínda fai frío...
inda estamos no inverno.

Celso Emilio FERREIRO MÍGUEZ

En agosto de 1979, xantando na [Taberna do galo](#) co delegado provincial de Cultura e co coadxutor da parroquia, Cesareo Iglesias... Curros saíu na conversa. CEF contaba que cando querían levar a cabo o busto de Curros non había fondos abondo, de maneira que uns amigos se puxeron de acordo e roubaron unha campá que se retirara por unha das espadanas do cemiterio. Un ferreiro que estaba sobre aviso despezouna pola noite e, ao seguinte, trouxérona á fundición Malingre de Ourense para obter bronce e facer a estatua de Curros. Con ironía, engadía que esa foi a maneira coa que a igrexa contribuíu a levantarlle unha estatua a quen foi un anticlerical convicto e confeso...

Texto 81

No lusco-fusco
pasa un gaitero.
Non sei si de mar
ou de vento.

Canta e chora
a un tempo,
laíos no roncón,
trinos no punteiro.
Leva a Terra con il,
sen il sabelo.

Esperanzas
e medos.
Logas noites
de sofrimento.

No solpor
hai un gaitero.
Non sei si é ave
ou si é berro.

CEF, *Viaxe ao país dos ananos*, 1968

O día do seu enterro, 1 de setembro de 1979, o féretro de CEF detívose antes a estatua do Curros Enríquez onde falou o alcalde do Concello de Celanova e manifestou o acordo da corporación de lle dar o nome do poeta a unha rúa. Tamén fou o presidente da RAG, Domingo García Sabell, o presidente da Xunta de Galicia, Quiroga Suárez. Foi lido o derradeiro poema escrito por CEF.

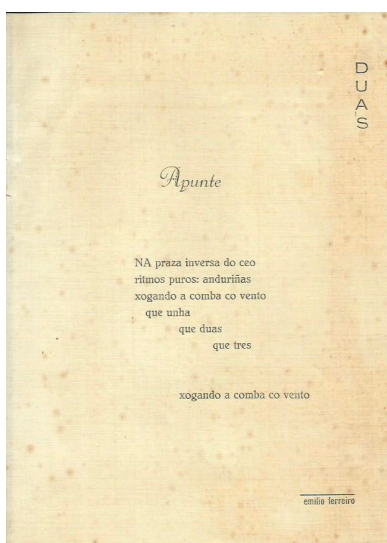
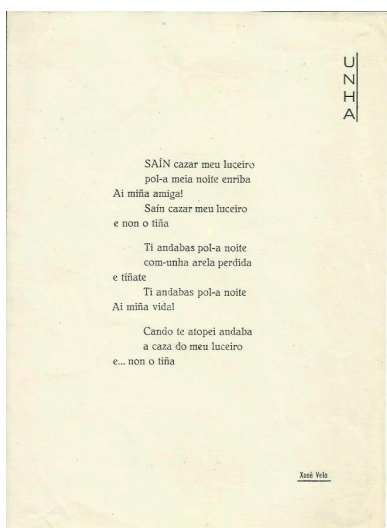
Celso Emilio co neno José Benito Reza.

Parada do féretro de CEF ante o busto de Manuel Curros Enríquez o 1 de setembro de 1979.

Punto 19 — Estatua de Pepe Velo - Cartafol de poesía

Cartafol de poesía foi unha iniciativa común dos celanoveses Xosé Velo e Celso Emilio Ferreiro coa intención de espallaren os seus poemas antes da Guerra Civil. Nunha carta a Xesús Alonso Montero, explicaba en que consistira *Cartafol de poesía*:

Texto 82

Cartafol de poesía foi n-efecto un folletino que fixen, mau a mau, con Xosé Velo. Pirmeiro editamos a tapa do libro que lle mandamos a unhos cen amigos, poetas, escritores, xornales, revistas, etc. Na contracapa decía: «Conserve iste cartafol para coleccionar n-il os nosos poemas que recibirá de oxe en diante». Cando dispoñíamos de cartos imprintábamos algunhos poemas e remesábamosllos aos poseedores do cartafol. Cando xa íamos no poema nº 20 (dez meus e dez de Velo) estoupóu a guerra e foise todo ao carallo.

Carta de CEF a Xesús Alonso Montero, Caracas o 2 de abril de 1968.

A *imprenta* na que editaban o Cartafol era dun familiar de CEF na que traballou durante unha etapa, probablemente entre os anos 1935-1936. A imprenta pertencía a un tío seu, Emilio Miguez Buján.

Non se sabe seguro o número de poemas que se distribuíron xa que paulatinamente CEF foi modificando este (vinte, dezaseis, doce, dez ou oito)... O *Cartafol* púxose en circulación desde marzo ata o levantamento do 18 de xullo⁴¹.

CEF en *A taberna do Galo* fixo unha síntese da figura de Velo: «...Alto, fraco, de longo nariz, Velo fora un orador nato da escola de Basílio Álvarez. Falaba con voz tronantepondo os brazos abertos coma un Cristo labrego. As súas palabras, que lle abrollaban dun manantío profundo, era convincentes cheas de senso popular. Era un grande poeta, si de escasa obra, de abondosas desventurazas».

Xosé Velo Mosquera era fillo de Lino Velo Castiñeiras, que fora alcalde conservador de Celanova, e de Manuela Mosquera. En 1926 quedou orfo de pai. Nos anos de estudante no colexio dos Escolapios fixo amizade con CEF,

⁴¹ Xosé Manuel DASILVA, «Cartafol de poesía, de Celso Emilio Ferreiro. A verdadeira historia dunha obra minúscula», *Madrygal. Revista de Estudios Gallegos*, Vol 24, 2021, pp. 51-67.

con quen a finais de 1932 organizou as **Mocidades Galeguistas** en Celanova, formando parte do primeiro Consello Nacional da Federación de Mocidades Galeguistas. Foi elixido secretario xeral da FMG en abril de 1935. O 24 de abril dese ano casa con Jovita Pérez González.

Celso Emilio Ferreiro

(Celanova, 6 de xaneiro 1912
- Vigo, 30 de agosto de 1979)

Xosé Velo Mosquera

(Celanova, 21 de abril de 1916
- São Paulo, 31 de xaneiro de 1972)

Tras a sublevación de 1936 a Garda Civil detívoo o 21 de xullo, aínda que saíu do cárcere ao pouco tempo e o 14 de marzo de 1937 tívose que incorporar ao exército sublevado na División Acorazada Brunete ata 1938 no que volveu a Celanova e ao pouco tempo marchou á Guinea Española. Retornou tras finalizar a guerra e en novembro de 1939 abriu unha academia de ensino en Celanova. En 1943 trasladouse a Vigo, onde abriu outra academia, e debido a que mantiña contactos con organizacións da oposición galeguista no exilio a policía detívoo en 1944. Beneficiado por unha amnistía saíu do cárcere en 1945 e permaneceu durante un ano escondido preto de Celanova.

En 1948 fuxiu a Portugal, onde o detivo a PIDE. Tras a súa posta en liberdade conseguiu saír cara a Venezuela, onde chegou o 9 de outubro de 1948. Ao ano seguinte uníuselle a súa familia, que mantivo traballando como profesor en academias e colexios privados e mesmo en 1959 foi profesor na Escola de Suboficiais do Exército venezolano.

Foi presidente do **Hogar Gallego** (1956) e participou no **Primeiro Congreso da Emigración Galega** que se celebrou entre o 24 e o 31 de xullo de 1956 en Bos Aires. Entrou en contacto co grupo da oposición española que dirixía **Alberto Bayo** desde Cuba e participou na súa emisora, **Radio Claridade**. Pero descontento coa actuación deste grupo organizou con membros da oposición portuguesa á ditadura salazarista exiliados en Sudamérica, como Humberto Delgado e Henrique Galvão e con outros galegos como José Fernández Vázquez (Jorge de Sotomayor), o **Directorio Revolucionario Ibérico de Liberación** en 1959. Foi secretario xeral xunto a Humberto Delgado desde xaneiro de 1960 e participou con outros membros galegos e portugueses desta organización na toma do buque portugués **Santa María** entre o 22 de xaneiro e o 4 de

febreiro de 1961, que pretendía chamar a atención internacional sobre os réximes ditatoriais da Península Ibérica. Tras un acordo co goberno brasileiro, este recoñeceu a Velo e ao resto dos secuestradores como refuxiados políticos.

Estableceuse co seu fillo Víctor na cidade de São Paulo. En 1962 creou a **librería Nós** e en 1966 a **Editores Nós**, que tan só publicou unha tradución de Rosalía de Castro. En 1971 fundou a revista mensual **Paraíso 7 días**, só publicou 5 números. O 31 de xaneiro de 1972 morreu de cancro de pulmón en São Paulo.

Texto 83

Sáín cazar meu luceiro
pol-a meia noite enriba
Ai miña amiga!
Sáín cazar meu luceiro
e non o tiña

Ti andabas pol-a noite
com-unha arela perdida

e tíñate
Ti andabas pol-a noite
Ai miña vida!
Cando te atopei andaba
a caza do meu luceiro
e... non o tiña
Xosé VELO, *Cartafol de poesía*, 1936.

Texto 84

Coñezo ben tuas bágoas
Sei abondo da tua voz
Pero qué lua, qué ceo
no teu xardín interior?
Olla: Ti non comprendes

istes foscas pensamentos meus
Surrie pois e non cismes
Ti: Surrisa de Deus
CEF, *Cartafol de poesía*, 1936.

Texto 85

Abrente

A lua espreita
dende a baranda,
a noite vaise
i o galo canta.

Un novo día
na porta agarda,
día de todo,
vispra de nada.

O día pensa
que o mundo é seu
e cada día
leva algo meu.

Imos andando
día tras día,
mentras a morte
a fouce afía.

Noite pequena,
día longal,
cando amañece
algo acontece
pra ben ou mal.

CEF, *Cartafol de poesía*, 1936

Punto 20 — Mestre con Xosé Velo Mosquera - Praza do Millo

A foro máis antiga da Praza do Millo. Xosé Velo Mosquera.

En 1939 remata a guerra. CEF retorna a Celanova no suposto bando dos vencedores. O retorno debeu de ser mais duro ainda que a súa marcha á fronte. Retorna, iso si, cunha base de vivencias esgazadoras experimentadas na guerra que só Moraima puido neutralizar, aquela rapaciña que coñecera en 1937.

O seu futuro estaba truncado. Primeiro tería que rematar uns estudos interrompidos e, con **Pepe Velo**, matinan en radicarse en Celanova e abrir un academia de estudos na praza do Millo⁴². Mais a lousa que significaba o seu pasado provoca que moitas portas comecen a pechárselle. Problemas e máis problemas administrativos, pexas e máis pexas impiden poñer en marcha o proxecto. Vivencias duras as do 1939 que o levaran a escribir:

Texto 86

Ayer

El pueblo
un nicho sucio
lleno de silencios.
Gris turbamulta hedionda
pululaba por sus huecos.
Las ninas nacían tontas,
los niños nacían viejos.
Mi alma se corrompía
entre sonrisas de muertos.
Mi pájaro encadenado

no podía iniciar vuelo.
En aquel aire sin forte,
no florecían mis sueños.
Una mañana cualquiera
me marché por el sendero.
Ahora siento que todo
me ha nacido de nuevo.

(Asturias, enero 1939)

CEF, *Birimbao. Poemas de mí para ti*, Xerais, 2020

CEF pensa unha e outra vez en Moraima. Por ela rematará nun só curso os estudos de maxisterio pero nunca exercerá, a non ser unha brevísima etapa en Caracas, como profesor. Cómpre situarse profesionalmente na vida e tras ese fracaso inicial pensa en opositar. Unha institución como a Fiscalía de Taxas pode ser unha solución e CEF estuda temarios con ese obxectivo que, finalmente acadará, entrando como xefe de persoal con destino en Pontevedra. CEF vive o ano de 1940 en Celanova, ano triste, duro e escuro, pero ábreselle un novo período diante, aínda que a cicatriz que lle deixa a guerra non a esqueza nunca, pois el xa non é o mesmo. Poucos podían seguir sendo os mesmos⁴³.

⁴² Alexander de los Ríos CONDE, «*Pepe Velo: el 'Quijote' de Celanova contra las dictaduras ibéricas*», 4 de decembro de 2016. <http://vialethes.es/pepe-velo-celanova-dictaduras>

⁴³ Ramón Nicolás, *Onde o mundo se chama Celso Emilio Ferreiro*, Xerais, 2012, p. 105.

Punto 21 — A taberna do galo - Praza do Millo, número 20

CEF, cando estaba en Celanova, gustaba de ir comer a carne cocida ou guisada á Taberna do Galo, onde lie gustaba xantar debaixo dos soportais e onde ceou no seu último San Rosendo, o de 1979. Nesa data gozara dun xantar na Taberna do Galo co delegado provincial de Cultura e co coadxutor da parroquia, Cesareo Iglesias...

Na obra *A taberna do galo*, non hai mención ningunha no texto respecto da situación nin do estado da taberna (tamaño, decoración, iluminación...). Convén indicar que a taberna citada existe realmente e está situada no número 20 da Praza do Millo. E, inda que non se cite en ningún momento na obra, este local era un dos lugares predilectos do autor

Texto 87

Esta vila é moi camanduleira, dígollo eu. Terra de xente burlona e sin respecto para ninguén. Non hai acatamento nin educación. E as bulras, xa se sabe son as vísperas das veras. Esquí todo cristo ten un alcume, unha veces acaído e outras aldraxante, asegún a mala leche do alcumador. A min chámanme o Galo, non porque o sexa no tocante ó galego do fornicio, poño por caso, pois anque as mulleres gústanme máis que as rosquillas, non me

derrito por elas, maormente desde me casei, que estou ben servido... O alcume herdeino do meu pai, que tamén o herdara do seu, meu abó, que Dios teña en gloria. Iste si que era faldreiro como é notorio polas historias que del se contan, e polos dezaseis fillos que lle armou á súa muller lexítima, amén doutros tantos que tivo de achego. Montaba nas mozas e despois si te vin xa me esquecín. Todos somos fillos de Adán, pro unhos son fillos de benzón e outros sono das herbas.

CEF, *A taberna do Galo*, 1978.

Texto 88

—¡Que casualidade, falando do rei de Roma, axiña se asoma! Eiquí temos a don Celso Emilio entrando pola porta.

—Pois si señor, eiquí me tes, meu Galo, de paso pola vila, sempre leal ao teu viño da Cuqueirae á túa conversa caudal.

—Qué farruco o atopo a pesares deses bigotes brancos de petrucio que porta debaixo do nariz cumprido.

—O ser petrucio non está nos bigotes, meu Galo, que está na alma e tamén nos confroncos. Na alma acóchase a homía de ben e nos confroncos a varudeza de ser home. [...]

Don Celso Emilio apurou a derradeira cunca de tinto, saboreando os grolos con parsimonia.

—Abur —dixo—. Estes si son viños e non os que un ten que catar por ises madriles de Deus [...]. O branco non é viño, é unha beberaxe. Viños, o que se di viños, soamente o son os tintos. O bo viño tinto cría sangue, aleda o ollo e quenta o corpo. [...]

O Furriel, cando don Celso Emilio saíra, dixo:

—Pensar que iste señor é hoxe eiquí un forasteiro, éñcheme de tristura. A miña filla, que como ten estudos sabe destas cousas, díxome que na biblioteca do Concello non hai ningún dos libros escritos por iste home. ¡Ora, viches cousa coma ela!

Outro da rolda, chamado Miguiñas, comentou:

—Esto acae moi conteste co feitío da vila. O mesmo lle fixeron a Curros, que por algo dixo aquilo de «terra ingrata que ispes os teus fillos pra vestir os teus xenros». Está visto que ninguén é profeta no seu pobo.

Seguiu o Furriel:

—En primeiro termo penso que don Celso Emilio (o Emiliño, como nós lle chamabamos cando era neno) endexamais pretendeu ser profeta, pois abóndalle con ser poeta, que é cousa onde o interese mesquiño non funciona. Pro a xente de arestora pensa que a poesía está no cazolo. Non cre nela. [...]

Texto 89

O GALO.— Alcume herdado. Decía el: Galo de galear no fornicio era meu abó, pois eu, anque as mulleres gústanme máis que as rosquillas, non me derrito por elas.

Celso Emilio FERREIRO, *A taberna do Galo*, 1978.

Texto 90

O PURRELA.— Taberneiro, dono dun furancho onde só vendía purrela da súa colleita, un beberaxe acedo que daba denteira ó bebelo. Os mozos —e tamén algún vello verde ían á súa tasca máis que polo viño, pola filla do taberneiro, unha quinceaneira bonita como unha frol. O Purrela era un vicioso dos xogos de azar. Decía: *Os cartos están feitos pra que os xoguemos, e o que sobra pra comer.*

Celso Emilio FERREIRO, *A taberna do Galo*, 1978.

Texto 91

O LICANOR.— A bebida local da vila era o licor-café, chamado tamén licanor. A fórmula de elaboración trouxéranla os emigrantes da América tropical. O Licanor fabricaba a bebida na casa, a mitá pra vender e a outra mitá pra bebelo el. De tanto empinar o cóbado, tiña a cara da mesma color que a bebida.

Celso Emilio FERREIRO, *A taberna do Galo*, 1978.

Texto 92

A mín non me alrita que me chamen *Galo*, pois non é ningún aldraxe e ben mirado os alcumes son máis autentes que os nomes de acristianar. Porque, imos a ver, qué quere decir Aleuterio, poño por caso, que é o nome propio que me puxeron no bautizo? Non quere decir nada. O crego, dempóis de botarme a auga benta, dixo, *pagano mo destes e cristián volo devolvo co nome de Aleuterio*. E nada máis. En troques, todos sabemos qué cousa é un galo, como tamén comprendemos que quer decir *Dema* ou *Cona en dulce*, veciños que moran nesta mesma rúa. A *Dema* foille puta fina, primeiro na casa da Nonó e dempóis en casa de seu en Ourense, fai unha manchea de anos. Puxéronlle o mal nome porque disque engalicóu a moita xente de farra e rebulicio. Tamén din que tiña segredos de cama que naquel tempo sóio se practicaban en París de Francia (o centro de perdición máis grande do mundo) e que ela sacara da súa propia sabencia no oficio de galdrana, porque lista era moi lista a gran baldreira. Como contóu eiquí na miña taberna o segredario do auntamento, home moi viaxado e corrido, a *Dema* practicaba, ademáis do arte francés as tixeiriñas, o apaña cabacos, as vinte unllas, o chouto da zoca, o fastacú e outros xeitos pecadentos de aparear que entolecían ós homes. Gañou moitos cartos co seu negocio, pro a mitá coméullos a Nonó e a outra mitá os queridos, que os tivo a centos, pois era moi caprichosa e antolladiza no que compete ós amantes. Pro xa se sabe, as putas e os futbolistas teñen o tempo curto pra traballar pola profesión. Rematada a mocedá, acabóuse o negocio; e daquela a *Dema* viuse a vivir prá vila, onde, hai que decilo todo, aínda traballóu unhos anos co seu corpo, sobre todo cos mociños que xa lles apuntaba o bigote e sentían os pirmeiros desacougos do amor, e o debecer polas femias. Ela estabalecía o seu currunchu putañoiro ó anoitecer na carballeira chamada dos Frades, perto da vila, que ten ó fondo unha mesta xesteira moi aquelada pró asunto. Cobraba unha peseta por servicio e os rapaces agardaban en ringleira. Ás veces armábase unha liorta por mor do turno na fuchicadela. A *Dema* impuña orde e silencio dende o fondo da xesteira.

—Calade, mozos, i estade quedos, que hai pirracha pra todos.

Ela, como era moi mal falada, chamáballe así ó que todos lle chamamos a contumelia, ou, como decía o meu abó, *la perdición de los hombres*. Lémbrome que cantaba, cando estaba bébedo,

Todas las mugueres tienen
en el pecho dos limones
y un poquito más abago
la perdición de los hombres.

Agora, xa vella e pouco usable pra o conto, a *Dema* malvive do que lle dan algunhos veciños caritativos e do pouco que lle manda un fillo seu que está en Suiza. E, a propóstico de emigrantes, a *Cona en dulce* que fai un intre nomeei, estivo en Venezuela e foi alí onde lle puxeron o mal nome porque asegún contan gastaba moita fineza coas mulleres que pasaban pola súa tenda. Até lles bicaba a man domeando o zarrizo coma si foran marquesas.

Celso Emilio FERREIRO, *A taberna do Galo*, 1978.

Punto 22 — Cemiterio de Celanova

«Mais o lume que alampea xamais o veredes morto»

O xoves almorzara con Suso Vaamonde e Luis Vaamonde, do grupo *A Roda*, e con Franjó, correspondente de *La Region Aerea en Venezuela*, pois o primeiro agasallouno co disco que levaba por título *Limiar*, xustamente un poema de CEF. A noire van celebrar unha pequena festa familiar por mor da vindeira voda do seu fillo Xosé María e a tarde pasara tamén polo *Cosmos*, en Marques de Valladares, e tomara alí café co escultor Abreu e Xose A. Perozo. Antes de cear decidiu deitarse, sentindo unha grande opresión no peito e dicíndolle a Moraima: «*Hoxe non teño acougo*». Foron unhas das súas derradeiras palabras. Antes da medianoite chamou por Moraima e, cando esta entrou xunto cun fillo, caeu fulminado e o médico que avisaron só puido certificar a súa morte: hemorraxia cerebral, hipertensión. Hora 24 do día 30 de agosto de 1979 en Vigo. Tiña 67 anos de idade.

O 1 de setembro é soterrado en Celanova. Moraima quería depositar unha flor de toxo, a preferida de CEF, enriba da tumba, pero a tensión do momento e o rápido que foron as cousas impediuno. Farao outro día, con máis vagar, con máis tranquiliade coa intimidade que a el lle gustaría. Gardaba no seu bolso dous poemas de CEF, que e lle agasallara non había moito tempo, e quería lelos alí, pero non puido.

A petición da familia, Xesús Alonso Montero leu o poema *Irmans*.

No camiño de volta a Vigo, no coche do seu fillo Luís, abre o bolso e relé os dous poemas manuscritos. CEF repousa e vive neses poemas. Logo de lelos pecha os ollos e encólleselle, un pouco máis, o corazón⁴⁴.

⁴⁴ Ramón Nicolás, *Onde o mundo se chama Celso Emilio Ferreiro*, Xerais, 2012, p. 478-486.

Texto 93

A noite

Como un paxaro silencioso
entrou a noite polo meu balcón
e vexo os postumeiros resplandores
cair das altas cumes.

Parpadexan
na lonxanía luces. Morre o día
levándose un anaco de min mesmo
desprendido de min,
desta nave que eu son,
cicais para anunciarme
que todo navegante ten un tempo
no reloxo das horas implacables
que marcarán o tempo do naufraxio.
Alerta, capitán:
Por sotavento achegase o trebon.

Texto 94

Abril 72

A eme
de Moraima
namórame
mazá,
madróa
mago
maino
mámoa
malva
mapoula
mármore
martelo.

A eme
é un recramo
un movemento

molecular
un máxico
misterio,
e mais aínda
a eme
de mar
marmúrame
marolas
maruxías
na espuma
matinal.

Eme
amorosa
eme
milagreira.
Samente

temo
ó mantelo da noite
malenconía
musa
malpocada,
miña
mágoa
malia
o mundo.

Soio a eme
de amen
éme allea
eme nemiga
meu Deus
metafórico.

Texto 95

Eiquí será

Quero morrer eiquí (cando me chegue
a hora da viaxe que me agarda).

Eiquí, niste silencio
de pombas arruladas,

niste vento que dorme nos piñeiros
un profundo soño de arelanzas.

Quero morrer eiquí con ollos postos
no fumegar das tellas, na borralla
do tempo, frente a frente
de min, aberta a ialma

aos latexos das horas, nunha tarde
ateigada de arpas.

Van e veñen as nubes vaixeiras,
as anduriñas pasan.

O pandeiro da chuvia
repinica unha maina

melodía de outono,
que no roncón do río se acompasa.

Quero morrer eiquí. Ser sementado
nesta miña bisbarra.

Finar eiquí o meu cansancio acedo,
pousar eiquí pra sempre as miñas azas.
CEF, *Onde o mundo se chama Celanova*, 1975.

Texto 96

Xaneiro 1972, I

Imos vellos, imos vellos,
xa imos vellos os dous
E. Pondal

Diréi as alas silabas de pomba,
mastigaréi o son que te nomea,
farei dos teus fonemas melodías
pra encher de volvoretas os solpores.
Lembrarei o teu nome de mapoula.

Falaréi dos espellos que aloumiñan
as fórmulas pirmeiras dos teus soños
chegados coma barcos lentamente
dende o teu craro porto a miña cárcere.
Lembraréi o teu nome de aleluia.

Diréi que o teu degaro sera áerguido
con palabras de unánimes laranxas.
Espricaréi as sombras largasías
das bruidosas selvas i outras voces.
Lembraréi o teu nome de solaina.

Navigaréi os ríos invisibeles,
visitaréi os vales clandestíños,
definitivamente proporiendote
na asambrea dos ventos ventureiros.
Lembraréi o teu nome de mazaira.

Catapulta de ouxetos misteriosos,
motor dos meus abrentes decisorios,
epicentro de forzas comprobadas,
teorema de luces forestales
direi sempre o teu nome de axóuxere.

E cando chegue o día do xuicio
choutaréi do sartego pronunciándote,
Moraima defendida polos anxos,
Moraima compañeira mar adentro.
Porque o meu corazón é unha dorna,
e ti, ronsel da longa travesía,
meu diario de a bordo.

CEF, *Onde o mundo se chama Celanova*,
1975.

Texto 97

Irmáus

Camiñan ao meu rente moitos homes.
Non os coñezo. Sonme estranos.
Pero tí, que te alcontras alá lonxe,
máis alá dos desertos e dos lagos,
máis alá das sabanas e das illas,
coma un irmáu che falo.

Si é túa a miña noite,
si choran os meus ollos o teu pranto,
si os nosos berros son iguais,
coma un irmáu che falo.
Anque as nosas palabras sean distintas,

e tí negro i eu branco,
si temos semellantes as feridas,
coma un irmáu che falo.
Por enriba de tódalas fronteiras,
por enriba de muros e valados,
si os nosos soños son iguais,
coma un irmáu che falo.
Común temos a patria,
común a loita, ambos.
A miña mau che dou,
coma un irmáu che falo.

CEF, *Longa noite de pedra*, 1962.

Memoria histórica

O pasado 23 de novembro de 2022 o [Grupo de Historia Agraria e Política do Mundo Rural \(Histagra\)](#) da Universidade de Santiago, coordinado por Gustavo Hervella, comezou os traballos para a busca dos 7 asturianos fusilados en 1939 por un pelotón da Bandera de Falange de Marruecos tras ser sentenciados a morte no campo de concentración de Camposancos (A Guarda) . O 1 de decembro foron atopados os corpos de: Baldomero Vigil-Escalera Vallejo (pintor de 19 anos), Marcelino Fernández García (mecánico de 21 anos), Guillermo de Diego Álvarez (chofer de 25 anos), Alfonso Moreno Gayol (chofer de 26 anos), Abelardo Suárez del Busto (albanel de 29 anos), Belarmino Álvarez García (mineiro de 29 anos) e Mariano Blanco González (litógrafo de 36 anos)

Texto 98

O alcalde

Varias veces intentei escribir a historia dos sete afusilados de Teimude e outras tantas tiven que desistir do meu propósito porque a xente que podía aportar informes negábase sistematicamente a contar o que sabía encol do horrendo episodio.

Fíxense que eu trataba de escribir unha historia, non un conto. Nun conto pódese meter imaxinación e pantesía, pro nunha historia, non; nunha historia hai que documentarse, saber dos persoaxes, das datas e dos feitos a fin de toparlles un senso lóxico aos acontecementos e unha razón cabal ás cousas que se describen.

Daquela historia eu soio sabía o seguinte: sete homes foron afusilados en Teimude. Comprenderán que percisaba coñecer algo máis, dispoñer de máis elementos de xuício; saber, por exemplo, os nomes das vítimas e as súas circunstancias individuás, de onde viñeran, por qué os afusilaran, quen os afusilara e adernais quen os condenara a morte e con qué dereito, porque un tribunal non é legal somente polo feito de apricar unha lei, sinón por estar investido dela e da xusticia e da boa fe, pois sábese de xueces que aprican códigos dos que eles mesmos son reos convictos e confesos, i entón o acto de xuzgar trócase nun escarnio e nun crime.

Todos, en Teimude, calaban coma raposos. ¿Por que non lle pregunta ao alcalde? Ise, si quixera, podería contarlle de abondo. ¿Quén, Alfaia? Pro si foi il o culpabel da matanza e por tanto non dirá esta Boca é miña, porque aínda respira sangue e xenreira pola morte do seu fillo, un héroe, sabe, morreu barilmente nun combate. ¿Un héroe? Seica me tomas o pelo. Todos sabemos como foi; estaba detrás dun penedo lendo unha novela pornográfica, e diz que masturbándose; cando chegou unha bala perdida e fendeulle a cachola mira qué heroísmo, esi se escribe a historia. Pro o pal do falso héroe non lle dirá ren, porque il pretende que ninguén se entere da súa sanguinaria participación nos feitos, por medo a que algún día lle pidan contas. A boa hora Alfaia vaille a contar que os sete prisioneiros estaban en Cambón agardando a que chegasen as tropas pra afusilalos e o que chegou foi o indulto, que Alfaia coñeceu por casualidade nun viaxe que fixo á capital. Consígame reter ise indulto dous días. Os prisioneiros foron sacados de Cambón en segredo pola noite e cando o papel do indulto, dempois de pasar por todas as cárceres da provincia, chegou a Teimude, os condenados foran xa pasados polas armas oito días denantes, nas tapias do cimiterio, onde aínda hoxe poden ollarse os necas dos disparos coma pequenas cicatrices nas pedras do muro. Por iso non quero nin siquiera ver dediante de min a ise Alfaia, pois dame noxo a súa pinta innobre de home consumido polo resentimento que lle abrolla por todas as partes do seu minguado corpo. (...)

Viaxeí a Cambón pro elí xa non había cárcere, ou, mellor dito, nunca a houbera, sinón que habilitaran a casa reitoral pra meter daquela aos prisioneiros. O sacristán sabía dabondo, mais non se sentía falador; tiña un irmau que fora moi perseguido e o sacristán aínda lle duraba no corpo o medo das noites de terror, cando chegaban pola Vila as bandas medo de cacheadores...

CEF, *A fronteira infinda*, 1972⁴⁵.

Texto 99

Espero⁴⁶

Para R.R.

Siempre más noble cuanto más vejado,
siempre más recio cuanto más herido
y el puro corazón siempre encendido
en la esperanza de lo inesperado.

Nunca el tahúr sin alma me ha ganado,
nunca la fuerza injusta me ha vencido,
soy así porque sí: porque he nacido

con afán de vivir entusiasmado.

Sólo le pido a Dios que no se trunque
mi voluntad de ser paciente yunque
en tanto no me toca ser martillo.

Por lo demás, todo esto es muy sencillo:
Sentarse y esperar. Es cosa cierta
que pasará su entierro por mi puerta.

CEF, *Alba, Verso y prosa*, Vigo, número 8⁴⁷.

Texto 100

O mártir

Non che direi que imos a vingarte,
amigo morto polo ferro airado.
Porque pasaron tantos anos,
tantos treidores e desleigados
e días de tristura, tantos,
que xa non saberíamos
en quen vingarnos.

Direiche tan só
que te lembramos
e precuramos
seguirche os pasos
mais por outros camiños que non leven
ós bosques dos coitelos afiados.

CEF, *Cimiterio privado*, 1973

Texto 101

Morir

Habían dado la orden de caminar sin descanso por aquella carretera, que se perdía como una cinta blanca por entre los árboles que fingían altas torres y cabezotas de monstruos acurrucados y bajo la débil luz de una luna menguada y tímida, que de vez en vez asomaba la plata bruñida de un cuerno tras la aguja gótica de algún árbol.

⁴⁵ O relato 'O alcalde' non estaba incorporado na primeira edición de 1972. Aparece na de Akal de 1981.

⁴⁶ CEF chega a Pontevedra en 1941 co posto de funcionario da Fiscalía de Taxas gañado nunhas oposicións sendo logo o xefe do Negociado de Xustiza centrado en evitar corrupcións e loitar contra o estraperlo. Tiña como xefe a Ramón Rivero de Aguilar (R.R.) quen fora fiscal e responsable de fusilamentos de moita xente, entre eles o de Alexandre Bóveda ou Jacob Zbarsky. CEF soubo esperar. O poema aparece no número 8 da revista *Alba*, en 1952, cando CEF xa vivía en Vigo. Algúns anos despois as páxinas da prensa fanse eco dun accidente aéreo que tivo lugar nas proximidades de Barajas o 9 de maio de 1957. Un bimotor que facía o seu percorrido dende Santiago ata Madrid estoupou ao aterrizar. Entre as vítimas está R.R. Ramón Nicolás, *Onde o mundo se chama Celso Emilio Ferreiro*, Xerais, 2012, pp. 107-110.

⁴⁷ http://www.cirp.gal/pub/docs/revrec/crpih_alba_1995.pdf

A mi lado caminaba un camarada, casi un niño, rubio como un angelote, que se esforzaba por seguir nuestro paso, bajo el peso de su macuto y de su fusil, que lo hundían, empujándolo, hasta casi desaparecer.

Por un momento sentí en mí la sensación de vacío, de soledad, de falta de apoyo en que se debatía la débil figura del camarada bisoño y me acerqué a él para que repartiese el peso conmigo.

—Es igual —me dijo—, aunque cargues tú con todo, hay algo que me pesa como una losa. Y me miró con sus ojos asustados de niño hecho hombre prematuramente, pero que aún conserva sobre su epidermis el perfume de las últimas caricias maternas.

—¿A dónde vamos? —y sin esperar mi contestación añadió—: En fin: qué más da. El caso es llegar pronto y descansar. Sin poder echarnos en el suelo todo a lo largo, mirando el cielo; descansar los ojos en la negrura infinita...

Escondió su voz en sí mismo y le vi perderse por el laberinto de sus evocaciones, de sus recuerdos. Seguimos caminando silenciosos, hasta que el camarada volvió al mundo extraño que nos rodeaba y me miró fijamente:

—Todo es inútil —exclamó—. Apenas empecé a vivir y ya sé que nacer, vivir, morir, no llevan a ningún lado. ¿Para qué todo esto? ¿Para qué sufrir?

Sin ganas, pero como para engañarme, más que para replicar, contesté: —«Quizá para cumplir un fin, sin duda sublime y grandioso.»

—¿Un fin? ¡Pero si todo es principio! Empezar, empezar siempre, ese es nuestro terrible destino. Empezar, y la tarea queda siempre inconclusa. Esta verdad la he aprendido aquí, en la guerra.

Calló unos momentos y luego con voz dulce, acompasada, cantó para mí y para él:

«Que la vida se tome la pena de matarme

ya que yo no me tomo la pena de vivir.»

Caminamos un largo trecho sin cambiar palabra. Yo pensé con amargura en la inmensa tragedia de aquel niño al que la naturaleza había dotado de una imaginación fértil, que la vida había enlodado de la tristeza de vivir, y la guerra había hecho vieja, desesperada, hambrienta. Dijérase que un niño jugaba alegremente, y de pronto le mostraron el desolado vacío de todas las cosas...

—¡Dios mío, no soy yo solo el que sufre!

Se acercó a mí suavemente, me cogió una mano, y como si temiese romper mi ensueño, susurró:

—¿Tú también, camarada? Ni el hambre, ni el frío es nada comparado con este sufrir sin nombre. Lo mejor es morir...

—Es un momento; solo un momento, después el premio: descansar, estar quieto para siempre, disolverme en el cosmos, ser nada...

Y como un eco casi apagado de sus palabras, repitió:

—Ser nada...

—Sí, pero hay que tener valor para romper todo lo que nos ata. A mí me ata la ternura y el dolor. Romper con todo, desencadenarse de todo, es el supremo bien, pero no podemos... no podemos. ¡Qué débiles somos!

—Hay algo que me invita a vivir —dijo mirando el cielo como para convencerse de que aún vivía—: la madre trémula de inquietudes y la amada que me espera... Hoy me han mandado una carta que aún no he podido leer. Es de mi madre. Me hablará como siempre de sus esperanzas de que la guerra termine, de mi regreso y de sus planes para el futuro y sin saber por qué, al leerla sentiré un odio feroz a la vida y un miedo inmenso a morir. No quiero vivir y sin embargo la muerte me horroriza. El alma vuela para purificarse, pero los pies chapotean en el barro.

Hicimos un alto en el pinar lleno de un rumor misterioso, mezclado con voces y chasquidos metálicos. Pronto las ametralladoras tamborilearon en el parche gris del amanecer, mientras nosotros nos arrastrábamos por un prado verde y húmedo, camino de nadie sabía dónde, con los dientes apretados, como autómatas, sin saber nada, sin pensar en nada, sin ver nada.

—¡Adelante! ¡Adelante! ¡Adelante!

A mi lado mi camarada, tenso como un latido, los ojos muy abiertos en los que asomaba un anhelo incontenido de vivir. De pronto el silbido frenético de un proyectil rasgando el aire.

—¡A tierra, pronto! ¡Échate a tierra!

Hubo unos momentos angustiosos en que el humo lo cubrió todo. Arrastrándome llegué hasta el camarada, que estaba en tierra ennegrecido por la explosión y con las manos en el pecho, como para que el generoso corazón no le huyera.

—Estoy herido, aquí —y sus manos oprimían más su pecho debajo del cuello, en donde una herida, como un botón sonrosado, del que brotaba a borbotones la sangre caliente y palpitante.

—Voy a morir aquí... camarada, entre todas estas sombras y este ruido... Mi carta... no he leído mi carta... ¿Qué dirá mi... madre...?

Limpié su herida con un algodón de mi bolsa de cura y taponé aquel agujero, tan pequeño, que parecía imposible que la vida escapase por él. Mi camarada quiso hablar y su boca se llenó de sangre. Destapé su herida y su voz como un sople leve.

—Elsa... Elsa... Los crisantemos del jardín...

Me miraba fijamente pero sus ojos solo veían los contornos de su éxtasis.

—Elsa... me trajeron...

Después como en una letanía:

—¡Camarada...! Mi carta... ¡Camarada...! Mi carta... Léeme mi carta... ¡Camarada! Léemela... Mi madre...

En mis ojos se agolparon en tropel las lágrimas y en mi garganta pugnaba por salir un grito que aplacara el ruido infernal del combate.

La carta estaba empapada en sangre. Desdoblé el pliego y sobre mi deseo de llorar, de blasfemar, de destruirlo todo, acerqué mi boca a su oído:

—Escúchame; ya voy a leerla; escucha, óyeme, camarada.

Empecé la lectura, lentamente [parágrafo ilexible no orixinal].

Pero detrás de aquellas tres palabras había algo que haría más desesperada la agonía de mi buen Griska y roto de pena, recité, improvisando, como una oración: «Mi querido Griska: Todos estamos bien y deseando que tu regreses pronto. Elsa me ruega que te envíe mil besos...» Pero Griska ya no oía mi voz. Se había dormido para siempre con una sonrisa como una rosa en los labios.

Se lo llevaron. De la camilla en que lo transportaban colgaba uno de sus brazos, balanceándose con vaivén de péndulo, como diciendo adiós, el adiós último, el único adiós verdadero.

Me quedé inmóvil sobre la tierra húmeda, con la carta ensangrentada entre mis dedos, aturdido, pensando en los elegidos del dolor.

En mis oídos sonaban aquellas palabras tuyas como una verdad terrible: todo es inútil. Empezar, empezar siempre, la tarea queda siempre inconclusa.

Antes de destruir la carta, sentí deseos de volver a leerla. En mis ojos bailoteaban las letras: «Mi querido Griska: No sé cómo decirte algo que sé que va a entristecerte infinito. Hijo mío, sé fuerte y escúchame: Elsa... Hace tiempo que yo sospechaba...»

Oviedo, 1938.

CEF, *Birimbao. Poemas de mí para ti*, Xerais, 2020.

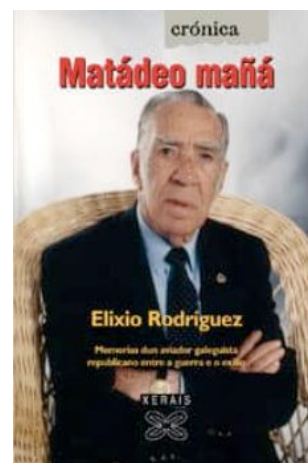
Punto 23 – Alto do Furriolo

O **monte do Furriolo** atópase na confluencia dos concellos da Bola, Verea e Rairiz de Veiga, moi próximo ao convento-prisión de Celanova e atravesado pola estrada que conduce dende esta última vila á de Xinzo de Limia. Dende que o mosteiro de San Rosendo foi habilitado a finais de xullo do 36 para acoller os numerosos presos, converteuse no lugar favorito para as sacas que se realizaban na provincia, polo que a inmensa maioría dos mortos que aparecen neste monte proceden de presos residenciais nos seus muros.

Resulta imposible saber con certeza o número de cadáveres que repousan nos seus arredores, aínda que son moitos os testemuños orais que falan da existencia de auténticas fosas comúns (cfr. por exemplo, *A Nosa Terra*, 26-VIII-1998 con relación á recuperación do cadáver de **Celso Pérez Enríquez**), e mesmo testemuñas directas que acudían a ver os seus familiares presos que aseguran ter visto moreas de mortos polas gabias das estradas que conducían ao convento.

Elixio Rodríguez, na súa coñecida autobiografía novelada *Matádeo mañá*, sostén que cada día chegaban a Celanova entre dez e quince detidos, pero que a poboación reclusa se mantecía estable porque cada noite eran paseados outros tantos mediante unha orde de liberdade «expedida polo goberno militar que os falanxistas se encargaban de converter en pena de morte». Segundo as súas propias lembranzas, os que ían a ser asasinados eran trasladados a un recinto cativo, situado na parte máis alta do convento, onde pasaban unha longa espera ata que viñan por eles, o cal sería unha proba máis da implicación das autoridades neste tipo de operacións e do coñecemento previo que os encargados do cárcere tiñan delas⁴⁸.

⁴⁸ Julio PRADA (2020) «*Levárono o Furriolo e non se volveu saber del*» en [memoriacelanova.fala.gal](https://memoriacelanova.fala.gal/2020/12/19/levarono-o-furriolo-e-non-se-volveu-saber-del/) o 19 de decembro de 2020 (<https://memoriacelanova.fala.gal/2020/12/19/levarono-o-furriolo-e-non-se-volveu-saber-del/>)

Erik DOBAÑO (2020) «*O mural do Furriolo sorprendeume a min mesmo pola súa potencia*» en [memoriacelanova.fala.gal](https://memoriacelanova.fala.gal/2020/12/19/levarono-o-furriolo-e-non-se-volveu-saber-del/) o 19 de novembro de 2020 (<https://memoriacelanova.fala.gal/2020/12/19/levarono-o-furriolo-e-non-se-volveu-saber-del/>).

Manuel VEIGA (2020) «*Non me matedes que deixo sete fillos*» en [memoriacelanova.fala.gal](https://memoriacelanova.fala.gal/2020/09/29/non-me-matedes-que-deixo-sete-fillos/) o 29 de setembro de 2020. (<https://memoriacelanova.fala.gal/2020/09/29/non-me-matedes-que-deixo-sete-fillos/>)

VVAA (2020) «*22 de setembro*» en [memoriacelanova.fala.gal](https://memoriacelanova.fala.gal/2020/09/22/22-de-setembro/) o 22 de setembro de 2020

Pablo Sánchez (2020) «*A vila da morte*» en [memoriacelanova.fala.gal](https://memoriacelanova.fala.gal/2020/10/28/a-vila-da-morte/) o 28 de outubro de 2020.

Xoán Carlos DOMÍNGUEZ ALBERTE (2014) «*No Furriolo*» en *Nós diario* o 14 de novembro de 2014 (<https://www.nosdiario.gal/opinion/xoan-carlos-dominguez-alberte/no-furriolo/20141113235648032289.html>)

Texto 102

Eramos cinco as vítimas daquel día. Sen ningunha esperanza de salvación, non podíamos facer máis do que é resignarnos e espera-la hora fatal do paseo. Lembro que, durante a longa espera, case non cruzamos palabra; ensumido cadaquén nos propios pensamentos. O que si, como para descender da atalaia había que camiñar por unha estreita pasaxe á beira do tellado, un dos compañeiros propuxo que naquel traxecto tratásemos de sorprenden ós nosos verdugos e empurralos ó baleiro. Idea aceptada, por unanimidade, sen vacilación e con morbosos entusiasmos, mais que non poderíamos levar a cabo.

Frustrouse a nosa esperanza cando, ós poucos minutos, un dos carcereiros, acompañado por varios falanxistas—todos ben armados—, abriu a porta e permitiu que estes nos esposasen cuns anacos de arame que, co tal propósito, traían cortados á medida. Coas mans amarradas ás costas, indefensos, non puidemos facer máis que descender en fila india, coma mansos carneiros arreados polos falanxistas, ata o vestíbulo do convento, onde nos agardaban dous automóviles. Nun destes fomos instalados catro dos condenados, mentres que o quinto había viaxar co resto dos falanxistas: cinco en total, coma nosoutros. Rematada a manobra de embarque con suma rapidez e chegado o momento de partir, o noso chofer, dubidando no rumbo que debía seguir, dirixiuse en voz alta ó seu xefe:

—¿Cara onde tiramos?

—Cara ó Furriolo —respondeu este. (...)

Cando [o meu valedor, o tenente de Carabineiros Adolfo Pousa] nos deu alcance, xacían xa catro cadáveres na gabia. Eu, cun pé no automóbil e outro xa na estrada, ía se-lo número cinco. Como non acerto a describilo dramatismo do intre, limitareime a dicir que cando me vin iluminado polos faros daquel coche invadime o optimismo e sentín a inexplicable sensación de que o meu Anxo da Garda estaba alí. Confirmado cando vin que Pousa baixaba precipitado e, cos seus carabineiros apuntando os fusís cara ós falanxistas, dirixiuse a estes berrando:

—Quietos, a ese non o podeades matar hoxe. A este matádelo mañá.

Daquela, perplexos, os meus inimigos exhibiron a copia da miña orde de liberdade e, pondo énfase en que estaba asinada por Soto, esixían que llela deixase cumprir. Mais, perante a evidencia das armas dos carabineiros, non tiveron máis opción cá de esperaren ó día seguinte (...).

Elixio RODRÍGUEZ, *Matádeo mañá*, Xerais, 1994.

Texto 103

O CLAUDIADOR.— Levar a un home ou muller «ás claudias» era un trágico eufemismo ourensán nos anos da guerra civil. Referíase ó asesinato por razóns políticas, realizado con absoluta impunidad. O Claudiador foi un vulgar asesiño por Dios y por España. Tiña sobre a súa conciencia (no suposto que a tivera) a responsabilidade da morte de dúzias de inocentes inmolados á ira brutal dos «carasoles».

O CUNETAS.— Outro da mesma calaña que o denanterior. A estrada que leva até o outo do monte Furriolo, é mudo testigo das falcatruadas sangrentas diste verdugo.

Celso Emilio FERREIRO, *A taberna do Galo*, 1978.

Texto 104

E agora que falo de costumes, lémbrome que denantes da nosa guerra civil tiñamos eiquí un escolante que era moi curioso das cousas do pobo, cantigas, lendas, refráns, alcumes e outros divertimentos. Chamábanlle por mal nome o Pinguña, porque el chamáballe así ao viño [...]. Era, sen desprezar a ninguén, agudo coma un allo e non sei qué terá sido dil, pois como estaba cos da casca amarga un día levárono preso e nunca máis volvemos saber da súa rota. Algunhos din que puido fuxir pró Brasil, onde tiña un irmao misionero no Mato Grosso, e outros afirman que o levaron ás claudias e que está criando malvas en calquera currunchos do monte Furriolo. Daquela aconteceron cousas tan malignas que calquera delas pode ser certa [...]⁴⁹.

Celso Emilio FERREIRO, *A taberna do Galo*, 1978.

⁴⁹ A identidade do Pinguña podería estar inspirada na vida real de Amadeo López Bello, natural de Carballeda de Avia, mestre e colaborador da revista *Nós*. No lugar coñecido como Poza das Ras foi asasinado o 29 de agosto dese ano ao lado de Xulio González Álvarez, natural de Vereia e mestre en Gontán, e tamén de Silvio Torres Díaz, un humilde condutor nacido en Ourense. No entanto, cómpre facer notar que a susodita relación de alcumes engadía os seguintes datos sobre O Pinguña: «Escolante, hoxe xornalista deportivo. Cando estalou a guerra, salvou de milagre». Ademais, o perfil biográfico do Pinguña coincide en liñas xerais co de Xosé Velo (mestre de ideoloxía galeguista, detido no seu momento polas forzas da orde franquista e posteriormente exiliado en Venezuela e no Brasil) e tamén co do propio Celso Emilio (titulado en Maxisterio con conviccións galeguistas, arrestado polos militares sublevados e anos máis tarde autoexiliado en Venezuela).

José Ángel GARCÍA LÓPEZ, «Notas arredor de 'A taberna do Galo' de Celso Emilio Ferreiro», *Madrygal. Revista de Estudos Gallegos*, Vol 15, 2012, PP. 57-66.

